

85-1950
PÕLLUTÖÖKOJA TOIMETUSED NR. 1.

A. KÄBIN.

C. R. JAKOBSON
kui
EESTI PÕLLUMEESTE JUHT

PÕLLUTÖÖKOJA KIRJASTUS.

T A L L I N N, 1 9 3 3.

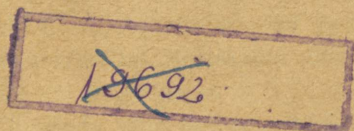
C. R. Jakobson.

A. KÄBIN.

C. R. Jakobson

kuu

eesti põllumeeste juht

PÕLLUTÖÖKOJA KIRJASTUS.

T A L L I N N, 1 9 3 3.

2.

M. Minis'e trükk, Narvas 1932

A-8452

E E S S Ö N A .

On möödunud juba 50 aastat Carl Robert Jakobsoni surmast.

Tema kui koolimehe, samuti kui eesti rahvajahi ja rahvusliku politika rajaja tegevust on käsitletud ja valgustatud nii mitmelgi pool ja puhul. Vähem on käsitletud trükkisõnas, õigemini peaaegu ei olegi, tema agraarpoliitilist tegevust ning tööd põllumajanduse edendamise alal eesti põllumeesteseltsides. Sellest ei saa aga Jakobsoni elutööst tervikulist pilti, sest mitmeti on tema kui rahvajahi töö ja selle edu just rajatud tööle ja selle tulemustele põllumeesteseltsides. Ajavahemik 1872—1882 on ühtlasi põhjapaneva tähtsusega eesti põllumeesteseltside elus ja eesti põllumajanduse edenemiskäigus üldse, sest nendel aastatel kujunes eesti agraarprogramm, mis suures osas püsib veel praegu.

Käesolev töö ometi ei taha anda eesti põllumeesteseltside ajalugu sel ajajärgul, veel vähem kogu eesti põllumajanduse arenemiskäigu analüüsi. Selleks peab palju rohkem allikaid läbi töötama, kui seda on tehtud käesoleva töö koostamisel. On püüdnud ainult ülesandega käsitleda C. R. Jakobsoni tööd ja tegevust eesti põllumajanduse ja põllumajandusliku ühiskonna ülesehitamisel ning otsida selle töö süsteemi või programmi.

Et hoiduda selle juures subjektiivsest hinnangust ja järeldustest, on püütud lasta kõnelda võimalikult algallikatel. Selle tõttu on tulnud tuua rohkesti tsitaate, mispärast töö on lehekülgedelt veninud pikemaks, ja mis võib-olla raskendab ka lugemist, kuid siiski peaks kogu töö muutma usutavamaks. Seda enam oli see tarvilik, et C. R. Jakobsoni töö kohta põllumajanduse alal ei ole kujunenud veel üldised, vastuvaidlematud tõekspidamised meie ajaloo- ja agraarpoliitilisi küsimusi käsitlevas kirjanduses.

Kasutatud allikatest oli kõige tänuväärsem Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi protokolliraamat — „Pernoma Eesti põllomeste Protto-

kol. 1870“, mis kergendas teiste allikate käsitlemist, tõlgitsemist, nende usutavuse kontrollimist kui ka üksikute küsimuste hargnemist n. ö. ajas ja ruumis. Olgu siinkohal öeldud tõsine tänu Pärnu E. Põllumeeste Seltsi juhatusele, kes võimaldas selle protokolliraamatu kasutamise.

„Pernoma Eesti põllomeste Protokool. 1870“ algab seltsi avamis-koosolekuga 7. detsembril 1870 ja lõpeb 19. detsembri 1888 a. koosoleku protokolliga. Protokollid 10. augustist 1874 — 24. jaan. 1878 ja 2 märtsist 1880 — 25. maini 1880 on C. R. Jakobson oma käega kandnud raamatusse.

Muud kasutatud allikad on näidatud vastavates kohtades, kas tekstis või ääremärkustena.

Käsikirja, nagu see valmis esialgsel kujul, luges prof. Dr. agr. P. Köpp läbi, kelle lahketel näpunäidetel ja arvustavate märkuste kohaselt olen käsikirja kohati täiendanud ja parandanud. Enne trükki andmist luges käsikirja agr. K. Lüdeman, kelle märkuste kohaselt oli võimalik veel kõrvaldada mõningaid ebatäpsusi. Avaldan siinkohal prof. dr. agr. P. Köpp'ule ja agr. K. Lüdeman'ile nähtud vaeva eest sügavaimat tänu.

Autor.

S I S U.

	Lhk.
Eessõna	V
Esimeste eesti põllumeesteseltside asutamisaegadelt	9
C. R. Jakobsoni põllumajandusliku tegevuse algus .	14
Juhuslikud kokkupuutumised agraarpoliitiliste	
küsimustega	14
„Teadus ja Seadus põllul“ süünd	17
Põllumehe ja tema elukutse hinnang „Teaduses	
ja Seaduses“	20
C. R. Jakobsoni agraarprogramm	25
I osa.	
Põllumeesteseltside vabastamine võõras vaimus	
eestkostmisest	25
Põllumeeste rahvusliku iseteadvuse kasvatamine	31
Põllumeeste organiseerimine	34
Põllumeesteseltside keskkorralduse loomine	40
Põllumehe kutsehariduse edendamine	43
Talupoegade maaomavalitsusest osavõtmise kü-	
simus	49
Teo- ja segarendid ning agraarreform	52
Teetegemise j. t. naturaalkohustused	56
Jahiõigus	59
Põllusulaste ehk popside küsimus	61
Eesti põllumajandusliku ühistegevuse võrsumine	64
Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi maja ehitamine	67
II osa.	
Põllumees teelahkmel	75
Külvikorrad	80
Veiste tõuküsimus	82
Loomalaadad	86
Hobuste tõuküsimus	87
Seakasvatus	90
Põllusaakide tõstmise küsimus	91
Talumajapidamise kõrvalharud	94
Talumajade plaanide võistlus	94
Põllumajanduse tasuvuse selgitamine	96
Põllumajanduslik kirjandus	98
C. R. Jakobsoni tööviisidest ja -ulatusest	100

Esimeste eesti põllumeesteseltside asutamisaegadelt.

„Maa, kelle pinnal meie kõnnime, on ka ühtlasi meie ema, kes meid kõiki toidab ja kattab, ning lõpmatas külluses kõik seda meile annab, mis elu tarvituseks ja saagiks vaja on.

Maa õnnistust tema käest äravõitma ja teda harima, et see õnnistus ennast ika jälle uuendaks, see on kõige esmalt põllumehe toimendus; tema amet on, maad seadeldada ja harida, et ta talle lõikust annaks omal ael. . .“

Nende lausetega alustab C. R. Jakobson oma põllutööõppe-
raamatu „Teadus ja Seadus põllul“ esimest peatükki.

Maa õnnistus oli ka jõud, mis eesti põllumeest ja kogu eesti rahvast hoidis ja kaitses ajaloo raskematel aegadel. Ajal, mil C. R. Jakobson kirjutas ülaltoodud laused, — 1869. aastal — hakkas aga maa õnnistus Eesti elus juba eriti tunduma: kümnekond aastat oli elu arenenud juba uue kogukonna- ja agaaraseaduse raamides. Põllumees oli maaga juba tugevamini seotud, juured olid tunginud sügavamale mullasse. Ning algas tõusu-
aeg nii vaimlises kui majanduslikus elus.

Eesti talupoeg oli läbi elanud rasked talupoegade käärimis- ja rahunusteaastad. Nüüd hakkasid aga põllumehed oma jõudsid teisiti korraldama, asudes kutselise organiseerumise teele. Kutsuti ellu esimesed eesti põllumeesteseltsid.

Põllumeesteseltside asutamise mõte tekkis Pärnumaal 1868 a. paiku. Selle mõtte algatajaks ja elustajaks tuleb pidada kõigi andmete järele Tori valla pärisperemeest Jaan Tamman'i. J. T-le oli põllumeesteseltside asutamise mõtte algatamisel ja arendamisel küll eeskujuks 1865. a. asutatud „Vanemuise“ selts ning selle eeskujul asutatud samasihilised seltsid teistes linnades.

Põllumeesteseltside asutamisest kirjutab kauaaegne Tartu põllumeesteseltsi esimees M. Mitt:¹⁾ „Pärnumaal, Tori vallas

¹⁾ „Eesti Kirjandus“, 1916. Lk. 206, 207.

elas taluperemees ning ehitusmeister Jaan Tamman. Ta oli umbes 1868. a. kaks-kolm tuttavat peremeest enese juure palunud ja teadustas neile, et tal juba mõni aeg südame peal olla Pärnumaa talunikkuude majapidamise edendamiseks põllumeesteseltsi asutada, (selleks annud talle „Vanemuise“ seltsi asutamine hoogu) ja luges neile enese kokkuseatud põhjuskirja punktid ette, mis pike-malt läbi harutati, parandati, ja siis J. V. Jannseni kui „Vanemuise“ seltsi presidendi kätte saadeti. . .“ Samuti toonitatakse Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi poolt Riigivarade-ministeeriumile 22. sept. 1879 esitatud ülevaates seltsi tegevusest:¹⁾ „Juba palju aastaid enne põllumeesteseltsi ellutõusmist Tartus tegi põllumees Jaan Tammann, Tori kroonumõisa piirkonnas seesuguse seltsi asutamise mõttega tegemist; tema oli selle aate esimeseks levitajaks, mis pidi meie lähema isamaa kasuks teostuma. Korratas oma kui ka võõraste majapidamise mitmesugustes oludes näitas talle teed, mida mööda tulevikus võimalik oleks neis majapidamis-asjades vähegi korda luua; ja inimesena, kes oma majapidamist ning isamaad armastab, ei peitnud ta oma aadet enesse, ja selle võimalik teostamine kihutas teda väsimata püüd-misele. . .“

Nii tekkis põllumeesteseltsi asutamise mõte tegelikkude põllumeeste hulgas, pärisperemehe algatusel, kellel juured sügavamal mul-las. Asja läbiviijaks, esimese seltsi asutajaks ning põhikirja kinnitusele saatjaks oli J. V. Jannsen, kes oma lehes „Eesti Postimees“ asjast juttu tegi,²⁾ Tartusse põllumeeste koosoleku kokku kutsus asja arutama ning põhikirja põllutöö departemängult saadud juhtnõõride kohaselt lõplikul kujul kinnitamiseks esitas.

Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi põhikiri kinnitati 1. märtsil 1870. Samal ajal oli ka Pärnu põllumeesteseltsi asutamistööd käsil ning kinnitati põhikiri samal aastal 3. septembril. Sellele järgnes 1871. aastal — juba C. R. Jakobsoni kaasabil — põllumeesteseltsi asutamine Viljandis ning hiljem Võrus.

Nii olid tähtsamates Lõuna-Eesti linnades loodud keskkohad, mille ümber võis algada põllumeeste kutseline organiseerumine, ühtlasi aga ka laiade hulkade ühiskondlik-politiline organiseerimine ja kasvatamine.

¹⁾ A. Kruusberg „Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi Algpäevilt“ E. K. S. kirjastus, Tartus. 1926. Lk. 31.

²⁾ V. „Eesti Postimees“ nr. nr. 35, 38, 48 — 1868.

Alul ei leitud aga põllumeesteseltsideski õiget tooni ega osatud ette näha neid ülesandeid, mis kuulusid seltside lahendada ja millega nad hiljem teotsesid. Nii kirjutab J. V. Jannsen „Eesti Põllomehes“¹⁾ Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi ülesannetest: „Sellesinnatse seltsi üllem püüdmine ja hõlekandmine peab ollema: parrem põlloharrimine, parremad põllo riistad, tullusam vilja- ja heinaseme, karjakasvatamine ja söötmine, lojuste seltsid, nende piddamine ja arstimine, mõistlik ja kistlik majapiddamine ja laste kasvatamine etc. . . Nemmad savad. . . nõuupiddama: Põllo- maast, põllo riistust, viljast, põhust etc. Linna teggemisest, -leust, -harrimisest, -kaubast etc. Messipude piddamisest ja mis selle kossumiseks tarvis. Õuna- ja mu viljapude tallitamisest. Honete ehhitamisest, olgo ellomajad ehk kõrvalised honed. Tullekahjudest, kuidas kahjo eest hoida ehk kahjo kergitada. Maja kassinusest, puhtusest ja mil visil seda sada, etc. Seal seas tulle- vad ellokinnitamised, rahhekahjud, tervise hoidmised, rummala ebbausso vähhendamine, haigede hõlekandmine, tülli ja rioleppi- tamine, kolide eest murretsemine, kerjamise kautamine etc, etc. . .“

Samuti Pärnu põllumeesteseltsis ühel tema esimestest koosolekutest peale avamist²⁾ seltsi president I. Eglon³⁾ kõneles teemal: „Meie aegse nore-rahva ello on koggoniste raiskus,“ kusjuures asuti järgmistele seisukohtadele:⁴⁾

1) Et igga perremees ja leivavannem, kui ta keddagit, olgo sullast ehk tüdrukut omma tenistusse võttab, sedda kohhe kauba teggemise jures peab mahha teggema, et kegi temma tenijatest ja leivalastest, ilma temma lubbata ja teadmata ei tohhi kussagile välja minna ega õseti ümber hulkuda; teeb kegi selle tingimise vasto ja lähhab ilma lubbata välja, on sest mõnne korra mannitsemise järrele temma tenitusest ja leivast lahti.

2) Et vallavalitsused ja koggokonna kohtud isikeskes ja iggaüks ommas valdas, üht nimmetatud seadust nende kohta teeksid, kes õseti ümberjooksevad ja ka nende perremeeste kohta, kes sesuggusid ümberjooksjaid ommas maeas sallivad ja sedda seadust vähhemalt nelli kord aastas koggokonnale ettekulutab.

1) Nr. 6, 1870.

2) „Pernoma Eesti põllomeste Protokol“, Pernus 8. Vebruaril 1871.

3) J. Eglon oli Väandra tummadekooli juhataja.

4) „Pernoma Eesti põllomeste Protokol“ Pernus 8. Vebruaril 1871.

3) Peavad ka kolid ommast kohhast katsuma selle pahha asja vasto söddida ja parrandada, mis ial võimalik.“

Need olid esimesed otsused üldse, mis tegi Pärnu põllumeeste-
seltsi peakoosolek.

Samal aastal 30. augustil¹⁾ peakoosolekul „rakis präsitent (s. o. J. Eglon) sure kurbusega omma Perno tee peal nähtud pühapäeva rikkumisest ja pallus seltsi selle jummalakartmata kombe vasto ühhel ehk teisel visil väggevast võidelda...“ Kõneleja toonitas: „... ma ütlen: se ainus ülleastuja agga, kes melega Jummalakässa vasto tõrgub, ei sa mitte ükski nuhheldud, vaid keik rahvas, keik makond ja keik riik, sest et liikmed ühhe kehha külges olleme, sellepärast on ka keiki murre, et selle kõlbmata ellovisi vasto keigest jõust söddime ja üleüldliku nuhtlust enestest selle läbbi emale hoiame. . .“ — Nii näeme, et põllumeesteseltsides püüdis end alul maksma panna pastorlik hoolekanne ja seltsid teha vaimuliku kasvatuse kohtadeks.

Pastorlik hoolekande vaim ei püsinud aga kaua põllumeesteseltsides. Esiplaanile kerkisid majanduslikud ja majanduspoliitilised küsimused.

Põllumehe majanduslik seisukord oli küllalt raske ning majandusliku elu arenemist pidurdasid mõjuvad tegurid. Teoorjus oli küll kaotatud, kuid varjatud kujul kestis see renditaludes veel mitmelgi pool.²⁾ Seadusest mindi lihtsalt mööda, mis Baltimaal 1870. aastatel valitsevates oludes kõigiti võimalik oli. Raha-
rendid olid küllalt kõrged, ebaseadusliku teorendi juurdelisamisega kruviti rendid aga peaaegu ülejõukäivateks. Kroonuvaldades olid rendid madalamad, aga seal oli talupidamisele suureks raskuseks veel valitsev lapitalude süsteem. Seisukorda iseloomustab väljavõte Pärnu põllumeesteseltsi aruandest Riigivarade-ministeeriumi põllutöö departemangule (aja kohta 17. dets. 1870 kuni 20. detsembrini 1871):³⁾

„Präsitent: Kas kegi põllo-, heina ehk karjama parrandamisega on peale hakkanud?

Vastus: Ei kegi.

Präsitent: Mikspärrast nisugguse tullusa tööga aega videtakse?

¹⁾ Protokollil järele.

²⁾ Võrdle lk. 52—56.

³⁾ Saadeti väljavõte peakoosoleku protokollist 22. nov. 1871. a.

Selle peale tuli kahhe kordne vastus:

I. Krono valdades ei olle parrandamine sellepärrast mitte võimalik, et tallo põllud ja heinamaad veel ossast üksikus jaggudes ja mitte ühhes kruntis ehk lankis ei olle, kelle peal agga parrandamine võimalik. Surem ossa valla maid on kül mõedetud, agga sure küllades lappideks jagatud põllud, on nenda jänud, kuidas issa issad alustanud. Iggas valdas, tallomade mõetmise ja jaggamise aeal, võivad tallomaa piirid kassulikult ühte tükki jagatud sada.

Präsitent: Mikspärrast tallunikud jubba endisel aeal ühendatud piirisi ei olle nõudnud?

Et endisel aeal teo-orjuse läbbi ja kassina aea pärrast ei teadnud tallunikud mõteldagi, et põllotööd ka kassulikumalt võib teha, kui senni aeani tehtud on. Nüüdsel aeal on kül suur kahjo, et sedda mõedo aeal ei olle sel kombel valmistatud. Sest veikesed üksikud, teistega seggatud põllo-lappid ei lubba kuidagi visi parrandamise tööd ette võtta.

II. Pärrisvaldades ei või a) rentnikud parrandamise tööd mitte sellepärrast ette võtta, sest et rendi aeg aga kue aastane on, ja siiski ka ennegi aastane võib olla, kui teine mees kohha ärra ostab. Peale selle annab rendi koht vaevalt, vaevalt ja agga hoolsa väljamiste tenistuste ja koppiko korjamiste varral rendi välja, aga parrandamise kuludest ei olle mõtteldagi. Püaks jõukam ja aggaram rentnik sedda parrandamise tööd teha, siis tõstaks ta melega omma renti ja ärritaks rikkamaid omma rendi kohha ostmisele; sellepärrast ei jäe rentnikul muud nõu: kui kurna agga rendi kohhast ni palju välja kui ial jaksad.

b) Pärrisperremehhed ei või selle pärrast veel mitte omma kohti parrandada, sest et sured kaptalid ja intressid terminidel maksa on, sellepärrast peavad nad omma parrema tundmise ja tahtmise vasto nüüd veel omma kohti kurnama ja ei jaksa neid veel parrandada.“

Selle pildi täienduseks toome veel väljavõtte Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi poolt Riigivarade-ministeeriumi põllutöö departemangule 22. sept. 1879 saadetud aruandest „Lühike ülevaade Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi tegevusest:“) „Mõte kohaliku põllumajanduse ja eriti väikepõllupidamise tasapinna tõst-

1) A. Kruusberg: „Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi Algpäevilt“, lk. 29.

misest eriseltsi abil tekkis meie majapidamise kurvast seisukor-
rast, nimelt vanast põllupidamissüsteemist, hooletust karja- ja
kodusest majapidamisest; ei olnud märgata jälgegi edenemisest,
kõiki asju aeti lohakalt. Juhtus õnnetus, siis peeti seda, nagu
muidki takistusi, jumala tahtmiseks ja lihtnimene trööstis end
sellega, mitte aimates, et süüdi on tema oma rumalus ning oska-
matus. Endisel kolmepõllu-pidamisel oli korralik viljavaheldus
võimatu ja toidu puudus tegi karjale suurt kahju: kevadel oli ta
alati kõige viletsamas seisukorras; igal pool oli muda ning mus-
tus ja keegi ei tunnud selle kahju. Kui mõnikord selle puuduse
kõrvaldamiseks ka midagi tehti, siis vähendas see halbust ainult
lühemaks ajaks, ja pärast läks kõik jälle endises korras või õige-
mini korratuses.“

Need väljavõtted kõnelevad, kuidas eesti põllumehed ise tol
ajal hindasid seisukorda.

Uus talurahva seadus, mis oli võimaldanud põllumehel roh-
kem juurduda maasse ning ka osa saada „maa õnnistusest“, pani
ühtlasi aga ka põllumehe õlgadele uue raskema maksukoorma.
See sundis põldude kurnamisele. Selle tagajärjel aga hakkasid
saagid langema.

Põllumeesteseltsid kujunesid kohtadeks, kus tulid harutusele
majanduslikud hädad, kuid ühtlasi ka poliitilise iseloomuga kü-
simused.

Selline oli seisukord, kui C. R. Jakobson asus juhtima eesti
põllumeesteseltse ning nende kaudu kogu põllumeeste liikumist.

C. R. Jakobsoni põllumajandusliku tege- vuse algus.

Juhuslikud kokkupuutumised agraarpoliitiliste küsi- mustega.

1870-date aastate ümber oli eesti rahvuslikus elus suur tõusu-
aeg. Oliid ju tol ajal päevakorral eeltööd E. Aleksandri kooli
kapitali loomiseks, samuti Eesti Kirjameeste seltsi asutamiseks.
Elades Peterburis vabameelsemas õhkkonnas ning juba varemate
kokkupuutumiste mõjul professor Köleriga, samuti läti rahvuslase

C. Waldemarasega oli C. R. Jakobsonist kujunenud tuline rahvuslane, ühtlasi aga ka politikamees, kellel oli juba mõju kodumaal.

Eriti põllumeestega ja põllumajanduslikkude küsimustega oli tal tol ajal küll võrdlemisi vähe kokkupuutumisi olnud. Ometi: kes tahtis tol ajal tunnustada end eestlaseks ning ühtlasi tegemist teha rahvuspoliitiliste küsimustega, ei võinud ega saanud mööda minna põllumeestest. Teistesse elukutsetesse ja klassidesse kuuluvad eesti rahvust tunnustavadki kodanikkudekihid olid ju tol ajal niivõrt nõrgad, arvuliselt kui ka majanduslikult, et nad eesti ühiskondlikus elus ei võinud etendada küllalt kaaluvat, jõulist osa. Põllumeeste klass moodustas eesti ühiskondlikus elus jõu, kes hoidis ja kandis eesti nime, vaimu ning majanduslikku elu. Loomulik, et C. R. Jakobsoni kui haruldaset ettenägeliku ja igasuguseid seisukordi hinnata mõistva mehe tähelepanu ja huvi koondus, ajades rahvuslikke asju, ka eesti põllumehele ja tema eluavaldustele.

Enne 1868. aastat oli C. R. J. juba kahe aasta kestel hoolas „Eesti Postimehe“ kaastööline, kuid oma kirjutistes käsitles ta enamasti kooli ja keele küsimusi. 1868. aastal kirjutas ta juba artikli „Veel mõni sõna põllutöö asjast“ („Eesti Postimees“ nr. 23), kust selgub, et C. R. Jakobson kavatses siis asuda juba põllutööpperamaatu kirjutamisele.

Samal aastal oli ta huvitatud ka väljarändamise küsimusest. Selles asjas kirjutas ta J. Adamsonile Peterburist 17. dets. 1868:¹⁾ „Siis ma tahtsin Teile ka veel ühest tähtjast asjast rääkida. See on meie vendade välja rändamisest oma isamaast. Neid läheb nüüd väga palju Kaukasuse maale, aga see asi on väga rumal. Selle raha eest, mis naad tee peal kuni sinna ära kulutavad, võivad nad Ingria maal, iseäranis ka Peeterburgi kubermangus jo hea tük maad osta. Siin müüb kroonu 10 rubla eest tessatin maad. . . Kes siin maad ostavad, ei ole ka oma rahva seast veel välja läinud, sest et siin suurem jagu talupoegi soomlased on, ja nende seas venelasi aga vähe leida. Ka on siin jo nii palju igal pool Eestlasi, et Soome õppetajad eestikeelt on hakkanud õppima ja jo eestikeeli nende Eestlastele jutlust pidama. . . (järgnevad maa rentimise tingimused) . . . Kui Teile sellepärast mõnest Kaukaasia rändajast kuulete, siis antke talle

¹⁾ „C. R. Jakobsoni kirjad J. Adamsonile.“ — „Eesti Kirjandus“ 1913. Lk. 125.

head nõuu. Ma tahan neid hea meelega õige teele juhtida, aga enne peab siis asi kirjateel läbi olema räägitud.“ — Erilist tähelepanu väärib aga järelmärkus samas kirjas: „Oleks soovida, et rahvas rohkem Ingria maal maid ostaks, siis saaks ka meie juures Liivi ja Eestimaal maade hind alanema.“

Kas ja kui palju tuli C. R. Jakobsonil olla nõuks ja toeks Ingerimaale ja mujale Peterburgi kubermangu väljarändajatele, ei ole teada. Igatahes on aga teada, et Peterburi kubermangus tekkisid perekad eesti asundused. Muidugi olid need tihedamini seotud kodumaaga ja selle kultuuriga kui asundused Kaukasuses või Krimmis.

Suuremat tähelepanu väärib aga C. R. Jakobsoni püüd mõju avaldada kroonumõisade tükeldamiseks ja müügiks. Tal oli teateid usutavatest allikatest, et riigivaradeministril Selenoil oli valmis kroonumõisade tükeldamise ja müügi kava. Ühtlasi oli tal aga ka teada, et mõnelt poolt sellele kõvasti vastu seisti. C. R. Jakobson pidas tarvilikuks, et kohtadelt saadetak pealinna vastavaid märgukirju, et nendega Selenoi kava läbiviimist toetada. Selles asjas kirjutas ta J. Adamsonile Peterburist 1869. aastal (veebruari?):¹⁾ „Aga soovida, hädasti soovida oleks, et kõik kroonu mõisad palvekirjasi ministri kätte läkitaksid, see on palvekirjasi sulaste poolt, neile mõisa kroonu maid kätte jagada. Iseäranis tuleks nende kirjades selle peale raskus panna, et seeläbi kroonu maad rentnikkude väljakurnamise eest saaksid hoietud ja naad siiski rohkem renti aastas sisse tooksid kui nüüd. Sest iga mees saaks siis oma tükki eest nii hoolt kandma, et ta ika parema järje peale tõuseks ka edespidise põlvele. Iga mõisa kohta oleks ka tarvis täielikult välja arvata, kui palju ta seesuguse lõhkumise järele rohkem sisse tooks, kui nüüd. . .“

Minister Selenoi kroonumõisade tükeldamise ja maade müügi kava aga ei läinud läbi. Pealegi ilmusid sel puhul pealinnas saksa lehes kirjutised, kus juhiti tähelepanu sellele, et kroonumaadel talupojad odavamalt renti maksavad kui mõisamaadel, talupoegadel aga raha küllalt jätkuvat protsentpaberite ostmiseks. Sel puhul C. R. Jakobson soovitas tungivalt alatud aktiooni jätkata ning kirjutas sel puhul J. Adamsonile (10. märtsil 1869): „Nüüd võite julgelt olla, et kui mitte rahva poolest mi-

¹⁾ „Eesti Kirjandus“ 1913. Lk. 127.

dagi ei sünni, et siis ka kroonu talupoegade rent pea ehk kahe- võrra suuremaks saab tõusma. . .¹⁾

Nii väljarändamise küsimuse käsitlemine kui ka aktsiooni algatamine kroonumõisade tükeldamise asjus olid ülesanded, mis kerkisid C. R. Jakobsoni silmapiirile peaaegu juhuslikult muude jooksvate päevaküsimuste seas. Nende asjade lahendamiseks C. R. J. andis juhtnööre kui, nii öelda, rahva esindaja — sest oli ta ju muiski asjus (Eesti Kirjameeste selts, E. Aleksandri kooli kapital) tol ajal rahva esindajaks pealinnas.

Samal ajal tegi ta aga ka sihikindlalt ettekavatsetud tööd põllumehe heakäekäigu huvides. Nimelt tol ajal kirjutas C. R. Jakobson „Teaduse ja Seaduse põllul.“

„Teadus ja Seadus põllul“ sünd.

„Teadus ja seadus põllul“ I jagu ilmus Peterburis 1869. aastal. Raamatu eessõna on kirjutatud maikuus samal aastal. Varem olid C. R. Jakobsoni raamatutest ilmunud juba „Uus aabitsa raamat“ (1866), „Kooli lugemise raamat“ I jagu (1867) ja „Väikene geografia“ (1868).

„Teadus ja Seaduski“ oli kavatsatud ja mõeldud osalt kooliraamatuna: raamatu eessõnas avaldab autor soovi, „et see raamat ka külakoolides vanemate laste juures pruugitavaks saaks.“ Eeskätt oli see siiski põllutööõpperaamat põllumeestele, nagu loeme ka raamatu tiitel-lehel: „Neile põllumeestele, kes oma asju mõistuse najal tahavad toimetada, kirja pannud C. R. Jakobson.“

Raamatu kirjutamise tõukejõuks oli C. R. Jakobsonile teataval määral ka Eesti Aleksandri kooli asutamine: oma kirjas J. Adamsonile (23. sept. 1869) tähendab ta muu hulgas: „See oleks (s. o. „Teaduse ja Seaduse“ ilmumine) küll väga suureks tuluks ka Aleksandri koolile, sest neist raamatutest saab rahvas õige ära tundma, mis üks õige põllumees kõik peab mõistma.“ Nii taotles ta selle raamatuga kaugemaleulatuvaid sihte ning lootis, et see saab teatavaks tõukejõuks eesti põllumeeste vaimlise elu edendamisel, millest ta kasu lootis ka niisugusele rahvuslikule ettevõttele, nagu seda oli Aleksandri kool.

¹⁾ „Eesti Kirjandus“, 1913. Lk. 128.

Raamatu kirjastamisega oli aga C. R. Jakobsonil palju raskusi: rahapuudus tegi siin ülepääsmatuid takistusi. Ei ühegi teise tema hulgaliste raamatute kirjastamine pole Jakobsonile toonud nii suurt meelehärma ega ole olnud nendega nii suuri raskusi kui „Teaduse ja Seaduse“ kirjastamisel. Missugustes oludes tal sel ajal tuli töötada, selgub küll kõige paremini ühest tema kirjast Holstresse J. Adamsonile. Toome selle peaaegu täielikult:¹⁾

Armas sõber!

Teie ei või mite arvada, missuguse igatsemisega ma oma kirja peale Teie käest vastust ootan. Seesugust rasket suve, nagu tänavu, ei ole mul veel minu elu sees olnud. Oma raha andsin ma kevade trükipaberi eest välja, suvi otsa sissetulekut ühtegi ei olnud, ela kui tahad! Nüüd seisab mo trükkimise töö jo kuu otsa; raamat oleks muidu ammugi jo valmis. Kõik omad mured kihutasin ma aga seeläbi minema, et ma kangest tööd tegin, nõnda et ma istumisest lõppeks ühe kopsu tõbe sain. Aga raamatu tõine jagu on ka valmis saanud, ja kui mul raha oleks, siis võiksin ka tema veel Jõuludeks valmis trükkida lasta. See oleks küll väga suureks tuluks ka Aleksandri koolile, sest neist raamatutest saab rahvas õige ära tundma, mis üks õige põllumees kõik peab mõistma. Ma pidasin jo nõuu selle tõise jau, kes umbes 18—20 trükkipoognat suur saab olema, Laakmannile ära anda. Aga siis ma omast tööst jälle ühtegi ei saa, sest Laakmann mulle ometi enam ei saa maksma, kui piltide raha, mis 300 rubla peale tõusis. Jõuaks ma aga oma kulu peal trükkida lasta, siis tooks mulle iga trükk kõige vähemalt 500 rubla puhast kasu sisse. Aga kust selle trükkimise kappitali võtta! . . .

. . . Aga mis räägin ma jo tõisest jaust, kus ma esimesega veel killas olen, ei tea mis peale hakkada! . . .

. . . Minu jõud ja lootus tahab jo ära nõrkedada. See suvi oli jo mittu korda lugu nõnda minuga, et mured päävaliku ülespidamise pärast mind sundisid seejärel mõtlema, kuidas oma tööga puhtast ära tõise põllu peale minna, aga ommeti on mulle minu praegune töö nii armsaks läinud, et kui ma tema ära annaks, niisama oleks kui annaks ma oma elu ära. Ma ei või enam tagasi pöörada, aga pean ka tunnistama, et väga raske on seesuguste mure muljutuste al tööd teha. Oleks mul veel võimalik, neid

¹⁾ C. R. Jakobsoni kirjad J. Adamsonile — „Eesti Kirjandus“ 1913.

põllumeeste raamatuid trükkida lasta, siis annaks see mulle ometigi sedagi lootust, et naad mulle ehk edespidi nii palju sisse toovad, et selle abiga võiksin elada. Aga pean ma naad tõiste inimestele häda pärast ära müüma (Laakmann saaks neid paari sada rubla eest hea meelega võtma), mis hakkab ma siis peale, kui minu jõud jo otsas on, et omale ühe uue elu-ülespidamise valitseda? Nüüd olen jo 28 aastat vana, kus tõistel meestel minu seisusest toredad majapidamised, proudad ja lapsed on, — minul aga ei ole veel nii palju, et üksi võiksin häda vaevalt elada. Jõuaks ma aga omad raamatud ise trükkida lasta, siis ei oleks mul enam ühtegi kartust, sest siis saaksid naad mulle pärast tõesti nii palju sisse tooma, et neist võiksin veikselt viisil elada — muud ma ka ei tahagi. — Kui Teie sellepärast üht meest tunnete, kes oma raha intresside peale annab, ehk võite nõnda seada, et ta tema minu kätte usuks. Kartust ei pruugi seal juures ühtegi olla, sest trükitud raamatud on ika kaks korda nii palju väärt kui trükkimise kappital. Ka on need seesugused raamatud, keda igal põllumehel tarvis saab olema, ja kes pärast meie koolides kooli raamatuteks saavad saama. Ma saa Teie käest pikki silmi vastust ootama, sest mured ei lase mind enam ööse magada! . . . Teid südamest tervitades, jään jgatse. . . vastust ootes,

Teie truul C. R. Jacobson.

Kiri on kirjutatud Peterburis 23. septembril 1869. Teatavasti ilmus „Teadus ja Seadus“ esimene raamat siiski veel samal aastal, kuid — vekslilaenu varal. Uuel aastal (18. jaan. 1870) kirjutas ta J. Adamsonile¹⁾ ning oli tõsiselt mures 200 rublalise vekslilaenu pärast, mis ta teinud „Teaduse ja Seaduse“ kirjastamiseks. Ühtlasi kurtis, et „ . . . külap saab lugu nõnda tulema, et tük aega võlatornis istun. . . “

Nii suurte pingutustega ilmunud raamat ei leidnud aga esialul kuigi suurt minekut. Aasta pärast — 1. märtsil 1871 — kirjutas C. R. Jakobson:²⁾ „ . . . Oma põllutöö raamatu esimese jau eest olen ma peale 800 rublat välja annud, aga seiemaani 1½ aasta sees paljalt 70 rubla sisse võtnud. . . “

Otsustades raamatu hinna ning müüjatele antud protsentide alusel (20%), võib oletada, et raamatut oli esimese poolteise

¹⁾ „Eesti Kirjandus“ 1913. „C. R. Jakobsoni kirjad J. Adamsonile.“

²⁾ Samas.

aasta jooksul müüdud umbes 100—120 eksemplari. C. R. Jakobsonil oli siiski korda läinud oma rahaasju kuidagi korraldada, ning vahepeal kirjutas ja kirjastas ta „Kolm isamaa kõnet“. Nüüd oli ta ametis nende levitamiseks. J. Adamsonile (kiri 1. III. 71 Peterburist) kirjutas ta ironiseerides: „ . . . Teie vist jo ühe kasti „Kolme isamaa kõnedega“ kätte olete saanud? Kuidas selle raamatu müümisega läheb? Ma arvan, ka halvaste, sest ta maksab jo enam kui kolm koppikut. 30 koppikut on aga jo niisama palju kui 1½ toopi viina — heldekene! Kui aga siiski mõni narr tõiste seas peaks olema, kes arvab, et raamatud praeguse aea sõjariistad on, ja sellepärast ka minu raamatutest ühe ära ostab, siis palun seda raha minu kätte saata, sest ma olen teda oma põllutöö raam. tõise jau rahast varastanud, kuhu teda tagasi pean panema, kui trük valmis peab saama. . .“

Samal ajal, s. o. 1871. aasta alul, olid juba „Teaduse ja Seaduse“ teise jao esimesed poognad trükitud ning C. R. Jakobson lootis, et raamat on sügiseks valmis. Viibides kevadel 1871 Tallinnas, luges ta seal hoolega esimeste poognate korrekture. Trükkimine kestis kuni juunini, siis lõppes raha ning töö jäi jälle seisma. Kaugemale ei saadudki. 1872. aastal lahkus C. R. J. lõplikult Peterburist, uusi ülesandeid tuli peale ning „Teaduse ja Seaduse“ II osa kirjastamiseks ei saanudki parajat aega. I. osa levitamisel püüdsid ka põllumeesteseltsid hiljem kaasa aidata. Nähtavasti oli nii kalli raamatu minek siiski nii tagasihoidlik, et ei võimaldanud enam asuda II. osa kirjastamisele.

„Teadus ja Seadus põllul“ I. jagu oli tol ajal, nagu tunnistas J. V. Jannseni „Eesti Põllomehes“¹⁾ „ . . . siamaale ainus raamat, mis põldo ja temma ollemisi süggavamalt tundma õpetab. . .“ Eesti põllumajanduse ja põllumehe arenemise seisukohalt oli see ülitarvilik. Tänu C. R. Jakobsoni otse kangekaelsetele ja ennastsalgavatele pingutustele omasid eesti põllumehed selle raamatu.

Põllumehe ja tema elukutse hinnang „Teaduses ja Seaduses“.

C. R. Jakobsoni elulugu kirjeldavates töodes tundub see osa, mis käsitleb C. R. Jakobsoni asumist Peterburist Pärnumaale, nagu põhjendamatu. Kooliõpetaja elukutsest loobumine ning

¹⁾ 1869, nr. 12. Lk. 186.

Teadus ja Seadus põllul.

A. CHARLEMAGNE.

ruusu se loinana C. Jakobson

„Teadus ja Seadus põllul“ kaas.

asumine põllumehega Pärnumaale Vändra metsadesse tundub suure, loogiliselt ja hingeeluliselt põhjendamatu murranguna, seda enam, et oma kirjas J. Adamsonile ta toonitab, et „praegune töö (on) nii armsaks läinud, et kui ma tema ära annaks, niisama oleks, kui annaks ma oma elu ära.“

Peale Jakobsoni surma 1883. aastal ilmunud anonüümses biograafias¹⁾ seda murrangut ei püütagi põhjendada. Lepitakse järgmise asjakäigu kirjeldusega: „Siin (Tallinnas) viibis ta mõne aasta. Ikka selgemaks läks tema nõuu koolmeistri ametit täiesti maha panna ja põllumeheks heita. Selle ettevõtmise korda saatmiseks ostis ta enesele Vändrast Kurgja talukoha ja hakkas põllumeheks.“²⁾ Ka teine C. R. Jakobsoni biograaf — J. Johanson - Pärna — ei juurdle pikemalt selle juures, millega võis olla põhjendatud selline murrang C. R. Jakobsoni elus. Põhjaltikumalt käsitleb seda küsimust A. Jürgenstein; ta kirjeldab üksikasjaliselt toleaegeid Vändra olusid ja rahvast ning konstateerib:³⁾ „Ja nii asus C. R. Jakobson 1872 üle kodumaa ja ka väljaspool kodumaad tuntud tegelasena Vändra valdade kirjutajaks, esiti ajutiseks venna asemele ja kui see lõplikult kinnitust ei leidnud, siis meeldisid Vändra rahvas ja olud Jakobsonile nõnda, et ta otsustas päriselt Vändrassa asuda.“ — Teisiti: A. Jürgensteini arvates olid kaks tegurit: juhus ja Vändra olude ja rahva mõjutus.

Kuigi neid tegureid tuleb mõlemaid tunnustada, ei võinud need olla ometi ainukesed, mis mõjutasid nii tugevat iseloomu, nagu seda oli C. R. Jakobsonil, valima põllumehe elukutset.

„Teaduse ja Seaduse“ esimeses peatükis „Põllu tööst ja põllumehest“ antud põllumehe ja tema elukutse hinnangus avaldub aga, et tol ajal juba, seistes küll eemal kodumaa põllumeeste elust, oli C. R. Jakobsonil sügav lugupidamine põllumehe seisuse ja tema töö vastu. Ühtlasi avaldub seal ka põhjalik põllumehe iseloomu ja hingeelu, samuti põllumajanduse seisukorra tundmine.

„Missuguse põllumehel ei oleks jo selle üle asja olnud kaebada,“ kirjutab ta raamatu eessõnas, „et maade hinnad, rendid ja tööliste palgad iga aastaga suuremaks lähevad, aga selle vasta

1) [M. J. Eisen] „C. R. Jakobsoni elulugu“. Tema mälestuseks pühendatud. Tartus Schnackenburgi frökk ja kulu. 1883.

2) Lk. 23. Ka andmed on ebatäpsad.

3) A. Jürgenstein: Carl Robert Jakobsoni elu ja töö. Tartus, 1925. Lk. 65.

põllu saak ika alamale langeb? Kümme ja kakstõistkümmed seemet, mis vanast küllalt nähtud, ei olla enam palju kuskilgi talumaade pealt saada. Maad on üleühtse suure võlaga ostetud, rahapuudus läheb iga aastaga suuremaks, saak aga veiksemaks; mis võib tulevik sel viisil meie põllumeestele head tuua? . . . Mis peab siis nüüd põllumees tegema, ja kas tal abi kuskiltki ei ole loota? — Selle peale vastame: . . . Üksi paremast õppetusest. . . See viga on meil, et meie põllumees tema (s. o. maa) rikkust veel ei mõista tunda ja teda oma kasuks teha. . .“ — Need on samad mõtted, mis kaks aastat hiljem Pärnumaa põllumehedki seltsi koosolekul esile tõid ja protokollisid.

Põllumehe iseloomustamiseks kirjutab autor¹⁾: „Jo vanast aeast saani ei olnud talupoea seisus mitte üksi auväärt ja tähtjas seisus, vaid teda peeti ka üheks õnnelikuks seisuseks. . . Linna-rahva elu jälgil käib palju muret, kiusatust ja kärsitust, kellest põllumees puutumata jääb. . .“

Ühe „õige talupoja“ iseloomu omadusteks loeb C. R. Jakobson „Üht vaga südant ja üht otsekohelist leppitliku meelt.“ Põllumees leidvat elujõudu loodusest, sest „ . . . Elu mured ja äppardused . . . ei saa teda nii kergelt maha litsuma ja kohkuma panema, kui seda meest, kelle mõtted kaugel Jumalast ära seisavad.“ Põllumees paneb oma lootuse aga Jumala peale, sest ta küll külvab ja teeb tööd, aga lõikuse võtab ta vastu „nagu teda Jumalast tema põllu peale saadeti.“

C. R. Jakobson on tundnud meie rahva ja põllumehe sügavaid usutundeid. Ta nägi selles ühte põllumehe elujõu alustest.

Nagu teame, on C. R. Jakobsoni palju süüdistatud usuvastases tegevuses, kirikumüüride lõhkumises, jne. Nagu selgub aga käesolevastki, ei saa C. R. J-i ometi lugeda usuvastaseks ja jumalasalgsjaks. Põllumehe usutundeid selliselt hinnata võib ainult inimesel, kes ise on sügavalt usklik. Ta tegi aga vahet usu vahel Jumalasse ning nii öelda kiriku-usu vahel.

Teiseks ühe õige põllumehe iseloomuomaduseks loeb²⁾ C. R. Jakobson „usindust, üht ausat, väsimata püsivat usindust. „Tee tööd ja palu Jumalat.“ Tee tööd, nagu ei aitaks palve midagi, ja palu, nagu ei aitaks töö midagi!“

¹⁾ „Teadus ja Seadus põllul“, lk. 6.

²⁾ „Teadus ja Seadus . . .“, lk. 7.

Usinuses näeb autor rikkuse alust; kõige kaunim olevat niisugune rikkus, mis tööga on kätte saadud. Ei jõuta aga usinusega rikkuselegi, siis ometi on usinusega teenitud ligimeste lugupidamine, mis „on ka üks suur vara niihästi õnnes kui õnnetuses.“

Lisaks nendele kahele iseloomuomadusele olevat põllumehele tarvilik aga kutseharidus — „üks korraline kooliõpetus ja mõistuse haritud olek.“¹⁾ Siin sõitleb C. R. Jakobson vaate vastu, nagu ei oleks põllumehele üldse haridust tarvis ja toob oma väidete kinnitamiseks näiteid Inglismaalt, Prantsusmaalt ja Belgiast. Kus tänu põllumeeste hariduse kõrgele tasapinnale, ka põllumajandus on teinud suuri edusamme.

Peale tähendatud kolme iseloomuomaduse nõuab C. R. Jakobson põllumehelt veel järgmisi praktilisi omadusi või „kolme põllumehelist meelt.“²⁾ Esikohale nendest tõstab ta „hea korra ülespidamise meele“. Selle „meele“ varal põllumees korraldab oma asju nii, et kõik töö ja toimetused õigel ajal ja õiges järjekorras tarvilise põhjalikkusega saavad tehtud. Teiste sõnadega: põllumees peab oskama oma majapidamist juhtida.

Teiseks on põllumehele tarvilik „puhtuse meel“, nõnda et puhtus valitseks nii põllumehe enda juures kui ka elamus ja talus. Selle eriti allakriipsutamine on arusaadav, sest peegeldub ju inimese enda välimuses kui ka ta kodus, peamiselt küll puhtuses ta vaimline arenemisaste.

Kolmandaks soovib autor näha, et igal põllumehel oleks „ravitseja meel“. „See on see päris rahategia ehk asjaajaja ja vara-rajaja meel, kes mullapangast, puust ja kivist raha mõistab teha. . . . Tõsine ravitseja meel . . . leiab oma põldude kõige sündsama harimise viisi üles, määrab oma karjapidamise ja söötmise aru ära, teab oma maa andide eest kõige parema hinna kätte saada, jne.; — ühe sõnaga: ravitseja meel käib tubli põllumehe juures üle kõige.“

Siin avaldub C. R. Jakobsoni sügav põllumehe ja tema iseloomuomaduste tundmine. Mitmed teisedki autorid ja õpetlased on samuti toonitanud neid põllumehe iseloomuomadusi.³⁾

¹⁾ „Teadus ja Seadus . . .“ lk. 8.

²⁾ „Teadus ja Seadus . . .“ lk. 12—14.

³⁾ Näiteks Dr. R. Krzymovsky nimetab seda põllumajanduslikuks taktitundeks, toonitades ühtlasi, et „põllumajanduslik taktitunne . . . edendab tõeliselt peaosu kogu käitises. Paljudi millest põllumees oma mõistusega jagu ei saa, lahendab ta instinktiivselt oma parema äratundmise järele.“

(Dr. R. Krzymovsky, „Philosophie der Landwirtschaftslehre“ Berlin, Paul Parey kirj., lk. 56.)

Nagu näha, juba 1868/69. aastatel C. R. Jakobson hindas kõrgelt põllumehe elukutset. Ühtlasi avaldub sügav põllumehe iseloomu ja tema hingelaadi tundmine, veel enamgi: sügav austus põllumehe seisuse vastu. Ta oskas hinnata eesti põllumehe elujõudu.

Järgmised aastad viisid tema juba lähematesse kokkupuutumistesse põllumehega ja tema tööga. Nii tasandati loomulikult aluspinnal tee uue elukutse valikule. Soodne juhus ja Väandra olud ning rahvas, kelle juures eriti väljendusid eesti põllumehe iseloomu põhiomadused, oma mõjutusega muidugi tasandasid seda murrangut.

C. R. Jakobson'i agraarprogramm.

I. osa.

Põllumeesteseltside vabastamine võõras vaimus eestkostmisest.

Esimestes eesti põllumeesteseltsides — Tartus ja Pärnus — püüdis alul end maksma panna Eesti avalikus elus tol ajal valitsev saksameelne kiriklikkude ringkondade mõjuvõim, nagu see valitses kiriku- ja koolielu juhtimisel ning osalt eesti ajakirjanduseski.

Tartu Eesti Põllumeeste seltsi asutamisel oli vaieluse all küsimus, kas peab selts olema täiesti iseseisev või jääma suurpõllumeeste seltsi eestkostmise ja kaitse alla. See küsimus andis kõneainet veel hiljemgi seltsi esimesel eluaastal.¹⁾

Tartu E. Põllumeeste seltsi esimeseks presidendiks valiti J. V. Jannsen, abiks C. R. Jakobson.²⁾ Jannsen pooldas igatahes suurpõllumeeste eestkostmist, Jakobsoni ümber koondusid aga selle mõtte vastased. Viimaste käes oli ülekaal ning Jakobsoni seisukoht pääsis võidule. Küsimus kerkis aga 1870. aastal veel paaril korral esile.

Selle aasta septembris korraldas suurpõllumeeste selts Ruhjas oma koosoleku, kuhu kutsuti ka Tartu E. P. Seltsi esindajaid. Sellele koosolekule sõitsid C. R. Jakobson, M. Mitt³⁾ j. t.

¹⁾ „Eesti Postimees“ 1870 nr. 41, 42; „Eesti Põllomees“ 1870, nr. nr. 9 ja 10.

²⁾ „Eesti Põllomees“ 1870, nr. 7. A. Kruusberg: „Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi Algpäevilt,“ lk. 10.

³⁾ Pärastine Tartu E. P. S. esimees, Jakobsoni pooldaja.

Seal oli A. v. Middendorff Tartu E. Põllumeeste seltsi esin-
dajatele etteheiteid teinud, miks Tartu E. P. Selts iseseisvalt töö-
tama hakanud ning tõlgitsenud esindajate ilmumist nii, nagu ei
saaks nende selts ise oma asjadega toime ning saadikud on tul-
nud suurpõllumeeste juurde õppima. C. R. Jakobson võttis 30.
septembril Tartu E. P. Seltsi koosolekul oma kõnes „Mis Ruhja
teekonnal nähtud ja tähele pandud“ selle küsimuse valgustami-
sele.¹⁾ „Jo mullu olime selle nõuu vasta oma Tartumaa eesti
seltsi Liivimaa suurte põllumeeste seltsi alla heita, kangeste
vaielnud ja mitme väga tähtja asja pärast ära viskanud; oleksime
tänavust kutsumist ka tähele panemata jätnud, siis oleks ehk
välja näidanud, nagu tahaks meie selts Liivimaa saksa seltsiga
vaenus elada, mis mitte sugugi tõsi ei ole. . .“ Et seda arvamist
ära hoida, läinudki Tartu esindajad Ruhja — Ruhjas aga „... meie
tulemist seletati nii ära, kui ei oleks meie seltsil võimalik ise
korda saada ja kui tuleksime sellepärast saksa seltsi käest õppe-
tust otsima. Muidugi oli siis ka paras aeg meile ete seada, et see
mite õige ei olla olnud, et meie selts ennast oma jalgade peale
seadnud n. n. e. . .“ — C. R. Jakobson seletanud küll erajutu-
ajamisel A. v. Middendorfile, missugust vahekorda Tartu Eesti
Põllum. selts tahab pidada suurpõllumeeste seltsiga ning lüka-
nud väärarvamised ümber.²⁾

Ruhja reisist kõneldes C. R. Jakobson võttis üksikasjalise-
male käsitlemisele ka eesti põllumeeste kasvatamise ja hariduse
küsimuse. Suurpõllumeeste seltsi koosoleku puhul korraldatud
õppereis külastanud ka läti kihelkonnakooli, kus õpetust antud
— ka maadeteaduses ja rehkenduseski — saksa keeles, läti-soost
õpilased laulnud saksa laule jne. Samas külastatud ka üht suu-
remat juba 1840. aastatel päriseks ostetud lätlase talu³⁾, kus
kihelkonna-kooli kasvatuse tagajärjed pidid näha olema. Talus
olnud küll suur, uhke kahekordne elumaja (ehitus läinud maksma
14 000 rubla!), kuid viletsad laudad, kust „ . . virts jooksis
vana logardi viisil metsa, ehk kogus ennast lombiks kaevu ääres
kokku.“ — „Ei oleks mitte Ruhja kihelkonna koolis saksastamise
tuju valitsemas,“ harutas sel puhul C. R. Jakobson, „vaid selle

1) „Eesti Põllomees“, 1870, nr. 9.

2) Samal kosolekul kõneles ka M. Mitt pikemalt küsimusest „Miks peab Tartu Eesti
Põllumeeste Selts oma jalgade pääl seisma.“ „Eesti Postimees“ 1870, nr. 47.

3) Sedvaki päristalu om. lätl. Meelbort, 140 vkm. põldu.

asemel enam looduse ja loomade tundmist ehk põllutöö teaduse põhjusõppetusi (reaaliaid), selle peremehe juures oleksime siis küll nattukene veiksama, siiski sündsama ja sellepärast ilusama elumaja leidnud, aga tema laudad ja põllud oleksid hoopis tõised ja ta ise üleühtse ja igapidi üks palju täielikum mees. Nüüd aga saadab seesugune isa, kes ise koolitamata on, omad lapsed kihelkonna kooli, kus naad muud suuremat ei õppi, kui saksakeelt. Isa on koolitamata, lapsed, kes saksakeelega kodu tulevad täis rumalat uhkust: mõlemad arvavad, et nüüd saksad valmis. . .“ Oma tollekordse kõne lõpetas ta õige julgelt ja väljakutsuvalt: „Ka ei ole ma muidu võinud (s. o. oma kõnes), kui et oma enese mõtted iga asjale juurde lisasin. . . Saavad ehk ka minu sõnad tükati mõnes kohas vasta meelt olema, selle vasta ei või ma ühtegi parata. Mina olen Eestlane ja räägin sellepärast kui Eestlane. Ka ei salli ma ühtegi leiget olemist, ehk seesugust rebase viisi, kes oma sabaga iga üht jälge liiva sees ära püüab kustutada. . .“

Kõne lõpplausetest võib välja lugeda ka J. V. Jannseni pihta sihitud noolt, sest püüdis ju Jannsen asju ajada ikka nii, et ka saksa ringkonnad oleksid rahuldatud.¹⁾

J. V. Jannsenit Tartu E. P. Seltsi presidendi kohal ei näinud C. R. Jakobson sugugi heameelega. Juba esimese eestseisuse valimisel soovitas ta presidendiks valida mõnd põllumeest. Kuna Jannsen oli aga põllumeesteseltsi asutamise asja südisti ajanud ning temal küllalt poolehoidu oli, valiti ta ikkagi presidendiks. Juba järgmisel 1871. a. kavatses C. R. Jakobson Jannsenit valimistel tingimata kukutada. 4. märtsil kirjutab ta Peterburist M. Mitt'ile²⁾: „Ma ei tea nüüd ühtegi meie põllumeeste seltsist, sest meie seltsi präsident ei ole mulle sõnakest kirjutanud. Enne minu ärasõitmist Tartust ta ühtainust korda eestseisust nõuupidamiseks kokku ei kutsunud; seda ta ka vist pärast ei ole teinud, sest muidu oleks mulle ommeti pidanud kirjutama. Meie seltsil ei ole sel viisil ühtegi eestseisust, vaid üksainukene diktaator, kes teeb, mis tahab. Aasta lõppetusel saan ma selle üle kära tegema; ka on Jannsen viimane aasta präsident olnud, ehk ma astun seltsi

¹⁾ 1870. a. sügisel J. V. Jannsen kui T. E. P. Seltsis oli harutusel õunapuukooli asutamise küsimus, tegi ettepaneku seda asutada ühiselt suurpõllumeeste seltsiga. C. R. J. astus jällegi selle vastu välja. — „E. Postim.“ 1870, nr. 41.

²⁾ „Eesti Kirjandus“ 1906. Lk. 174.

seest välja. Ka ei mõista ma, kui talupoea seisusest präsidenti ei taheta võtta, nagu minu nõuu alustusel oli, mikspärast siis Hurt ennema selle ameti peale ei kõlba kui Jannsen. . .“ (Hurt oli esimeses eestseisuses kirjatöimetajaks, oli tol ajal Tartu gymnaasiumi-kooliõpetaja).

Tol ajal ei olnud C. R. Jakobsonil veel mingisugust kavatsust asuda juhtima põllumeesteseltse või põllumehi. Suurpõllumeeste hoolekande hädaohu kõrvaldamine ja põllumeeste pastorliku eestkostmise väljarookimine Tartu E. P. Seltsist oli tal siiski südamel. Seltsi koosoleku eel, kus pidid tulema valimised, andis ta M. Mitt'ile¹⁾ üksikasjalisi juhtnööre, kuidas toimida valimistel, et Jannsenit kõrvale jätta presidendi kohalt, sest oli ju viimane C. R. J-le vastuvõtmatu vaimu kandja ja hoidja seltsis. „Nüüd loen ma „Postimehes“, kirjutas ta, „et 28-mal Septembril Eesti põllumeeste seltsis uue eestseisuse valitsemine peab tulema. Mina küll selle päevaks Tartu ei saa, aga ma tahtsin Teid paluda, et kõigest väest asja nii kaugele katsuksite ajada, et Hurt präsidendiks saaks. Katsuge enne nii palju kui võimalik seltsi liikmeid selle nõusse saada, et kõik ühel meelel oleksid, sest Jannsenil saab ka küllalt sõpru olema, nõnda, et teda raske saab olema pukki pealt maha visata, kuhu ta enam sugugi ei kõlba. . . Mina oma poolt ühtegi ametit oma peale ei või võtta, sest mina jään vist Tallinna elama, kust raske on Tartu saada. . . Jannsen võiks siis auliikmeks saada, sest kõige pealt on tarvis, et Hurt präsidendiks saab. Jannsen saaks pea terve seltsi elu magama uinutama, päälegi nüüd, kus suur seltsiliikmeid tema vastu on.“

Seltsi koosolekul 28. septembril 1871 presidendiks valitigi Hurt. C. R. Jakobsoni ei vabastatud aga abipresidendi ametist, vaid ühel häälel valiti uuesti sellele kohale, kuigi ta oli palunud enda vabastamist. Ka Jannsen jäi auliikmeks valimata. Kuid järgmisel aastal, mil Hurt, minnes Otepäälle õpetajaks, Tartu E. P. Seltsis ameti maha pani, pääses Jannsen uuesti presidendi kohale, kuid ainult kaheks aastaks. 1874. aastal valiti sellele kohale Jannseni vastane M. Mitt, Jakobsoni mees. Sama M. Mitt oli ka Võru põllumeesteseltsi presidendiks selle algaastatel. Nii oli kahest seltsist pastorlik suurpõllumeestega sõbrutsev vaim eema-

¹⁾ „Eesti Kirjandus“ 1906. Kiri 20 sept. 1871.

le tõrjutud ning radikaalne, rahvuslik vool pääsenud tooniandvale kohale.

Pärnu põllumeesteseltsis ei avaldunud suurpõllumeeste püüded, seda oma mõjuvõimu alla saada, nii ilmsesti kui Tartus. Kuid ka seal olid alul kiriklikkudesse ringkondadesse kuuluvad mehed juhtival kohal. Presidendiks oli I. Eglon, Vändra tummadekooli direktor. Vändra olude tundja A. Jürgenstein kirjutab¹⁾ selle mehe kohta: „. . . see oli tummadekooli direktorina, kelle kooli peaaasjalikult kiriklikud korjandused ja maakassa toetus ülespidasid, liiga valitsevate võimumeestega seotud, kui et radikaalse Jakobsoniga käsikäes käia. Nende vahel sigis peagi üsna vaenuline vahekord.“ Nii siis kuulus ka Pärnu seltsi president kiriklaste ja suurpõllumeeste mõju alla. Samadest ringkondadest olid eestseisuses veel kaks kõstrit: C. F. Lorenzson Pärnust (abipresident) ning I. Habicht Torist (kirjatoimetaja). Seltsi liikmeteks olid astunud ka kirikuõpetajad: Pärnust õp. Bergvitz,²⁾ Kählbrandt Audrust ja Kristiani Tõstamaalt. Nii olid kiriklikud ringkonnad tugevasti esindatud. Nagu juba nägime eespool (lk. 11), võttis president seltsis esimeste küsimustena harutusele ka noore rahva raisus elu ja pühapäeva pühitsemise, kuigi harutati ka majanduslikke küsimusi.

Suvel (14. VI. 1871) külastas C. R. Jakobson esmakordselt ka Pärnu põllumeesteseltsi. Nagu ta M. Mittile kirjutab, olnud seal „. . . väga mõnus vaim valitsemas, nagu nüüd oma silmaga nägin. . . Pärnu selts on ka joo Tartu seltsist mitmes tükis ees. . . ja ehk küll peaaegu muud suuremat ei sünni, kui seda mis Eglonist välja läheb (seal ei ole peaaegu ühtegi koolitatud meest), siiski harjuvad seltsi liikmed sel viisil ise oma asju toimetama. . .“ („E. Kirj.“ 1906).

Et Pärnus Jakobson leidis „väga mõnusa vaimu“, et seal kiriklaste ja suurpõllumeeste mõjuvõim põllumeesteseltsis nii suur ei võinud olla kui Tartus, on ju arusaadav, sest puudus ju seal nii populaarne nende ringkondadega kompromissi otsiv eesti tegelane, kui seda oli J. V. Jannsen Tartus. Eglon ei kaalunud ju seda mis Jannsen. Jakobsoni kuulsus oli aga tol ajal juba küllalt suur, nõnda et ta Pärnu põllumeesteseltsi liikmete hulgaski rohkesti pooldajaid võis leida juba 1871. aastal.

¹⁾ A. Jürgenstein: Carl Robert Jakobsoni elu ja töö. Lk. 73.

²⁾ Kirjutab Jakobsoni vastu ka „E. Postimehes“.

Järgmine, 1872. aasta tõi C. R. Jakobsoni eesti põllumeestele ja ka Pärnu põllumeesteseltsile juba palju lähemale. Ta asus elama Vädrasse, Pärnumaale.

C. R. Jakobsoni vend Friedrich oli valitud Uue- ja Vana-Vändra valdade kirjutajaks, kuid ei leidnud kinnitust kihelkonna-kohtuniku poolt. Fr. Jakobson kaebas selle otsuse peale edasi, ühtlasi aga, et kohta mitte käest lasta, palus seniks, kuni kinnitus võiks saabuda, venda Carl Roberti, kes tol ajal elas Tallinnas, Vädrasse kirjutajaks. Teda kui väga hea haridusega ja õue-nõuniku tiitlit kandvat isikut ei võidud enam jätta kinnitamata. Nii sai C. R. Jakobsonist Vändra elanik. 1874. aastal ostis ta Uue-Vändras omale Kurgja talu; nii sai temast ka põllumees ja pärisperemees.

Varsti peale Vädrasse asumist, 30. augustil 1872, võttis ta osa ka Pärnu põllumeesteseltsi koosolekust, kus ta kõneles „põllumeeste seltside kassust, agga tähhendas ka ühtlase sedda nago põllastades, et meie armsa Eesti rahva silmaring veel vägga lühhi-kene ja temma sepärrast sedda kasso veel ärra ei tunne, mis põllomeesteseltsid saatvad.“¹⁾

Samal koosolekul valiti ta ka Pärnu põllumeesteseltsi auliikmeks.

Siit maalt oli aga ka hea vahekord kiriklikkude ringkondadega läbi. Aasta lõpul ei lasknud J. Eglon end enam presidendiks valida, vabandades töörohkusega.²⁾ Ka kõstrid Lorenzon ja Habicht jäid juhatusest välja. Kirikuõpetajad olid juba varem teatanud seltsist lahkumisest.³⁾

Kuid ühtlasi püüti anda ka vastulööki. Senini oli selts leidnud ulualust Pärnu kihelkonna koolimajas, kus peeti ka koosolekuid. Juba 22. aprillil 1873 teatas aga seltsi esimees A. Madison peakoosolekule, „et seltsil täna see viimane koos olemine siin maeas on.“⁴⁾ Koolimaja kasutamine koosolekute kohana keelati ära.

Järgmise koosoleku pidas selts aga juba üüritud oma ruumides ning tegevus kestis takistamatult.

¹⁾ Pernoma Põllomeste Protokoll 30. VIII. 72.

²⁾ Protokoll 17. XII. 72.

³⁾ Protokoll 12. VI. 72.

⁴⁾ Protokoll 22. IV. 73.

Nii oli ka Pärnus lühikese ajaga põllumeesteseltsist pastorlik hooldamisvaim välja tõrjutud ning radikaalne vool võimule pääsenud. Alates 1874. aastast juhtis juba C. R. Jakobson ise Pärnu põllumeesteseltsi, olles selle presidendiks peaaegu surmani.

Viljandi põllumeesteseltsis, mille põhikirja kinnitamisel C. R. Jakobson ise kaasa aitas, ning mis tegutses alates 1871. a., ei pääsenud ka mõjule suurmaapidajate ning kiriklaste mõjuvõim. Alates 1876. aastast, missugusest ajast peale C. R. Jakobson oli selle seltsi president, kujunes see koguni üheks tugevamaks põllumeeste liikumise kantsiks radikaalse Jakobsoni vaimus.

Põltsamaa põllumeesteselts, mis asutati hiljem C. R. Jakobsoni kaasabil, ei võinud enam kõrvale kalduda sellest sihist, milles töötasid tema vanemad vennad.

Nii tõrjus C. R. Jakobson 1870. aastatel alles asutatud põllumeesteseltsidest välja mõisnikkude mõjuvõimu ning kiriklaste hooldamise ja asetaski eesti põllumehed nendes seltsides oma jalga-dele, luues nendest seltsidest ühtlasi rahvusliku mõtte ja radikaalse politika kantsid. Põllumehed, need eesti rahva ürgjõu hoidjad, olid rakendatud laialisemale isetegevusele.

See oli suur saavutus eesti rahva elus üldse, eriti aga eesti põllumeeste liikumises. See oli ühtlasi tugevaks alusmüüriks edaspidisele Jakobsoni põllumajandus-politilisele tegevusele.

Põllumeeste rahvusliku iseteadvuse kasvatamine.

Põllumeesteseltside kaudu jätkas C. R. Jakobson põllumeeste iseteadvuse kasvatamist. Kuid see ei olnud ainult põllumeeste kui seisuse iseteadvus — põllumeeste iseteadvus pidi põhjenema rahvuslikul iseteadvusel ja endast lugupidamisel. Kõige selgemalt väljenduvad C. R. Jakobsoni seisukohad ja põllumeeste enesetunde kasvatus-meetod tema Viljandi põllumeesteseltsi esimeheks valimise puhul 19. veebruaril 1876. a. peetud tervituskõnes:

„Ka täna usun ma veel, et Sakalaste maa, nagu ikka seiemaale, ka edespäi tõiste Eesti maakondade eel saab käima ja neile eeskujuks olema. Ja et ma seda usun, sest näete Teie, kui väga palju ma Teie rahvast lugu pean. . . On sest vana aupaistusest aga jo küll, ja arvate Teie, et Eesti rahvas selle paistuse pärast üksi ka edespäi ikka omad silmad seie austamisega saab pöörama, kui

1) „Sakala“ järel.

mitte ka Teie, kui nende vana tugeva Sakalaste järeltulev sugu, oma tegudes Eesti rahva seas esimesteks ei jää? Ei sugugi! Ka teate Teie, kes kõrgelt langeb, see väga raskelt langeb. . .“

Kuivõrt C. R. Jakobson oma töös ja ka põllumeeste organiseerimisel püsis rahvuslikul alusel, selgub vastuvaidlemafult ka tema poolt 4. jaanuaril 1878. Eesti Kirjameeste seltsi koosolekul peetud kõnest, kus ta muu hulgas ütles:¹⁾ „Teed on mitmesugused, aga üks armastus. Meie isamaa ja meie rahvas, need on meie kõikide armastus, aga teed, kelle peal käies meie oma armastuse elu elame ja oma tööd isamaa heaks teeme on mitmesugused“. Kuivõrt puhas oli C. R. Jakobsonile endale rahvustunne ning kuivõrt püha oli temale töö kodumaa heakäekäiguks, selgub tema avalikust vastusest õpetaja J. Hurdale viimase avaliku kirja puhul „Eesti Postimehes“, millega J. Hurt oli end avalikult tunnistanud Jakobsoni vastaseks. C. R. Jakobson kirjutab muu hulgas:²⁾ „Nüüd kõnnite Teie oma teed ja mina kõnnin oma teed. Nii kaua kui need teed ühe ja sellesama eesmärgi — meie rahva ja kodumaa õnne poole viivad, saame selles töös sõbrad olema. Sest kui minu verivaenlanegi midagi teeb, mis meie rahva ja kodumaa kasuks on, siis olen ma oma vaenlast kohe unustanud ja saan teda tema töös auustama. . .“

Sügava rahvustunde kõrval oli C. R. Jakobsonil aga ka sügav lugupidamine põllumeeste vastu. „Põllumehe seisus on kõige muu eluseisuste aluspõhi“, kinnitas ta Pärnu põllumeesteseltsis 18. dets. 1878, „ning kus põllumehe seisus elav ja terve on, seal on terve maa ja rahvas elav ja auväärt. . . Mina olen ka jo maailmas mõnda näinud ja äraelanud, ma olen inimeste elu saunaurtikutes ja kuninglikus lossis tähele pannud, olen aastate kaupa vürstide majades elanud ja elan praegu ühes talu hoones, aga ma ütlen: kusagil ei või üks auus inimene nii õnnelik ja prii olla kui prii põllumehe seisuses“.

Need olid tol ajal uued mõtted, uued sõnad. Nendel sõnadel oli aga kaalu, pidi olema, sest neid kõneles mees, kes käis oma sõnade järele. See oli eeskujuks, oli julgustuseks.

Põllumehe rahvuslikule enesetundele rajas C. R. Jakobson põllumeeste usku oma võimetesse, õpetas põllumehi hindama oma

¹⁾ „Sakala“ järele.

²⁾ „Sakala“, 1878, nr 27.

võimeid, istutas usku, et ise peab ja ise suudetakse end aidata. „Ise on mees“ — selle vanasõna põhjal kõneles ta 10. augustil 1874 Vändras ja näitas¹⁾ „kuidas meie põllumehed oma seisust üksi seeläbi võivad tõsta, et nad kõik tühjad lootused tõiste peale maha jättavad ja selle vanasõna järele omad püüdmised seavad“. Sellejuures ei saanud ta jätta tähendamata, et „Eesti talupoegade seas veel vähe õigeid talupoegi leida. Selle madala ja teutava järje seest peada meie Eesti põllumehed pea välja tõttama ja olla neil kõige tähtsamaks abiks seal juures. . . kõige pealt üks põllutöö kool ja põllumeeste seltsid.“

Põllumeeste enesetunde kui ka rahvustunde kasvatamisel ja õhutamisel C. R. Jakobsoni tarvitatud võtetest annab kujuka näite veel praegugi laialt tuntud V.-Vändras 2. märtsil 1880 peetud Pärnu põllumeesteseltsi koosolek, kus seltsi president C. R. Jakobson koosolekule oli ilmunud rahvariides ning ühtlasi kõneles meie rahvariitetest. Kõne tulemuste kohta leiame protokollist järgmise märkuse: „Et president ise vanas Vändra ülikonnas sellest koosolekust osa võttis, sellepärast saivad mitmed peremehed selle läbi nii meie vana moodu poolest vaimustatud, et teda jälle enam ülesse lubasivad võtta.“

Põllumeesteseltsides valitsevast rahvustundest annab tunnistust muu hulgas ka kiri, mille Pärnu põllumeesteselts saatis Tartu eesti laulupeo komiteele. 19. detsembril 1876 peetud koosoleku protokollist loeme: „Peale lühikese vaheaea võttis selte nõuuks, ühe kirja Tartu Eesti laulupeo komiteele saata, sest et ta kuulda oli saanud, et Eesti laulusi sugugi sell' laulupidul ei saaks lauldama. Selts võttis ühest suust nõuuks, järeelseisva kirja Tartu saata: „Suure kurbdusega on meie seltsi see sõnum täitnud, et auulik laulupidu komitee heaks arvanud, mite kõiki Eesti paremaid laulusi pidulaulude seka üles võtta. Meie arvasime, et Kunileidi laulud, nagu „Mo isamaa on minu arm“, „Sind surmani“, „Mo isamaa nad olid matnud“ etc, mõned Hermannii laulud ja ka paargi rahvalaulu nagu „Mo mõttes on üks ainuke“, „Kõndisin kord üksik kohal“ etc, ühe Eesti laulupidu programmis esimesed pidivad olema. Sellevastu peada nad kõik kõrvale jäetud olema ja peaaegu Saksarahva laulud ainult pidulaulude raamatut täitma. Meie arvates ei taha aga Eesti rahvas oma laulupiduga

¹⁾ Protokollii järele.

mitte „kunstitikka“ maailma ees teha, vaid üht pühapääva pida-
da, kus tema vaim ühenduses nõnda välja kõlab, nagu ta on ja
nagu ta oma laulu emakeeles ennast jõuab avaldada. Sellepärast
on Pärnu Eesti põllumeeste selts omal tänasel aasta pidul, kellest
ligi 200 liiget ja palju võõraid osa võttis, maha teinud, et kui pi-
dukomitee poolt mite Eesti rahva soovimisi tema oma laulude
kohta ei täideta, siis Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi lauljad mite
tuleva-aastasest laulupidust osa ei saa võtma“.

Toodud dokument on huvitav eriti sellepoolest, et ta tõendab,
kuivõrt kõrgel seisis rahvustunne põllumeesteseltsides.

Üldse olid põllumeesteseltsid rahvuslikkudes küsimustes väga
valvsad ja tundelikud. Oldi juba niivõrt tähelepanelikud, et isegi
väiksemad, vähem tähtsad rahvustunnet riivavad nähtused võeti
teravale arvustusele.

Teatavasti omas ja omab praegugi Pärnu linn laialisi maa-
alasid. 1880. — 81. aastal hakkas linnavalitsus oma mõisaid ja
maid ümberristima, andes nendele saksakeelsed nimed. Selliseid
nähtusi tuli ilmsiks mujalgi. Pärnu põllumeesteselts ei jätnud
seda kahesilma vahele. Koosolekul 25. jaanuaril mõisteti see te-
ravalt hukka: 1) „Nüüd rääkis abipresident Mõttus sellest kõlva-
tumast pruugist, kuidas viimasel ajal talukohtadele toredaid Sak-
sakeeli nimesid on andma hakatud. Seda teeb näituseks Pärnu
linna valitsus oma mõisade peal, kus sagedasti vanad ausad Ees-
ti nimed ära kautatakse ja Saksakeele nimed asemele pannakse,
nagu Seehof, Ruhthal, n. n. e. Selts nimetas seda tegu kõlvatu-
maks.“ 2)

Põllumeeste organiseerimine.

Põllumeeste organiseerimises seltside ümber nägi C. R. Ja-
kobson tähtsamat tegurit põllumeeste elu edendamisel. Selgesti
avaldus see vaade Viljandi põllumeesteseltsis peetud eespool kä-
siteldud tervituskõnes: „Ma tahan täna üksi ainult meie seltsist
rääkida, kus jo kõik auusamad põllumehed ennast peavad ühen-
dama, . . . sest muud kogumise aset, kui meie põllumeeste selt-
sid, meie rahval praegu maapealse asjades ei ole. . . Seltsi auu
ja kasu on aga siin nagu ka mujal terve põllumeeste seisuse ja

1) „Sakala“ 1881 nr. 6.

2) Niisuguseid ristimisi on toimetatud ka Harjumaal, kus leiame Julenhofisid, Ber-
lini, Londoni, Pariisi jne. talusid.

rahva auu ja kasu". Nendes tagasihodlikult väljendatud lausetes C. R. Jakobson rõhutas seda, et ainukeseks kohaks, kus põllumehed võisid harutada nende ellu puutuvaid küsimusi ning avaldada oma arvamisi ja seisukohti, olid eesti põllumeesteseltsid. Selts pidi olema tugev ja tema nimi hoitama au sees. Ühtlasi esitas ta seltsiliikmetele „kümme käsku“, mida need pidid silmas pidama. Toome need käsud, kus põllumeesteseltside elu põhilaised kokku võetud, täielikult:

„Esimene käsk: Sinul olgu üksainus auupüüdmine, see on sinu rahva auu, . . . mis Sa omas seltsis avalikuks ilmutad.

Tõine käsk: Sinu Eesti nimi olgu sinule nii kallis, et sinul Eesti põllumeeste selts ja tema Eesti nime pärast südames seisku.

Kolmas käsk: Sina pead oma seltsi kuupäeva auusaste pidama ja igal koosolemisel, kui võimalik ligi olema.

Neljäs käsk: Sina pead tõiste seltsi liigetega vennaliku rahu ja kokku leppimist pidama, sest kust armastuse vaim on kadunud, sealt on ka Jumala õnnistus kadunud.

Viies käsk: Sina ei tohi millalgi sallida, et ühe ehk teise seltsi-liikme ausat nime rikutakse, sest kes inimese auu maha kisub, see on tema tapja, ja kui üks seltsi-liige autumaks saab tehtud, see on siis terve seltsile esimeseks langemise sammuks.

Kuues käsk: Sa ei tohi sõbrust tõiste Eesti seltsidega rikkuda, vaid kõik peavad ühel meelel oma tööd meie rahva kasuks edasi tegema.

Seitsmes käsk: Sa pead omad kuumaksud seaduslikult ja õigel ajal ära tasuma.

Kaheksas käsk: Sa pead igal pool seltsi kasust katsuma juttu teha, ja ei tohi oma küünalt mitte katte all varjus hoida, ning sell kombel ühes aitama vale mõtteid rahva juures seltsi üle kautada.

Üheksas käsk: Sa pead põllumeeste seas seda päris misioni tööd tegema, et palju ennast ümber pööraksivad ja meie seltsi liikmeks saaksivad.

Kümnes käsk: Ja viimaks pead sa nii elama ja kõik omad tööd nii ära seadma, et sinu osavus töös ja toimetuses tõistele kui eesmärgiks silma paistab ja iga küsija suu peale lööb, kes veel julgeks ütelda: mis kasu sest põllumeeste seltsist ka on“.

Nendes käskudes on ette nähtud seltsi liikme vahekorid seltsiga, kuid mitte nõnda kui seda ette nähakse kodukordades, juriidiliselt, vaid nõnda, nagu peab olema sisemine tõelik vahekorid seltsi liikmel seltsiga. Nendes käskudes on kokku võetud otse korporatiivse kasvatusse põhimõtted. Põllumeeste seltsis nägi seega C. R. Jakobson kutselise ja rahvusliku kasvatusse organisatsiooni. Tõepoolest on selle põhimõtte ta ka läbi viinud oma juhtivates seltsides: tema presidendiks oleku aastate kestel liikmete vahel lahkkelisid ega tülisid ei olnud, või kui need tekkisid, siis lammatas C. R. Jakobson nad juba eos.

Kuid mitte ainult põllumeeste kutselise ja rahvusliku kasvatusse organisatsioonidena ei hinnanud C. R. Jakobson põllumeeste seltsisid: ta nägi ette nendele laialisemaid ülesandeid, kui ta terütuskõnes tähendas, et „muud kogumise aset, kui meie põllumeeste seltsid, meie rahval praegu maa pealse asjades ei ole“.

Põllumeesteseltsides lahendati ka poliitilisi küsimusi, põllumeeste kutselise liikumise kõrval arendati seal ka põllumeeste ühiskondlik-poliitiline liikumine, — seda sisuliselt, mitte aga poliitilise liikumise tavalistes vormides.

Kuivõrt Jakobson ise hindas põllumeesteseltsisid kui põllumeeste poliitilise ning rahvusliku liikumise koldeid, selgub tema kirjadest, mis ta saatis Uue-Vändrast prof. J. Kõlerile Peterburisse 1877. a. Pärnu põllumeesteseltsil oli käsil esimese eesti näituse korraldamine Pärnus. C. R. Jakobson palus prof. Kõlerilt jooniseid näituse diplomite jaoks ning põhjendas sellejuures näituse tähtsust ja tarvilikkust kirjas¹⁾ 4. juunist 1877: „...Nüüd on tarvis maaomandust edendada, et meil mitte ainult pärisomanikka ei oleks, kes kõik ülejääva kaartidega ära mängivad ja viinana ära joovad, vaid haritud ja tublisid pärisomanikka, kes oma majapidamist mõistlikult sisse seavad ja keda kõrgemate huvide teenistusse võib panna. Põllumeeste seltsidel on see otstarve ja näitused selle abinõud. Nüüd on tähtis, kes neid näitusi toime paneb. Ei tee seda Eesti seltsid mitte, siis teevad seda Saksa seltsid ükski nagu seni. Saksa seltsid ja nende juhid avaldavad siis ainu üksi mõju väikepõllumeeste intelligentsi peale. Neil läheb korda paremaid jõude oma huviseid teenima panna, sest nemad on asjamehed, peremehed, Eesti seltsid aga nõrgad, pealtvaatajad. Asjaolud on siin

1) „Eesti Kirjandus“, 1912. C. R. Jakobsoni kirjad Kõlerile.

viimase 10 aasta jooksul hoopis teise kuju saanud ja muutuvad iga aasta. Peab maal elama, et teada, mis nüüd tarvis teha. Teie võite kindel olla, et ma oma rohke töö juures asju oma peale ei võta, mis mitte tingimata tarvilikud ei ole. Meie rahva aineiline kitsikus hakkab nüüd kaduma (vähemalt Liivimaal, Eestimaal on asi sellepolest kurvem) kuid vaimline häda hakkab seda rõhuvamaks saama, s. o. teatud Saksa vaimurõhumine väikepõllumehe loomuliku edenemise peale. Ja kas Teie ei usu, et see juba Eesti nimele auu teeb, kui ühes meie linnas suur näitus *E e s t i* seltsi poolt toime pannakse, mis niipalju jõude liikuma paneb ühes nendes linnades, milles elanikud mitte väga kaua aja eest häbenesid Eesti keelt kõnelda, sest et eestlane ja talupoeg üht ja sedasama tähendas ja talupoeg halvakspeetud ja põlatud isik oli!? Ja nüüd oleme juba niikaugel, et suurel näitusel linnas Eesti keel valitseb, diplomaadid selles keeles välja jagatakse ja ka talupojad nende diplomaadide väljajagamise üle, mis ka linnakodanikkudele ja mõisnikkudele antakse, otsustajad on. See kõik sünnib avalikult, valitud publikumi ees. Aga ainult sügavam vaatleja tunneb, missugune pööre mõne aastaga on sündinud, ja ainult politikamees teab seda, missuguste abinõudega see pööre toime pandi. Suur publikum vaatab selle sündmuse peale nagu iseenesest arusaadava asja peale, ja see on hea, sest muidu oleks meie püüetel rohkem vastaseid. Kuid poliitilised pead Sakste hulgas teavad seda ka väga hästi, mis see tähendab ja sellepärast uue ajal hästijuhitud Eesti ja Saksa seltside vahel see võistlus. Ma arvan, ülevaltoodud tähendusest on küllalt, et Teile meie põllumajanduslise näituse tähtsust rahvuslisest küljest selgitada.“

Näitus läks hästi korda. Väljapanekutega esinesid nii väikekui suurpõllumehed. 4. oktoobril, s. o. peale näitust, kirjutas C. R. Jakobson jälle prof. Kölerile: „Näitus on korda läinud. Muidugi said ka parunid oma ministriumidiploomid Eesti keeles (s. o. Köleri valmistatud kavandite järele trükitud). Kas see ei ole edusamm meie rahvuslistele huvidele. Seni olid ainult mõisnikkudel poliitilised õigused ja Saksa keel oli meie asjaajamise keel. Nüüd jagab ka ministrium parunitele Eesti seltsi kaudu audiploome, mis Eesti keeles välja antud. See on küll kõigest väikesamm edasi, aga ta jääb tähtjaks. . . Nõnda võidame meie enesetele samm sammult pinda. Teisel teel siin võidelda ei ole sugugi

võimalik. Niipea kui avalikku opositsiooni asutakse, tehakse enast võimatuks. Niisugune opositsioon on alles siis võimalik, kui kõigil seisustel ja rahvustel ühesugused poliitilised õigused on. Kuni sinnamaale peab Eesti rahvast juhtima, nagu Bismarck Preisimaad Saksamaal juhtis; korraga sai Preisimaast keiserriik. Meie püüdmised on nüüd nimelt selle poole sihitud, Eesti rahvast avaliku arvamise ees tõsta. Peetakse meid juba omaväärilisteks, siis oleme peagi peremehed. Meie kardetavad vaenlased on praegu Saksa õpetajad, kes oma jesuiitlase terava pilguga ka mõisnikka üles kihutada võivad. Sellepärast seisab meie teine poliitiline ülesanne selles, lugupidamist vaimulikkude vastu igapidi alt ära õõnistada, kes ju igal pool inimesoo katk on, mida aga meil veel õigeks ei peeta“.

Kandvamaks jõuks eesti ühiskondlikus elus olid põllumehed.¹⁾ Loomulik, et siis ka põllumeesteseltsid pidid olema nendeks jõukoondisteks, kes eesti nime maksma panid. Põllumeeste liikumine ja põllumeesteseltsid pidid ajama ka üldrahvuslikku politikat ja kandma rahvuslikku liikumist; nad pidid oma tööga ja kultuurilise tegevusega vallutama eesti põllumeestele need seisukohad, mis olid senini suurpõllumeeste päralt. Põllumeesteseltside kaudu pidi eesti põllumees kätte võitma peremehe koha avalikus elus. See oli põllumeeste organiseerimise lõppsiht.

Selleks pidi aga põllumeesteseltside mõjupiirkond ulatama võimalikult kaugele ja ühendama võimalikult laialisi põllumeeste hulki, selles oli C. R. Jakobson väga teadlik ja kaugelenägelik. Põllumeesteseltside ümber liikmete kogumisest ja seltsi sihtide selgitamisest ei väsinud ta iial. Ei möödunud pea ühtegi põllumeesteseltsi koosolekut Pärnus või Viljandis, kus ta ikka ja jälle ei oleks rõhutanud seltsi tähtsust ja kõnelenud selle sihtidest.

Seltside vastaste ning kahtlustajate vastu tuli tal järjest võidelda, sest iga aastaga tõmbas C. R. Jakobsoni tegevus ikka rohkem endale tähelepanu ja järjest koondasid ka tema vastased jõude. Senikaua, kui ei ilmunud veel „Sakala“, olidki ju ka põllumeesteseltsid need kantsid, kust C. R. Jakobson juhtis põllumeeste ja üldse rahvuslikku liikumist.

Kuid C. R. Jakobson ei viivitanud vastaste rünnakute tagasi-tõrjumisega. 22. mail 1877 esines ta Pärnu põllumeesteseltsis juba pikema kõnega, kus ta seltsi vastaste vastu õige teravalt üles as-

¹⁾ Võrdle: J. Kärner: „Ärkamisaegne Eesti ühiskond,“ lk. 51. Sõnavara kirjastus Tartus, 1924.

tus, kus ta (protokolli järele) oma kõne järgmiselt lõpetas: „Inimene on seda auusam, mida enam ta auusas vaimus haritud on, ja seesugust haridust püüame meie omale kätte saada. Et meie seda aga suurel määral tõesti saaksime, selle eest peame omad silmad lahti hoidma, et vana lõuguti-naiste vaim meie sekka ei tungiks. President rääkis nüüd veel mõned sündinud juhtumised neist lõuguti-naiste püüdmistest, kes jo ka meeste kuju all maailmas ümber kõndida, ja kui väga nad nii kaua naljakad olla, kuni neid keegi muuks ei pea, kui seks, mis nad tõesti on.“

Sellelgi Pärnu põllumeesteseltsi koosolekul 24. I. 1882, millest C. R. Jakobson võttis osa viimast korda enne surma, tuli tal välja astuda põllumeesteseltsi kahtlustamiste vastu, kuna „mitmelt poolt meie Eesti põllumeeste seltsa kardetavaiks püütakse teha. Seesuguste vale laimuste vastu olla aga kõige parem vastus auus töö, millega meie põllutöö järge tõsta ja seeläbi meie Kodumaa ja terve Riigi kasu ja auu ülendada püütakse.“

Ometi hoolimata sellest, et vastaste ja kahtlustajate peale tung muutus järjest hoogsamaks ja kõvemaks, hoolimata sellest, et isegi eesti avalikud tegelased, senised C. R. Jakobsoni kaastöölised tema vastaste poole üle läksid, ei kahelnud ta põrmugi oma asja õigluses ja — peaasi ning väga iseloomustav — ei lõõnud põrmugi kahtlema oma jõus. Vastuseks J. Hurda avalikule kirjale, mis see avaldas „Eesti Postimehes“, kirjutab C. R. Jakobson „Sakalas“ (nr. 27, 19 aug. 1878): „Teie olete enast avalikult minust lahti ütelnud. Teie olete seda pealegi vale kaebdusega ja seesugusel kombel teinud, et Teie kirja minu vastalised tõeste minu kahjuks saavad tarvitama. Aga ärgu nad keegi arvaku, et see minu jõudu saab murdma! Siis nad ei oleksivad mind tunnud: minu jõud on suurem“.

Siin kõneleb juba mees, kes tunneb oma jõudu, õigemini: tunneb neid organiseeritud hulki, kes tema seljataga.

Kuigi C. R. Jakobson igal koosolekul aastate kestel ikka ja jälle toonitas põllumeesteseltside tarvilikkust, pidas ta siiski teravalt silmas, et ei tekiks uusi seltsisid, mis oleksid võinud saada jõudude killustajateks ning selle õilsa sildi all vast koguni muutada vastaste tööriistadeks. Näiteks, kui 1880.—1881. aastatel taheti Tartumaale Palamusele asutada põllumeesteseltsi, astus C. R. Jakobson otsekohe selle vastu välja („Sakala“ nr. 10. 1881):

„Meie ei saa aru, mis niisugune selts peab tähendama, kuna Tartu maakonnal juba oma põllumeeste selts on.“ — Sellevastu aga kui Põltsamaa mehed astusid samme oma seltsi asutamiseks, soovitas seda C. R. Jakobson kõigiti ning oli asutamisel nõuga abiks. 26. aprillil 1881 pidaski Põltsamaa selts oma esimese koosoleku, mil liikmeks astusid umbes sada põllumeest. Samal koosolekul valiti ka C. R. Jakobson ja Dr. K. A. Hermann Seltsi auliikmeteks. Selles seltsis valitses radikaalne vool ja Jakobsoni vaim.

Palamuse seltsi kohta loeme aga „Sakala“ 19. numbris 1881: „Palamuse põllumeeste selts . . . on jälle koost ära lagunenud, mis juba ette ära oli näha. Seltsi juhatajad tahtvad seda seltsi suurte põllumeeste Ökonoomia Sozieteedi osaks teha, aga seltsiliikmed ei soovinud seda mitte, vaid tahtsid Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi külge heita. Sellest on siis nii suur tüli sündinud, et seltsiliikmed oma sissemaksetud raha tagasi on võtnud ja koost ära lagunenud. . . “ Nii võitsid Jakobsonlased Palamuselgi lahingu: eesti põllumeesteseltside ühine väerind jäi lõhkumata.

Põllumeeste organiseerimisel Jakobson hoidus kindlasti uute seltise asutamisest, millised oleksid võinud osutada elujõuetuteks ja pakkuda head võimalust ühise rinde läbimurdmiseks. Seda suuremat rõhku pani ta aga olemasolevate seltside sisemisele organiseerimisele, püüdes neid arendada tugevateks kantsideks. Tänu sellele taktikale avanes võimalus juba viie aasta möödumisel esimeste seltside asutamisajast asuda kõigi nelja seltsi koondamisele ühise keskkorralduse ümber.

Põllumeesteseltside keskkorralduse loomine.

Juba oma tegevuse algusest peale pidasid eesti põllumeesteseltsid üksteisega ühendust. Tähtsamatest otsustest teatati ning valitsusasutustele saadetud märgukirjadest saadeti ära kirjad ka teistele seltsidele.¹⁾

Ka teised seltsid harutasid siis neid küsimusi, tegid koosolekul vastavad otsused ning tarbekorral esinesid ka tarviliste märgukirjadega. Seltside tegevuse laienemisega ning süvenemisega loomulikult tekkis suurem tarvidus nende tegevuse ühtlustamiseks.

¹⁾ Tartu E. P. Selts saatis teedetegemise, jaamamaksude ja valla kulude asjus Liivimaa Landratikollegiumile 28. sept. 1872 saadetud märgukirjast ära kirjad teistele seltsidele. Sellest ajast peale on ikka tähtsamatest otsustest üksteist informeeritud.

Selle küsimuse harutamiseks ja ses asjas seisukohtade võtmiseks astusid eesti põllumeesteseltside esindajad nõupidamiseks kokku Viljandis 25. mail 1876. Koosoleku käigu ning otsuste kohta koostati protokoll, millest ära kirjad saadeti kõikidele seltsidele. Kuna C. R. Jakobson sel ajal oli seltside president nii Pärnus kui Viljandis, võib oletada, et algatus selle koosoleku korraldamiseks oli välja läinud temast. See oli esimene samm eesti põllumeeste organiseerimiseks ülemaailses ulatuses. Toome selle protokoll, kui tähelepanu vääriiva dokumendi, siin kohal täielikult:

Eesti Põllumeeste Seltside saadikute
protokoll Nr. 6.¹⁾

Viljandis, sell' 25-mal Mail 1876. (Koopia).

Viljandi Eesti põllumeeste seltsis olivad koos:

Pärnu Eesti põllumeeste seltsi saadikud:

1) C. R. Jakobson, päris-koha omanik; 2) Mart Tampuu, päris-koha omanik.

Viljandi Eesti põllumeeste seltsi saadikud:

1) J. Jung, koolmeister; 2) J. Zwielerberg, mõisnik; 3) J. Adamson, koolmeister; 4) P. Lensin, mõisa rentnik; 5) Hain Henno, talu rentnik; 6) T. Auksmann, koolmeister.

Tartu Eesti põllumeeste seltsi saadikud:

1) Mart Mitt, päris-koha omanik; 2) J. Kuus, talu rentnik; 3) Hans Laur, päris-koha omanik.

Võru Eesti põllumeeste seltsi saadikud:

1) J. Erlemann, kihelkonna koolmeister; 2) Juh. Leppik, koolm.; 3) H. Kann, valla kirjutaja; 4) J. Võõbus, koolm.; 5) Kusta Muld, koolm.

Kõige pealt valitsesivad saadikud oma nõuupidamise juhatajaks: C. R. Jakobsoni, ja kirjutajaks: T. Auksmanni.

Seltsi juhataja C. R. Jakobson tuletas seltside saadikutele meele, et nad oma seltsidest nimelt sellepärast seie olivad kogu saadetud, et selle üle nõuu pidada, kuidas seltside elu kõige enam võiks edeneda ja seltsid meie põllumeestele kõige enam kasu saata. Pitka läbirääkimiste ja nõuupidamiste järele tegi saadikute kogu ühest suust kõik järelnimetatud punktid kindlaks otsuseks:

1) Meie seltsid peavad aastas vähem koos käima kui seismaale, sest sageda kooskäimiste läbi läheb kaugel oleja liigetel kokutulemine raskeks, ka võib mõnikord tulla, et kõnepidajaid ei ole, mis läbi kaugelt käijad ära saavad tüdindadud. Saadi-

¹⁾ „Pernoma Eesti Põllomeeste Protokoll“ Lk. 167. Raamatusse sisse kannud C. R. J. oma käega. „Nr. 6“ all on järjekorras Pärnu põllumeesteseltsi protokollide numbritega; kirjaviisi ja stiili järele otsustades on see protokoll C. R. J. oma koostatud.

kud arvasivad heaks ja tegivad seltsidele kohuseks, aastas paljalt 6 kuni 8 korda koos käia.¹⁾

2) Kasulik saaks olema, kui maal ka kooskäimisi saaks peetama, kus seltsi-liigetel kergem on võõraid sisse tua ja seltsi-liigete hulka kasvatada, kuidas seda Pärnu seltsi juures juba ära nähtud. Vahetundidel võib muusika mäng kuulajate meelt jahutada.

3) Seltsi tööst ja tallitusest tulevad aegamööda veiksed raamatud välja anda, kus mõned tähtjamad kõned ja nõuupidamised sees. Tähtjamatest seltsi koosselemistest tuleb aealehtedes kirjutada.

4) Seltsi-liigetele tulevad kutsekirjad käte saata, mil' selts kogu tuleb ja kus programm peal seisab seeüle, mis seltsis käsile tahetakse võtta.

5) Seltsidel tuleb selle eest hoolt kanda, et nende kassa suurendatud saaks, olgu teatre mängu ehk laulu kontsertide teel, sest et rikkas kassa seltsi elu põhi ja jõuu kosutaja on.

6) Seltsi kassaraha tuleb seltsi kasuks sell' kombel kasulikult pruukida, et kasulikuid põllutöö riistu ehk seemne-vilja suurema hulga kaupa osta, mis läbi neid palju odavamalt käte võib saada, siis neid seltsi-liigetele selle odavama hinna eest müüa ehk laenu peale välja anda, kunni liikmel võimalik seda ära tasuda, kus siis aga 6 protsenti aastas võla intressi tuleks maksa, et seltsi kassale võlgu antud summadest kahju ei saaks ja raha iga nagu intressi peal oleks.

7) Kõik Eesti põllumeeste seltsid valitsevad ühe seltsi omale eesseltsiks ehk eeskohaks, ja nimelt järelseisva punktide pärast:

a) Eeskoht tellib kõik seemned ja põlluriistad, sest mida suurem tellimine on, seda odavamalt võib neid saada.

b) Palub riigi valitsuse poolt üksiku seltsidele abi.

d) Asjad, mis terve Eesti põllumeeste seisuse ja tallituste kohta puuduvad, lähevad enne otsuse tegemist eeskoha kätte, kust nad kõikide seltsidele läbirääkida saadetakse, ning pärast katsub eeskoht neid otsusi ühendada.

e) Eeskoht annab teed ete, kuidas statistiku teadusi ühe plaani järele kogutakse, n. n. e.

8) Eeskohaks sai ühest suust Pärnu Eesti põllumeeste selts valitsetud ja nimelt kolme aasta peale.

Kõikide saadikute allkirjad.

Protokolli punktid 1— 6 käsitlevad üksikute seltside tegevuse korraldamist ja ühtlustamist. Erilise tähtsusega on aga p. 7 all protokollitud otsus. Selle otsusega loodi eesti põllumeesteselt-

¹⁾ Põhikirja järele pidasid seltsid harilikult igas kuus ühe koosoleku, s. o. 12 koosolekut aastas.

side keskkorraldus, keskselts. Juriidilise isiku näol keskseltsi luua tol ajal, nagu see sündis hiljem, ei olnud võimalik. Küsimus lahendati siis sel teel, et keskkorraldus loodi ühe töötava põllumeesteseltsi juures, valides selle „eeseltsiks ehk eeskohaks“. Sellega oli jõutud juba põllumeeste organiseerimiseni ülemaailises ulatuses.

Ei ole võimalik kindlaks teha täpselt, kui suur hulk organiseeritud põllumehi seisib loodud uue keskkorralduse seljataga. Liigikaudu võib seda oletada.

Pärnu seltsil oli sel ajal¹⁾ 183 liiget; Tartu seltsil oli 1874 a. lõpul 49²⁾ liiget, peale M. Mitti esimeheks valimist 1874. a. hakkas liikmete arv tõusma ja 1882. aastal ulatas 278-le. Viljandi ja Võru seltside liikmete arvu kohta tol ajal puuduvad kindlad teated, kuid mõningate andmete põhjal võib oletada, et Viljandis liikmete arv oli umbes sama suur kui Pärnus.³⁾ Olemasolevategi andmete põhjal võib oletada, et uue asutatud keskkorralduse seljataga selle tegevuse esimestel aastatel (alates a. 1876) seisid 500—600 organiseeritud põllumeest. Põllumeesteseltside mõju ulatas aga kaugemale väljaspoole nende tegevuspiirkonda ja liikmeskonda. Koosolekutel oli tihti rohkem külalisi kui liikmeid. 22. veebruari 1876 Pärnu põllumeesteseltsi koosolekust, näiteks, võttis osa umbes 200 võõrast. Pärnu koosolekutele sõideti isegi Järva- ja Harjumaalt. — Tolle aja kohta oli see tugev organisatsioon, millel oli palju kaalu Eesti ühiskondliku elu arendamisel.

Põllumehe kutsehariduse edendamine.

Eesti põllumehe kutsehariduse edendamine oli C. R. Jakobsonil südamel juba tol ajal, kui ta elas alles Peterburis. Ta oli pedagoog ja haridustegelane ning oskas hinnata ka põllumehe kutsehariduse tähtsust. Sellest äratundmisest juhituna asus ta ka juba 1868. aastal „Teadus ja Seadus põllul“ kirjutamisele. See oli kavetatud ja kirjutatud nii, et see ka algkoolides õpperaamatuna oleks võinud käsitlemist leida. „Teaduse ja Seaduse“ eesõnas avaldab ta soovi, „et see raamat ka külakoolides vanemate

¹⁾ Protokollid 14. dets. 1875 kuni 30. maini 1876.

²⁾ A. Kruusberg: Tartu E. P. Seltsi Algpäevilt. Lk. 16.

³⁾ 1879. ja 1880. aastatel oli suur liikmete juurdevool Viljandis. 1881. aasta märtsis („Sakala“ nr. 10) oli „ligi 200 pärisokohaomanikku seltsiliikmed.“

laste juures pruugitavaks saaks.“ Edasi kirjutab ta: „kooli ülem hool peab ika see olema . . . noort sugu sinna aidata, et ta ise hakkaks mõtlema ja ise tegema ning sel viisil ette valmistatult ellu võiks astuda.“

Õigel talupojal olla tarvis¹⁾ „Üht korralist kooli õppetust ja mõistuse harimist. . . See teeb üht talupoega veel täitsa oma ametis meistriks. Üheski külakoolis ei tohiks sellepärast ka põl-luasjandamise õppetust puududa.“

Põllumajandusliku kutsehariduse küsimuse lahendamiseks oli see tol ajal vast ainukene mõeldav võimalus, viia põllutööõpe-tuse algmõisted rahvakoolide õppekavasse. Ei olnud ju tol ajal mingeid väljavaateid eriliste põllutöö-kutsekoolide asutamiseks, veel vähem põllutööõuandjate ametisse seadmiseks. Kuid, tolle aja kooliolusid arvesse võttes, oli see mõeldud liig hästi. Koolide üle valitses veel kiriklik isand.

Põllumeesteseltsides võttis aga C. R. Jakobson põllumajan-dusliku kutsehariduse ja põllutöökoolide asutamise, samuti ränd-nõuandjate ametisse seadmise küsimuse täies ulatuses harutusele. Juba 11. juunil 1874 Riigivarade-ministeeriumile esitatud Pärnu põllumeesteseltsi 1873. aasta aruandes²⁾ tähendatakse: „Paljo oli seltsis sellest räägitud, et seltsi koosolemiste läbi mitte üksi võimalik ei ole mõistuse juhil toimendatud põllutöö laiali laota-mist küllalt edendada ja leidis selts hädasti tarvis olevad üht põllutöö kooli asutada, kus põllutöö teoreetikat ja praktikat õpe-tatakse, nimelt põllu mulla tundmist ja uue põllutööriistadega ümber käimisest, piima talitamisest ja või ja juustu tegemisest, n.n.e. Selts arvas ka, et seesugune kool üksi siis meie maal tarvitusi saaks täitma ja rahva juures usku leidma kui ta ühe talu koha peal asutatud oleks ja seltsi juhatusel al' seisaks. Selts oleks ju ise ühe seesuguse kooli asutanud kui tema jõud mitte liig veike ei oleks olnud.“

Kuna ei olnud aga mingeid väljavaateid, et kroonu või ka maakassa oleks põllutöökooli asutamiseks midagi teinud, püüdis C. R. Jakobson küsimuse lahendada sel teel, et otsustas i s e oma Kurgja talus asutada põllutöökooli.

¹⁾ „Teadus ja Seadus“ . . . „Üks õige talupoeg“. Lk. 11.

²⁾ Protokollitud.

Pärnu põllmeesteseltsi koosolekul 11. oktoobril 1875¹⁾ harutati jälle piimatalituse-kooli asutamise küsimust: „Mõned seltsi liikmed arvasivad, et seesuguseid näite-koolisi kroonu käest tulla paluda, tõised jälle rääkisivad sest, et nende heaks ja asutamiseks rahva seas raha peaks korjatama.“ Seal teatas aga seltsi president — C. R. Jakobson, et tema uus piimatalitusehoone saab tuleval aastal valmis ja ta võtvat sinna noori tütarlapsi õpilasteks. Edasi loeme protokollist: „Peale selle kui see asi seltsi poolt igapidi läbi sai räägitud, võttis selts nõuaks, seda präsitendi piimatalitust Väandras Kurgja päris kohal „Pärnu Eesti põllumeeste Seltsi piimatalituse näite-kooliks“ nimetada.“

Samal päeval kaalus seltsi eestseisus seda küsimust veel iga-külgsest ning otsustas Eesti ajalehtedes kooli asutamisest ning õpilaste vastuvõtmisest kuulutada. Eestseisuse poolt koostatud teadaanne²⁾ näitab, missugustel tingimustel ja sihis taheti hakata arendama uut kooli, mis pärast toome selle täielikult:

Teada-andmine.

Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi poolt antakse seega teada, et selle seltsi präsitendi, päris koha omaniku C. R. Jakobsoni herrast ehitatud uus piimatallituse hoone Soome viisi järele tuleval kevadel täitsa sisse saab seatud olema ja seda nime saab kandma: Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi piimatallituse näite-kool. Et nüüd tuleval suvel sinna kooli tütarlapsi vasta võetakse, kes piimatallitust Soome viisi järele täitsa välja tahavad õppida, siis antakse Pärnu Põllumeeste Seltsi poolt teada, et kes oma tüttreid ehk muid tüttarlapsi sinna kooli tahavad saata, seda meie Seltsi präsitendile Uue-Väandras (Pärnu kaudu kirjutada) aegsaste teada annaksivad. Tüttarlapsed peavad kõige vähemalt 18 aastat vanad olema, ja võetakse kolme kuu peale vasta. Maksu ei ole muud, kui kuus 10 rubla söögi raha. Kes kõiksugu roogade keetmist ja tegemist ühtlasi tahavad õppida, maksavad kõige aea eest peale selle 6 rubla. — Aega-mööda saab see piimatallituse näite-kool täieliseks põlluharimise näite-kooliks täiendatud ja saavad siis ka noored mehed

1) Protokoll'i järele.

2) Protokollitud.

seal igas põllumeeste toimenduses nii hästi teaduse kui tegemise õppetust saada.

Pärnus, sell' 11. Oktoobril 1875.

Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi eestseisus.
Präsident: C. R. Jakobson.

Kassameister:

Kirjutaja: Chr. Erm.

4 Piimatallitusekooli asutamine oli sel ajal esmajärgu tähtsusega sellepoolest, et oli algamas linakasvatuse piiramine ning levimas lüpsikarjapidamine. Selle eduka arenemise esimeseks eeltingimuseks oli korralik kodune piimatallitus ja võivalmistamine, nõnda et võist oleks olnud suuremad rahalised sissetulekud. Sellepärast otsustati piimatallitusekooli asutamine eeskätt.

Toodud dokumendist selgub ühtlasi, et avatavas koolis taheti õpetada ka kodumajandust. Ühtlasi taheti lahendada ka põllutöökooli asutamise küsimus. Õppeviisi asjus põllutöökoolis oli seltsil kindel seisukoht: õpetus olgu teoreetiline kui ka praktiline.

Kooli avamine aga tuli edasi lükata, sest ei talu peremees ega ka Pärnu põllumeesteselts ei jõudnud ehitada õpilaste elumaja. Ei jõutudki seda ehitada ega kooli avada. C. R. Jakobsoni surm tõi sellele kavatsuselegi surma. Kool jäigi avamata.

Järgmisel, 1876. aastal C. R. Jakobson, harutades põllutöökoolide küsimust Pärnu E. P. Seltsi koosolekul 22. veebruaril, võttis ette väikese kallaletungi ka mõisnikkude maapäevale. Esiti kõneles ta karjapidamise korraldamisest, näitas, kuidas Soomes, Rootsisis ja Taanis peetakse maavalitsuse kulul hulk põllutöökoole ülal ning on ametis põllumajanduse ja piimanduse nõuandjad. Lõpuks¹⁾ küsis kõneleja: „Kus on meie maa põllutöö ja piimatallituse näitekoolid, ehk kus meie loodimise õppetajad ja võitgemise koolmeistrid? Neid ei ole seiemaale olemas. Ja ommetegi tahetakse, et meie oma kohtade eest suured summad välja peame maksma, mis meie kõik põllutööst peame saama ja ise seal juures kui haritud inimesed elama? Kõneleja lisab juure, et meie rahval küll õigus oleks loota, et meie Kubermangu Maapääv, kes linna ja muu koolidele suured summad ülespidamiseks annab, ka meie piimatallituse näite-koolide tähtjust peaks tundma ja meie põllumeeste tarvituste peale selle poolest edaspidi enam mõtlema.“

¹⁾ Protokoll'i järele.

Ometi ei sallinud C. R. Jakobson seda, et suurpõllumehed oleksid asunud eesti põllumehe kutseharidust korraldama. See pidi olema eesti põllumehe enda asi, nagu nõudis C. R. Jakobson põllumeestelt kõigis asjus omal jalgel seismist. Juba 1869. aastal, kui ei töötanud veel ükski eesti põllumeesteselts, kirjutas¹⁾ ta Peterburist J. Adamsonile, kui suurpõllumehed kavatseksid mingisugust kooli asutada ühes mõisas: — „Mis Teie sest arvate, mis „Eesti Põllumees“ põllu töö koolidest kirjutab? Kõik peab „suurte põllumeeste kätte“ toimetada antama, ja meie Aleksandri koolist ei räägita sõnakest, ehk ma küll pika kirja selle asja pärast Tartu kirjutasin. Ja pealegi Tallinna mõisnikute nõu! Kooli poisid peada ühtlasi mõisa sulased olema. Kurat võtku neid kõiki oma nõuuga! Jo üks mõisa sulaste kool saab ta olema, ning mõisadele saab ta kaunis suurt kasu tooma. . .“

Kutsehariduse küsimus tuli harutusele ka Riias 1881. aastal peetud põllutöökongressil.

Tähendatud kongress oli kokku kutsutud 30. mail 1880. aastal maksma pandud põllutöökongresside seaduse alusel. Seaduse järele jagunes riik kongressi-piirkondadeks; kongresside otsused pidid minema Peterburi generaal-kongressile seisukohtade võtmiseks. Nende kongresside olemus selgub kõige paremini Liivimaa kuberneriga poolt peetud kongressi avamiskõnest²⁾ 9. veebruaril 1881: „Riigi seltslikul elul on mitu olemust. Neid seadab ühelt poolt riigivalitsus ametisse, teiselt poolt valitsevad neid kogud (selle all on mõeldud omavalitsusi) ja kolmandad on erapoolikult töösse astunud (s. o. seltsid ja organisatsioonid). Igal ühel on oma tallituse piir, seal juures on aga kõikidel, iga ühel oma piirkonnas, üks ja seesama asi eesmärgiks. Nemad peavad ühenduses tööd tegema. Nende töö peab nõnda kokku minema, nagu masina rattad. Meie kongressis on nüüd kõikidest neist olemustest saadikud koos. . .“

Oma aja kohta oli see küllalt demokraatlik algatus. Ka C. R. Jakobson pani teatavaid lootusi sellele kongressile. Pärnu põllumeesteseltsis, kõneledes põllutöökongressist tähendas ta,³⁾ et „nõnda võivad ka nüüd veiksed põllumehed selle sääduslikul

1) „Eesti Kirjandus“ 1913. Kiri 24. XII. 1869.

2) „Sakala“ 1881, nr. 8.

3) Protokoll järel.

teel abi saada, aga mitte palvekirjadega, nagu see enamalt oli, ei või nemad aidatud saada.“

Eesti põllumeesteseltside esindajad põllutöökongressil Riias 1881. a.
Istuvad: C. R. Jakobson ja M. Mitt.
Seisavad (vasakult paremale): A. Dido, J. Raudsepp, J. Toots.

Kuivõrt „demokraatlikuks“ kujunes aga kongress sisuliselt, selgub selle koosseisust: eesti põllumeesteseltse esindasid Tartust M. Mitt (esimees) ja A. Dido, Viljandist — C. R. Ja-

kobson ja I. Raudsepp, Pärnust — I. Toots. Olid ka Riigivarade-ministeeriumi esindaja, Balti kroonumaade ülem, Balti ülem-metsaherra. Teised kõik — Balti mõisnikud. Üks Kuuramaa mõisnik koguni esindas väikepõllumehi!

Kongressil esinesid kõikide eesti põllumeesteseltside esindajad muidugi ühiste seisukohtadega, kusjuures kõik küsimused enne igakülgselt olid läbi kaalutud ning ettepanekud koostatud. Saadikute juhina tegutses C. R. Jakobson. Kongressi päevakorras olevad küsimused olid seltside koosolekutel mitmekülgselt ja põhjalikult läbi harutatud ning põllumeesteseltside saadikute seisukohtades väljendusi täiel-määral organiseeritud eesti põllumeeste seisukohad.

Põllutöökoolide küsimuses oli Eesti põllumeesteseltside esindajate nõudmine¹⁾ „et põllutöö koolid päris talu koha suurused näite-tallitused oleksivad, kus õppijad ise tööd ligi teeksivad ja täitsa nõnda põldu harima ja maja pidama õpiksivad, nagu seda mõistusega toimetatud talutöö tarvitab.“ Kuid see seisukoht ei leidnud kongressi enamuse pooldamist. Mõisnikud ei eitanud küll põllutöökoolide tarvidust, kuid nende arusaamise järele pidid need olema niisugused koolid, kus õpitakse töid juhtima, mitte aga ise tegema.

Samuti nõudsid väikepõllumeeste esindajad, et „veeloodijad ja põllutöö koolmeistrid ametisse saaksid seatud, keda iga põllumees ilma hinnata oma juure võiks viia.“ Suurpõllumehed olid sellelegi vastu. Nad asusid seisukohal, et nende ülesande täidavad niisugused põllumeeste seltsidki „kus suured ja veiksed põllumehed ühenduses ja ühendatud seltsides tööd teevad.“ Teiste sõnadega: mõisnikud pidid olema eesti põllumeeste õpetajateks ja nõuandjateks.

Talupoegade maomavalitsusest osavõtmise küsimus.

Viljandi Eesti Põllumeeste seltsis 19. veebruaril 1876 peetud tervituskõnes C. R. Jakobson tähendas, et „muud kogumise aset, kui meie põllumeeste seltsid, meie rahval praegu maapealse asjades ei ole.“ Kuigi põllumeesteseltsid töötasid edukalt, ei võinud need ometi olla kohaks, kus põllumehed kõigis „maapealse asjades“ oleksid võinud küsimusi arutada: põllumehel puudus õigus

¹⁾ „Sakala“ 1881 nr. 18

osa võtta maaomavalitsusest — maapäevast. C. R. Jakobson ei saanud vaikida sellest küsimusest. Et see küsimus temal juba aastate kestel võis olla läbi mõeldud, võib oletada sellest, et kohe peale „Sakala“ ilmumise algust — juba selle 1878. a. 9. numbris ta selle küsimuse päevakorrale tõstis. Kui mõisnikud aasta alul pidasid oma maapäeva, ei jätnud C. R. Jakobson juhust kasutamata, et sellele kallale tungida ning omavalitsuse küsimust üldse käsitlusele võtta. Sel puhul kirjutab ta:¹⁾ „ . . . Üksi meie Balti kubermangudes Euroopa maadest valitseb veel seesugune lugu, et kui üks seaduslikult ära määratud poliitika kogu kokku tuleb, selle üle otsust tegema, mis terve maa ja iga seisuse kohta puutuvad, et see kogu oma nõupidamised salaja peab ja ka pärast suuremaks jaoks salaja hoiab. . . “ Ning allpool: „ . . . Kõigest sellest on näha, et isamaa armastus meie maal mitte nii elav ei ole, kui ta peaks olema. See armastus peaks ennast esmalt selles üles tunnistama, et kõik avalikult tehakse, teiselt selles, et ka kodaniku ja talupoja seisusele igale ühele oma õigus, nagu meie aeg seda nõuab, kätte antakse, ja kolmandalt, et keegi rahvas teist maha ei püüa rusuda, vaid vastastikune austamine valitsema hakkaks. . . “ Ühtlasi seadis ta eeskujuks Soome omavalitsust, millest kõik seisused osa võtsid.

Niisuguste seisukohtadega avalikkuse ette tulla — see oli tol ajal julge tegu. Igatahes Jannsen „Eesti Postimehes“ avaldas koguni teissuguseid vaateid: ta pidas kõigi seisuste osavõttu maapäevast liig varajaseks ning hoiatas andmast „tuletikka laste kätte“.

Jakobson „Sakalas“ arendas aga hoolega neid põhimõtteid, 1878. aasta lõpul esitas ta juba („Sakala“ nr. 45) konkreetse küsimuse: „On meie talupoja seisus juba nii kaugel, et oma kodumaa valitsusest osa võib võtta?“ Samas andis ka kindla ja selge vastuse: „Meie arvame, et küllalt meie talupoja seisus jo nii kaugel on, oma maa isevalitsusest (s. o. omavalitsusest) osa võtta ja usume, et ta oma osavust ka täieste ülesse saab näitama, kui temale kõik teed nii ära on seatud, et ilma takistuseta sõita võib. Mis meie tahame on see, et kodaniku ja talupoja seisusele mõisniku seisusega ühesugune õigus isevalitsuses tuleks ja nendel

¹⁾ „Sakala“ nr. 9, 1878.

maapäeva peal igal ühel omast kohast niisugune heale õigus oleks, nagu mõisnikutel“.

Muidugi ei annud need nõudmised tegelikke tagajärgi, kuid põllumeeste enesetunde ja rahvusliku mõtlemisviisi kasvatamisel oli sel suur tähtsus.

Tekkis loomulikult poleemika; Jakobsoni vastane leer muutus õelamaks. Sinnapaika ei jäänud need nõudmised siiski mitte.

Kui 1881. aastal eesti rahva saadikud keiser Aleksander III. juures käisid avaldamas truualamlikkust, siis esitati riigivalitsusele ka saadikute allkirjadega märgukiri, kus oli üksikutes punktides kokkuvõetult juhitud valitsuse tähelepanu Eestimaal hädavajalisematele reformidele.

Esialul kavatseti küll korraldada nii, et keisri juurde oleksid läinud valdade esindajad. Sellest kavatsusest tuli aga loobuda, sest ülemalt poolt ei saadud lubasid maakondlikkude vallavanemate koosolekute pidamiseks. Lõpuks kujunes asi nii, et läksid saadikud kõikide Eestis tegutsevate seltside poolt ning Tartumaalt ka vallavanemate esindajad. Saatkonna koosseis kujunes järgmiseks:

1. Prof. J. Köler — esindaja: E. Aleksandri kooli peakomitee ja Tartu Eesti Põllumeeste selts.
2. Õp. J. Hurt — esindaja: E. Kirjameeste selts, E. Aleksandri kooli peakomitee.
3. Toimetaja C. R. Jakobson — esindaja: Viljandi ja Pärnu E. põllum. selts, E. Kirjameeste selts, „Koit“ Viljandis.
4. Dr. M. Veske (lektor) — esindaja: E. Kirjameeste selts, „Endla“ Pärnus, „Ühendus“ Paides.
5. M. Mitt, taluperemees — esindaja: Tartu E. Põllum. selts.
6. M. Elmik — „ „ „ „ „ „
7. P. Sukk — „ „ „ „ „ „
8. R. Jürmann, taluomanik — Põltsamaa E. Põllum. selts.
9. Dr. K. A. Hermann, toimetaja — „ „ „ „
10. Jüri Luha, vallavanem — Tartumaa vallavanemate esind.
11. P. Luik — „ „ „ „
12. K. Kuusmann — „Linda“ Laevameeste selts.
13. C. Romm, linnanõunik — „ „ „ „
14. M. Lõõtsmann — „ „ „ „
15. G. Hagedahl, taluom. — Laulu ja mängu selts „Linda“ Rakveres.

16. Th. Jakobson, majaom. ja linnanõunik — „Lootus“ ja „Estonia“ Tallinnas.
17. P. Kebi — Peterburi Heategev selts.

Nagu nimekirjast selgub, olid põllumehed ja põllumajanduslikud organisatsioonid tugevasti esindatud. Organisatsioonidel, kelle esindajatest saatkond koosnes, oli kokku umbes 3000 liiget.

Esitatud märgukiri sisaldas üldse 9 punkti: 1—3 agraarküsimused, 4 — omavalitsus, 5 — kooliküsimused, 6 — patronaadi õigusest, 7 — rahukohtutest, 8 — õigusemõistmisest (kohtukorraldus) ja 9 — kohtu keel.

Nagu allakirjutajad saadikud seletasid, ei olevat need küsimused seltsides mitte harutusel olnud ning vastavaid otsusi tehtud, vaid nemad kui seltside esindajad on ise Peterburis selle märgukirja koostanud.

Maaomavalitsuse küsimust käsitlev punkt märgukirjas kõlas järgmiselt:

„Kõikide nende asjade kohta, mis ühte viisi talu ja muu seisuste rahvasse puutuvad, ei ole talurahval mitte, nagu tõistel seisustel, eestseisjaid. Et juba suurema jau Vene kubermangudes maakonna eestseisused (Земскія учрежденія) elusse on seatud, oleks soovida, et Eesti talurahvas ka neist Riigi seadustest osa saaksivad, sell kombel, et Eestlaste eestseisus Sakslaste eestseisusega ühe vääriline oleks.“

Muidugi ei annud ka see otseseid tagajärgi omavalitsusküsimuse lahendamisel, kuigi vast mõjus kaasa senaatori revisjoni ettevõtmiseks Baltimail. Rahva meeleolule mõjus see aga tugevasti. Ühtlasi algas äge poleemika balti-saksa ajalehtede ja „Sakala“ vahel. Seegi teritas meeli, selgitas seisukohti ja — vahekordi. Laiadele hulkadele sai selgeks, et „vastastikkusest austamisest,“ millest kirjutas C. R. Jakobsongi veel 1878. aastal, ei ole Eestimaal juttugi, vaid eesti põllumees, kui ta tahab edasi jõuda, olgu ise mees. Laialisi hulki õpetas see poleemika poliitiliselt mõtlema ja uskuma oma jõusse.

Teo- ja segarendid ning agraarreform.

1870. aastatel oli Lõuna-Eestis juba suur arv talusid läinud eesti põllumeeste omanduseks, kuid üle poole taludest olid veel renditalud. Nii oli 1875. aastal Liivimaal ostetud talusid 15 528, rendikohti aga 17 635. 1875. aasta jooksul osteti 573 talu, peale selle 246 talu kroonumaadest.

Põhja-Eestis oli seisukord sellepoolest halvem. Pärise-
peremehi ehk ostukohaomanikke oli alles üsna vähe. 1880. aastani
oli Tallinnamaal kõigist taludest päriseks ostetud ainult umbes
10 protsenti. 1875. aastal tõusis küll ostutalude arv kaunis kii-
restisti: 1296 talult 2336-le. Peale selle läks veel 256 mõisamaadest
eraldatud kohta talupoegade pärisomanduseks. Nii oli eesti põl-
lumees suures enamuses alles rendikoha-pidaja, seega rippuv
mõisnikust.

Keisri poolt aastal 1860 kinnitatud ja 1863 maksuma hakanud
„Lihvlandi Tallorahva Seaduse“ alusel ja maapäeva otsuse koha-
selt pidi alates 1868. aastast Liivimaal lõpetatama kõik teo- ja
segarendi kontrahid. Tegelikult ei olnud see nii: teo- ja segarendi
kontrahid kestsid edasi ja neid sõlmiti igal aastal hulgaliselt uusi.
Rendikontrahid pidid olema sõlmitud vähemalt kuue aasta peale.
Tegelikult oli neid aasta, kahe ja kolme peale sõlmituid; oli mõis-
nikke, kes üldse ei sõlminud kontrakti ja rentnikke vahetasid ühe
aasta jooksulgi.

Kuna põllumeesteseltsid olid kujunenud teataval määral nii
öelda põllumeeste kutsehuvide kaitsjateks, tuli nendel, loomuli-
kult, peagi kokku puutuda ja tegemist teha ebaseaduslike rē-
dilepingutega.

Viljandi E. P. Selts harutas seda küsimust oma koosolekul
30. novembril 1880 ja konstateeris, et¹⁾

„1) Orjust on meie maal veel õige laialt olemas ja kui see-
sugusi kontraktisi ka mitte kihelkonna kohtud ei kinnita, kus
õiguse pärast kõiki kontraktisi mõisa ja talupoja vahel peab kin-
nitama, siis lastakse neid paljalt kogukonna kohtu ees alla kir-
jutada, ehk neid ei ole kusagil kohtu ees kinnitatud. Ka seesugu-
seid mõisaid on meie maal rohkesti, kus talupoegadel sugugi kont-
raktisi ei olegi ja kus ühel aastal renti kolm korda on suurenda-
tud, seda mõõda, kuidas vilja sigindus silma paistis. Tõistel koh-
tadel on talupojad, et omi renditingimusi täidaksivad, igauks 50
rubla kautsjoniks mõisahärrale sisse pidanud maksuma.

2) Meil on küllalt ühe ja kolme aastaseid rendikontraktisi
ehk õigem rendiaegu.“

Ka Pärnu ja Tartu seltsides harutati sama küsimust.
Tartu selts asus koguma sega- ja teorendi kontrakte, et neid kui

1) „Sakala“ 1880 — 50.

dokumentaalseid tõendusi ebaseaduslikust olukorrast esitada kõrgemale poole. Neid tuli seltsile kokku mitmeid. Samal Tartu seltsi koosolekul¹⁾ kus olid kõne all teo-rendi kontrahid, 14. aprillil 1881) „räägiti talumaade liiast rendi kõrgendusest ja Selts võttis otsuseks, ülemalt poolt paluda, et talumaade müümist saaks kiirustatud, sest rendi seisuses 6 aastaste kontraktidega lähäb talu põllutöö tagupidi, ja üksi pärismaa pidamine olla kõige talunikkude ja kõige meie isamaa põllutöö kõrgemale järjele aitaja.“

Riias 1881. a. peetud põllutöökongressil avanes hea võimalus seda küsimust kanda avalikkuse ette ja tõmmata asjale laiemate ringkondade tähelepanu ka väljaspool Eestit.

Eesti põllumeesteseltside saadikud esitasid seal kongressile vastuvõtmiseks järgmise resolutsiooni: „Seda tähele pannes, et seadusevastaline orjus, mida viimasel ajal Liivimaal paljudes mõisades jälle pruugitavaks tehakse, ja sellest välja siginev kontraktita olek renditalupoegade juures — meie maa rahulist tööd ja ühtmeelt lõhuvad ja meie põllutööd kõige kahjulikumal kombel segavad, sellepärast. . . kongress võtku välja ütelda, et kõige kangemat seadusliku abi seks saaks tarvitatud, seadusevastalist orjust ja sellega üheskäijat renditalupoegade ilma kontraktita olekut, kus neid leida on, õige pea ära kautada.“

Ettepanekut ei võtnud kongress vastu, põhjendades, et selle harutamine ei kuulu kongressi ülesannetesse. Ometi oli asi toodud avalikkuse ette ning sellest kirjutasiid peagi Peterburi vene lehed. Varsti saatis ka Liivimaa kuberner kihelkonna kohtule ringkirja, et need ei tohi kinnitada orjuse kontrakte.

Jakobson leidis siis paraja juhu pool-pilgates tähendada („Sakalas“), et ega kihelkonna-kohtud ei kinnitagi neid kontrakte, ei näegi neid, vaid rentnikkudel ei olegi kinnitatud kontrakte, orjust tehakse selle järele, nagu see mõisa poolt peale pandud, või jälle rentnikkudel on kahed kontrahid, nendest raharendi kontrakt on kinnitatud kihelkonna kohtus, teoorjuse kontrakt aga tehtud vallakohtu ees, või jälle on olemas ainult teoorjuse kontrahid, mis kogukonna kohtu ees tehtud.

Muidugi tekkis asja ümber jällegi poleemika. Mõisnikkudel oli seda halvem, et asjast kirjutasiid ka Peterburi vene lehed,

¹⁾ „Sakala“ 1881, nr. 18.

püüti isegi näidata, et teorent olevat taludele kasulikum kui segarent. „Sakalas“ nr. 23. 1881. tõi siis C. R. Jakobson näiteid segarendikontrahtidest, kus ta arvude varal tõendas, et teorent läheb taludele tegelikult üle poole kallimaks, kui arvestatud kontrahitudes.

Ühtlasi tuli samal ajal mitmel pool ette nähtusi, et mõisnikud, müües talusid, jätsid omale laialisi õigusi müüdud koha suhtes; sellega mindi nii kaugele, et tekkis nähtus, nagu oleks ühel ja samal kohal kaks omanikku.

Lisame siia juurde veel seda, et kõik naturaalkohustused teedetegemise alal olid talude kanda, et taludele ei müüdud jahi- ja kalapüügi õigust; on arusaadav, et selline olukord pidi andma järjekindlalt kõneainet põllumeesteseltsides. Põllumeesteseltsides kujunesid ka need nõudmised, mis võeti Keiser Aleksander III. juures käinud saatkonna poolt valitsusele antud märgukirja. Saatkond oli hinnanud väärnähtusi ja ebaõiglast seisukorda agraar-alal niivõrt tähtsalt, et oli pühendanud sellele märgukirja 9. punktist tervelt kolm esimest. Kuna nendes punktides väljendub õieti eesti põllumeesteseltside programm agraarolude korraldamiseks Eestis, toome need täielikult:¹⁾

1) Talukohtade päriseks ostmisest seaduse sundmusel.

Sellest ajast saadik, kunas Saksa rüütlid Balti maad omale ära võtsivad, on üks osa maad ikka talumaaks arvatud jäänud. Kui 60 aasta eest tagasi Balti talurahvast ilma maad andmata priiks lasti, langes kõik maa hoopis mõisnikute kätte, aga siiski tegi uus seaduse-raamat vahet mõisa ja talumaa vahel (vaata Balti kubermangude seadust III jagu § 600). Sellest on küllalt selgeste näha, et Riigivalitsus talumaad rahva kätte soovis jätta, aga õnnetuseks jäi mõisnikutele see õigus, maarenti oma tahtmist mööda määrata. Seda mööda võib mõisnik veel ikka keelmata renti nii suureks tõsta, et maa ommeti tema kätte jääb.

Seesama lugu on talukohtade müümisega. Talupojal on seadust mööda küll luba oma talu-kohte ära osta, aga mõisnik ei ole sunnitud müüma, ja võib nii suurt hinda küsida kui tahab.

Sellepärast oleks soovida, et mõisnikud sunnitud saaksivad, talumaad Riigivalitsuse taksi järele talurahvale müüma. Muidu ei ole iialgi loota, et Riigivalitsuse tahtmist mööda talumaa täiesti Eestlastele jääb ja Eestlased nii palju kui võimalik aega-

¹⁾ „Sakala“ 1881 nr. 13.

mööda maa-omanikuteks saaksivad, nagu seda Vene talupojad on, kes priiusega ühtlasi kohe maa omanikuteks on saanud.

2) Talukohtade kauba - kontraktide uueste läbivaatamisest.

Maa kauba-kontraktid mõisniku ja talupoea vahel ei tehta mitte igal korral seaduse järele. Mõne talukoha peale kirjutatakse mõisamaa maksusi, ehk mõisnik jätab enesele veel mõned omanduse õigused järele, nõnda et ühel kohal kaks omanikku on. Mõnele kohale pannakse veel niisugused tööd peale, et otsekohe teu-orjust seatakse.

Sellepärast¹⁾ peaksivad kõik talumaa kontraktid Riigivalit- suse poolest läbi vaadatama ja neid, kus tarvis, õiendatama.

Ka nendeski küsimustes ei saavutatud rohkem, kui et asi kanti avalikkuse ette ning see andis rohket materjali sõelumiseks ajakirjanduses. Balti-saksa ajakirjandus püüdis küll seletada, et need ei olevatki kogu Eesti rahva nõudmised, vaid isehakanud eestkostjate — saadikute arvamisid. Eesti põllumeeste hulgas aga kogu see võitlus arendas poliitilist mõtlemist ning kasvatas poliitiliseks võitluseks.

Teetegemise ja teised naturaalkohustused.

Avalik võitlus teetegemise naturaalkohustuse vastu on sama vana kui eesti põllumeesteseltsidki.

Juba 1872. aastal Pärnu põllumeesteseltsi koosolekul 24. juunil kaevati raske teetegemise orjuse ja ebaõiglase teede jaotuse üle. Presidendi poolt koosolekule esitatud küsimuse¹⁾ peale, miks on põllumees vaene, annab selts vastuse, et sellepärast „et veel rentnikud olleme, egga mitte pärrisperremehhed, . . . ja peale selle on issi ärranis pärris vallades, silla tükkid vakko tallomeh- hel vägga rasked, sest et mõisa paljo vakko tallopoegi mõisa tallopoegeks teeb, kes silla tükkisid ei prugi teha; sepärrast sovib selts et teede teggemised ja avvalikud maksud made peale jaggatud saaksid olgu nad siis mõisa ehk tallo maad.“

Tartu E. P. Selts esitas samas asjas palve Liivimaa Landrati-kolleegiumile 28. sept. 1872²⁾, kus paluti teetegemise naturaalkohustuste laiendamist ka mõisamaadele, samuti mõisade osavõttu jaamamoona ja vallakulude ning maksude kandmisest.

¹⁾ Protokollil järele.

²⁾ A. Krusberg — „T. E. P. S. algpäevilt,“ lk. 51.

Sama aasta 28. novembril saabus L.-kolleegiumilt vastus, kus näidati, et kuna maks lasub maa peal, kõik need kohustused ja maksud on arvesse võetud juba rendi- või talude ostu-müügi lepingute sõlmimisel, mil vastavad mahaarvamised talude rendist või müügihinnast juba tehtud. Järelikult, tuleks mõisadel sel puhul, kui nad naturaalkohustuste kandmist osa võtaksid, need kohustused kanda kahekordselt.

Nii Tartu E. Põllumeeste seltsi kiri Landrati-kolleegiumile kui ka viimase vastus saadeti seisukoha võtmiseks Pärnu seltsile. Viimane harutas mõlemate kirjade sisu oma koosolekul 22. aprillil 1873.¹⁾ Tartu seltsi algatatud küsimustes oli Pärnus seisukoht võetud juba varem, Landrati-kolleegiumi vastuse suhtes leiti aga, et „Seltsi arvamise järel ei näita see aga mite õige olevad.“

Kuna teetegemise naturaalkohustus end põllumeestele nii teravalt tunda andis, võttis C. R. Jakobson selle küsimuse kõne alla ka kohe „Sakala“ ilmumise alul. 1878. a. 6. mai nr-is ilmus pikem juhtkiri, kus näidati arvude varal, et naturaalkohustuse näol teede korrashoid tuleb põllumehele palju kallim kui lastes teha raha eest. Sellest ajast on ka põllumehed põllumeesteseltsides võidelnud naturaalkohustuse rahapeale üleviimise eest. Kui-võrt raske oli teedekorrashoiu naturaalkohustuse koorem, näitab juhtumine Põltsamaal, millest kõneldi ka Pärnu põllumeesteseltsi koosolekul 25. jaanuaril 1881, mil on kantud protokoll: „Kõneleja (s. o. C. R. Jakobson) näitas, kudas mineva aasta Villandi pool peremehi seega piinatud, et neil jerjeste lund lastu teede päält ära kaivata. Põltsamaal olnu laada aigu sügise teed pandud kuivaks pühkima, et seda aga mitte võimalik ei ole täita olnu, olnu 40 peremeest kinni pantud.“ „Sakala“ jutustas juhtumist, kus Vändras peremehed pandud naturaalkohustuse arvel vabriku hoovi sillutama, ei jätnud samuti märkimata juhte, kus teede vastuvõtjad sillulisi või vallavanemaid terved päevad oodata lasksid kibedal tööajal. Raud hoiti kogu aeg tules ning taoti igal parajal juhul.

Kui 1881. aastal Riias korraldati põllutöökongress, esinesid eesti põllumeesteseltsid ettepanekuga võtta kongressil seisukoht ka teetegemise naturaalkohustuse suhtes. Enne kongressi oli küsimus muidugi harutusel kõigis põllumeesteseltsides. Viljandi

¹⁾ Profokolli järele

seltsi koosolekul, (millest võttis osa umbes 100 võõrast ja 60 liiget) 11. jaanuaril 1881¹⁾ asuti naturaalkohustuse suhtes järgmisele seisukohale:

„a) Praegune teetegemise viis on täitsa kõlvatu ja ülekatsumise kombe võeriti, ning vaev ja orjus, mis talunikud selle läbi peavad kandma, nii suur ja raske, et seda enam kanda ei jõua ja tema läbi meie taluniku seisus täitsa nurjatu oleku sisse langeb. Hädaste tarvis on sellepärast, et teede orjust raha peale ära määratakse.

b) Kui teede tegemised raha peale ära saavad seatud, siis oleks soovitatav, et ka mõisad seda maksu kannavad. d) Teede sillutamise üle vaatamine ei peaks edaspidi enam mitte sillakohtude koormaks jääma, vaid seda ülevaatamist üks iseäraline komisjon toimetama.“

Pärnu seltsi seisukohad C. R. Jakobsoni ettepanekul olid (koosolekul 25. I. 1881.) veel kindlapiirilised ja kategoorilised. Seal öeldi kindlal sõnal,²⁾ et „teede parandamine üleüldiseks riigi maksuks saaks aga mitte talu orjuseks olema.“ Ka järelevalvekomisjoni koosseis oli ette nähtud: „See komisjon piaks kihilkonna konventi ja kreisi konventi saadikude liikmedest valitud saama.“

Nende seisukohtadega läksid saadikud Riia kongressile, kus tegid ettepaneku, võtta küsimus kongressi päevakorda. Rõhuva häälteenamusega — 9 poolt 50 vastu — lükati aga ettepanek tagasi, põhjendusega, et teetegemise küsimuse otsustamine ei kuuluvat kongressi kompetentsi.

Teedekorrashoiu küsimusega mindi aga veel kõrgemale: 1881. aastal keiser Aleksander III. juures käinud saatkond võttis oma märgukirja ka naturaalkohustuste küsimuse. Toome selle punkti märgukirjast täielikult:

„3. Kroonu ja maa maksude ja tegude ühteviisi jautamisest nii mõisa kui talumaa peale.

Tänini langeb suurem hulk kroonu ja maa maksusi ja tegusi talumaade, s. o. veikeste põllumeeste peale ja suuremad jõukamad põllumehed — mõisnikud — on neist priid. Näituseks on teede sillutamine täieste talumaade peale pandud ja igamees, kes põlluharimisest midagi teab, võib arvata, kui suurt kahju kalli

¹⁾ „Sakala“ 1881 — 5.

²⁾ Protokolli järele.

tööhinna poolest ja ajaviitusega veike põllumees selle läbi peab kandma.

Sellepärast oleks õige, kui see kahjulik mõisamaade eesõigus saaks kautatud ja nii mõisa kui talumaade suuruse ja hinna järele üks ühetasane aru nende nimetatud maksude ja tegude pärast tehtud.“

Nii on teetegemise naturaalkohustus üks eesti põllumehe n. ö. „põliseid vaenlasi,“ mille vastu ta on sõdinud juba teoorjusest saadik. Põhjused, miks põllumehed selle vastu nii kangekaelselt võitlesid, olid kolmesugused.

Naturaalkohustuse koormis oli küllalt raske kanda. Kuna sillutükid olid talust sageli kümned kilomeetrid kaugel, röövis teetegemine määratult aega ja tööjõudu, ning harilikult ikka kõige kibedamal tööajal. See oli puhtmajanduslik põhjus.

Teetegemise naturaalkohustuse juures ei olnud mingisugust kindlat piiri, mida võidi nõuda, mida mitte. Karistused olid sellepärast harilikud nähtused. Põllumees oli sellepoolest täiesti silla-kohtu meelevalda all ja igasuguse seadusliku kaitseta. See oli asja õiguslik külg.

Majanduslikult ja vaimliselt oma jalgadele tõusev põllumees nägi naturaalkohustuse kandmises veel teoorjuse edasikestmist, seda enam, et mõisad seda kohustust ei kannud. Põllumees ei saanud võtta tõsiselt Landrati-kolleegiumi seisukohta, et teede korrashoiu arvel on rendi- ja ostulepingute sõlmimisel talu rendist või ostuhinnast juba vastavad mahaarvamised tehtud. Pärisperemees tundis ikka, et kuigi ta midu on rippumatu mõisast, siis teetegemisel on ta ikka mõisniku meelevalda all, on sunnitud pealegi tööd tegema mõisa eest.

Need põhjused olid küllalt kaaluvad, et hoida eesti põllumeest põlises ja leppimatus vastolus teetegemise naturaalkohustusega.

Jahiõigus.

Talude müümisel ei müünud suurmaapidajad mitte jahiõigust talumaadel. See jäi mõisnikule.

Mõisnikul oli õigus jahti pidada pärisperemehe talumaadel, nii metsas kui põllul. Seadus andis küll talupojale õiguse nõuda kahjutasu, kui mõisnik jahipidamisel sünnitas temale kahju. Kuid mõisnikuga protsessimine, teadagi, ei olnud lihtne.

Talumaadel jahipidamise õiguse alusel on meie maal tekkinud palju kohtuprotsesse ja kokkupõrkeid mõisnikkude ja talupoegade vahel. See oli üheks teguriks, mis kasvatas ja hoidis vaenu talupoja ja mõisniku vahel.

Põllumeesteseltsid tegid selle küsimusega vähe tegemist. See kerkis päevakorradele mõni kord ainult teiste küsimuste kõrval. Jakobson selle eest võttis „Sakalas“ mõisnikkude jahioiguse talumaadel õige teravalt arvustamisele.

„Sakalas“ nr. 49 aastal 1880 ilmus juhtival kohal kirjutis „Jahioigusest talumaadel.“ See on üks teravamaid ja väljakutsuvamaid Jakobsoni juhtkirju. Tõsiselt käsitletud tõsiolude valgustamise kõrvale on sinna maetud hulgani irvitavat ironiat. See oli vastase hoolimatu naeruvääristamine.

Jakobson asus küsimuse juurde just sellelt seisukohalt, millega mõisnikud opereerisid selle õiguse kaitsmisele: jahilindude ja loomade kaitse seisukohalt. Mõisnikkude väited olid, et talupoegadele ei või anda jahioigust, sest vastasel korral tekiks rööv-
küttimine talumaadel ja salaküttimine mõisametsades. Jakobson näitas, et just õigus mõisameestel küttida talumaadel toob need pahed.

Ta esitas väite: „See õigus on looduse majapidamisele kahjulik.“ Talupojad ei saa hoolitseda jahilindude sigimise eest ega neid hoida, sest mõisa metsavahid tapvat need talumetsades. Tõlde sellekohaseid sündinud tõsiasju. Talupojad, et hoida ära mõisameeste küttimist oma maadel, hävitavat isegi metsasalusid oma piirides.

Et näidata, kui taltsutamata on mõisameeste küttimiskirg, tõi järgmise näite: „Pärnu linna metsade üle on üks Saksamaa mees, kes talupoja kruntides ka kõik kassid maha laseb mis tema ette puuduvad. Kas see ei ole jälle looduse majapidamise rikumine? Juba kassi kasvatamine tarvitab kaunis suurt kulu, sest noores põlves ei söö see loom jo muud, kui selget piima. Pärast peab ta seda usinal hiirepüüdmisel ära tasuma, aga seal tuleb Saksamaa mees ja laseb ta enesele praeks maha! Nii on Reio valla peremehed mitu rasvast kassi ära kautanud, ja kui nad Sillakohtusse kaebama läksivad, seal naerdi aga nende kaebust. Aga meie arvame, et kaunis suur rehnung välja tuleks, kui seda kahju järele hakkame arvama. . . Ja seda kõik sellepärast, et

Saksamaa metsasaksal vahel himu kassiprae järele on!“ — Nii siis: mõisamehed tapavad isegi talukassid, mis siis kõnelda veel metslindudest või loomadest!

Teise sellise eesõiguse pahena märgib C. R. Jakobson: „Mõisnikute eesõigus jahipidamises sünnitab palju vihavaenu mõisnikute ja talupoegade vahel ja rikub lepliku olemist nende juures,“ sest et „Päris vihavaenu (talupoja) ja mõisaherra vahel sünnitab aga see lugu, kui mõisaherra sügise hobuste ja koeradega üle tema rukki orase kihutab ehk ka suvel noorelinnu ajal tema viljapõllud maha tallab. . .“ — Kuigi talupojal õigus kahjutasu nõuda, ei tasuvat mõni rubla kaotatud rõõmu põllu heast olekust ja vilja siginemisest, sest „see rõõm põllu heast siginemisest ja olekust on sagedasti tema suure mure ja töö ainus palk ja ta ei annaks teda kas sada rubla eest ka mitte ära.“ Aineliselt tasutav see kahju ei olewat, jääb järele vaid vihkamine.

Vaimud olid siingi välja kutsutud. Järgnesid kirjutised ja sõnavõtmed lugejate ringkondadest. Kuigi seisukord ei muutunud, oli ometi avalikult öeldud, kuidas eesti põllumehed seisukorda hindavad. Vahekorrad olid selleski küsimuses selgitatud.

Põllusulaste ehk popsi-küsimus.

Valitsevate agrarolude sunnil talupoegade maaomanduse tekkimise ajajärgul tekkis Eestis ka maata maarahvas. Kuna nende inimeste linnadesse valgumiseks puudusid eeltingimused, otsisid sellised peamiselt perekonnaga maatamehed eluasemeid ja töövõimalusi ka talukohtadel. Talust saadi tükikene maad, ehitati väike elamu, rent tasuti tööga. Tekkisid popsid ehk põllusulased.

Samal ajal kurdeti aga ka pea igal pool talumaadel põllusaakide langemise ja raske majandusliku seisukorra pärast. Põllutööliste palkamine tegi raskusi, nagu niisugustel aegadel ikka.

Põllutööliste küsimust harutati ka põllumeesteseltsides. Tartu selts asus seisukohale, et põllutööliste küsimust aitab lahendada popsikohtade loomine. See seisukoht tehti teatavaks ka Pärnu seltsile, mis puhul küsimus seal omakorda harutusele tuli.

Pärnumaal, kui metsarikkas maakonnas, kus võrdlemisi suured talud, olid eeltingimused popsikohtade loomiseks palju sood-

samad kui Tartumaal. Tõeliselt oligi seal mitmelgi pool, näiteks Väandras, kus elas Jakobson isegi, paljudel taludel popse ehk põllusulaseid. Kurgja kohalgi, kui Jakobson selle ostis, oli kaks popsi. Sellepärast võis eeldada, et Pärnu selts üksmeelselt ühineb Tartu seltsi seisukohtadega. Igatahes Jakobson nägi seda ette. Kuid kuna tema seisukoht oli risti vastupidine, ei lasknud ta koosolekul küsimust harutada, vaid lükkas selle edasi järgmiseks korraks.

Seltsi koosolekul 14. detsembril 1875 võttis ta selle küsimuse üksikasjalisele käsitlemisele. Eeskätt näitas ¹⁾ ta, et temale põllusulaste töö tuleb aasta kohta 60 rubla võrra kallim, kui lastes sama töö teha päilistel, ning et üks põllusulane tuleb maksuma sama palju kui kaks suulist. Ta olevat teise põllusulase koha Kurgjal juba kaotanud. Teiseks, need põllusulased, kellel oma saunad, rändavad sageli oma hurtsikutega ühest kohast teise ja langevad vaesusse; oma saunades elavad nad viletsuses otsekui peremeeste pärisorjad, „ . . . sest et nad kõige paremal töö ael oma peremeest peavad orjama, muul ael neid aga jälle kellegile tarvis ei ole, ning kuidas see põllusulaste seisus kellegile muud kasu ei too, kui vallale ilmatu palju vaeseid lapsi. Peremehele ei ole neist kasu, et nad liig kallid temale tulevad, neile enestele ei too see seisus õnnistust, sest et nad oma paari maalappi eest oma peremeeste pärisorjad on, ja muu põllumeestele nad ka kasu ei too, sest et neid töö ael millasgi raha eest töösse ei saa, kus nad oma enese peremeest peavad teenima.“ Edasi näitas C. R. Jakobson, et põllusulaste asutamise tagajärjel kaovad ka aastasulasedki, „sest kui iga noor mees, kes mõne seelikukandjaga altari ete mõistab astuda, oma käepeale elama asub, kust peavad siis aasta-sulased välja tulema?“ — küsis ta koosolekul.

C. R. Jakobson ei eitanud siiski väiketalude või popsikohatade loomist, kuid ta pidas tarvilikuks, et popsid oleksid siis ka maa omanikud: „Tõine lugu olla, . . . kui maapäeva peal see seadus läbi läheks, et pärismaad ka vakkamaade kaupa luba oleks müa ja osta. Seesuguste asutajatest oma enese päriskohtade peale oleks peremeestel küll kasu, sest neil meestel oleks enam püüdmist, neid oleks töö ael ika raha eest saada, et nad sell ael enam kellegi orjad ei oleksivad, ja seesuguseks põllusulaseks

¹⁾ 14. dets. 1875 koosoleku protokoll.

võiks ka üksi see asuda, kes jo oma elu sees midagi tööd on teinud ja mõne rahakoppiku kokku korjanud.“

See küsimus tõi aga esile ägedad vaielused. Kuigi paljud leidsid, et põllusulased peremeestele kasulikud ei ole, olevat peremehed siiski sunnitud neid pidama, et kibedaks tööajaks talule kindlustada töøjõudu. Oli aga ka neid, kes maa müümist vaka- maade kaupa soovitavaks ei pidanud ning lausa välja ütlesid, „et orjasi ka maailmas peab olema.“ C. R. J. seletas veel kord, et orjuse ja orjuse vahel on suur vahe, et orjus, kus inimesed vastastikkusel kokkuleppel üksteist teenivad, mitte üksiku inimese häbiks vaid auks olevat, sellevastu aga orjus, mis ühe inimese teeb teise tööriistaks või loomaks ja kus selle töötegija inimlik vaim ka otse porri tõmmatakse, iga üksiku inimese kui terve inim- konna liikme nimele häbiks olevat.

Olles käsitlenud küsimust seega majanduslikust, sotsiaalsest kui ka puht-inimlikust seisukohast, ei esitanud ta küsimust pea- koosolekule mitte otsekohe sel kujul otsustamiseks, kas on põllu- sulaste pidamine soovitav või mitte, vaid esitas enne küsimuse:¹⁾ „On põllusulaste asutamine seeläbi kahjulik tööliste seisusele, et ta selle seisuse ihu ja vaimu poolest vaesuse ja madaluse sisse kisub ja teda igapidi ika enam nurjatu oleku sisse lükkab? Terve selts vastas ühest suust selle peale: on kahjulik!“

Nüüd esitas C. R. Jakobson juba teise küsimuse: „Kui lugu nii on ja meie ära oleme tundnud, et põllu- sulaste seisus meie töölistele hukkatuseks on, tohime siis veel põllusulaseid asutada, kui nad ka meile kasuks peaksivad olema?“ Terve selts vas- tas jälle: Kui nad ka peremeestele kasulikud peaksivad olema. ei tohi! — Nüüd tunnistas president (s. o. C. R. J.) oma rõõmu selle üle, et terve selts, ilma et üks liige tõisiti oleks ütelnud, nende küsimuste peale vastanud, mis tõeste meie veikse põllu- meeste auuks olla.“

Põllusulaste küsimuse otsustamisel avalduvad Jakobsoni kui politikamehe ettenägelikkus, avar silmaring ning tema kui juhi andekus, ühtlasi aga ka tõsise südameharidusega inimese vaimu- omadused.

¹⁾ Protokollil järelle.

Koosoleku meeleolu kaldus kõigiti selle poole, et tunnustada põllusulaste tarvilikkust. Leiti,¹⁾ „... et sagedaste peremehed sunnitud olla põllusulaseid pidada, ehk nad küll' seda seisust omale kahjuks teadsivad olevat, sest et täitsa ilma töölisteta töö ael olla, veel suuremaks kahjuks tulla arvata. Nii kaua, kui mite seesugune põllu-sulaste teu-orjus täitsa ära ei oleks keelatud, ei võida mõnes kohas, kus ta pruuk olla, ühtegi selle vasta teha. . .“ Hoolimata niisugustest arvamistest viis Jakobson ometi läbi põllusulaste-kohtade asutamist üksmeelselt eitava otsuse. Ta esitas seltsile küsimuse niisugusel kujul, et küsimus ise dikteeris õige vastuse.

Teissugused otsused oleks aga eesti põllumehele ja põllumeesteseltsidele heitnud halba varju. Ise nad võitlesid teorendi vastu, kuid samas oleksid nad ise hakanud soetama oma kohtadel kontrahita teorje.

Kaaluvamate motiividena põllusulaste eitamisel olid Jakobsonil siiski mitte puht-majanduslikud arvestused, vaid põllusulaste sotsiaalsest olukorrast tekkivad pahed. Ta nägi ette raskusi popside küsimusega tulevikus. Kahtlemata: oleks C. R. Jakobsoni seisukoha kohaselt popsidele maad müüdud päriseks juba alul, popsikohtade asutamisel, ei oleks ka Eesti omariikluse päevil enam tarvis olnud popsiküsimust lahendada. Kiratsevate popside asemel oleksime võinud omada hulga elujõulisi väikekohti.

C. R. Jakobsoni pikaajalise tegevuse kestel Pärnu ja Viljandi põllumeesteseltsides oli see ainukene juht, kus ühe agraarpoliitilise küsimuse harutamisel tema seisukoht nii järsult lahku läks seltsi liikmete rõhuva enamuse seisukohtadest. Ometi ei tekkinud sellest, kuigi „... tõusis . . . pitk ja sügav vaidlemine nende asjade üle. . .“ mingisuguseid lõhesid ega lahkuminekuid; ei olnud mingeid lahkavamisi lõppotsuste tegemiselgi, vaid terve selts üksmeelselt tunnustas oma presidendi seisukohad õigeks.

Eesti põllumajandusliku ühistegevuse võrsumine.

Põllumajanduslikku ühistegevust selles mõttes ja nendes vormides, nagu tänapäev, ei tunnud Eesti ühiskondlik elu 1860.—70. aastatel. Tõsi küll, 1865. aasta ümber avaldusid teataval määral ühistegelisel ilmet kandvad algatused, kus (1865) asutati ka

¹⁾ Protokoll'i järele.

Rõngu vallas Tartumaal esimene vastastikune rahekahjude kor-
dadel abiandmise kassa. Selle asutamist mõjutasid rohkem väli-
sed tegurid ja ka eelmise aasta rahekahjud. Üle valla piiride ei
ulatanud sel kujul ühistegelise algatus siiski mitte, kuigi, „Posti-
mees“ soovitas luua kassasid sel põhimõttel kihelkondlikus ja
maakondlikus ulatuses.

Ühistegelise iseloomu kandvate algatuste lähtekohtadeks
kujunesid 1870.—80. a.a. aga põllumeesteseltsid, eeskätt Pärnus
ja Viljandis. Tartu selts tegi tol ajal sellega vähem tegemist.

Põllumeesteseltside algatus sel alal piirdus täielikult ühiste
põllutööriistade ja viljaseemne sisseostude korraldamisega; alles
hiljem, peale 1880. aastat, osteti ühiselt ka soola (Pärnus), rauda
(Viljandis) j. m.

Ühiste põllusaaduste müügioperatsioonideni, samuti saaduste
ümbertöötamiseni (piima- ja linaharimise ühisused) ei jõutud;
küll kõneldi sellest seltside koosolekutel kui tuleviku kavatsustest,
nagu näeme järgnevas.

Esimene nii-öelda ühistegelise müügioperatsioon toimetati
Pärnu põllumeesteseltsi kaudu 1871. aastal. Selle kohta leiame
10. mail peetud koosoleku protokollist: „Seltsi lige A. Maddisson
olli nelli naela naere seemnid ostnud, mis ennamiste kõik seltsi
liikmetele oddava hinna eest said välja jaggatud.“

Järgmine tehing on juba suurem. Koosolekule 24. septembril
1872 oli seltsi abipresident A. Madisson toonud kolm raud-atra.
Selle kohta on protokollitud: „Präsident . . . andis teada, et abbi
präsiident Maddisson seltsi kullo peale kolmed väljamaa raud sah-
had olli murretsenud, mis seltsile esmalt nähha ja siis pärrast
auksjoni kaupa rohkema hinna pakkujale savad ärramüdüd. Sah-
had ollid järk järgult üks teisest suuremad ja sepärrast numritega
I. II. III. märgitud. Kui nüüd need riistapuud ümber ja ümber
said ärra vadatud ja Maddisson, kes neid olli murretsenud, teada
olli andnud, et need sahad Rootsi maalt pärrit ja igga näituse
peal, kus nad käinud, ikka Nr. I al seisnud, said nad välja paku-
tud ja ostsid: Nr. I Lidemann Talist, maksis 10 rubla. Nr. II.
J. Sovik Tammistest, maksis 13 rubla. Nr. III rentnik Juntson
Torrist maksis 18 rubla.“

Ühtlasi president palus ostjaid, et need seltsile teataksid „kuidas need sahhad on, kas head või sandid, prugitavad või mitte prugitavad.“

Need väljavõtted protokollidest näitavad, missugused on eesti põllumajandusliku ühistegevuse eod.

1873. aastal telliti atru seltsi kaudu juba 263 rubla eest. Sellejuures on aruandes, mis esitati Riigivarade-ministeeriumile, tähendatud: „Neist riistadest on meie oma maa seppad ju kõige paremaid rohkeste järele akkanud tegema ja palju odavama hinna eest müüma, kui neid võeralt maalt saab, nii et mõned vana aegsed riistad, nimelt vanad haagisahad, ika enam ära kaduvad ja uued paremad aealikulid riistad asemelle tulevad.“

Kuni 1875. aasta lõpuni oli Pärnu seltsi kaudu tellitud liikmete põllutööriistu 851 rubla 35 kop. eest, seemneid — 605 rubla 25 kop. eest. Sellejuures arvestas C. R. Jakobson, et nende pooleteisetuhande rublale tõusvate tellimiste pealt on seltsiliikmed võitnud umbes 500 rubla: nii suur tuli hinnavahe võrreldes hariikkude müügihindadega.

Põllutööriistu ja seemneid tellis selts ainult ettetellimiste peale, nõnda et seltsil omal vähematki kaubaladu ei olnud.

1876. aasta töötas suuresti edasi viia ühisostude korraldust. Eesti põllumeesteseltside esindajate nõupidamise protokollist (vaata lk. 41) punkt 7 selgub, et kõik seltsid kavatsesid sisseostusid edaspidi teha ühiselt oma „eeskoha“ — s. o. Pärnu seltsi kaudu. Seega oli loodud ühisostude kesktalitus. Pärnu seltsil olid sel alal ka juba kogemused, tal oli ühendus mereteed kaudu Riiaga. Kõik ühisostud tegi Pärnu selts Riiast.

1876. aastal jätkas Pärnu selts veel sisseostude tegemist. Järgnevatel 1877.—78. aastatel aga seltsi juht — C. R. Jakobson — siirdus juba rohkem Viljandisse. Seal kerkisid päevakorrale uued ülesanded ja uued asjad. Ühisostude keskkorraldus aga Pärnus ilma Jakobsoni otsekohese juhtimiseta nähtavasti ei saanud jalgu alla. Seegi töö jäi mõtte algataja varajase surma tõttu pooleli.

Põllumeesteseltsid olid sel ajal teataval määral ka laenuasutisteks. Ei laenatud küll raha, kuid põllutööriistu ja seemneid võis seltsilt saada võlgu pikema aja peale, kusjuures arvestati 6% võla pealt intressi. Võib öelda, et põllumeesteselts andis

sihtlaenusid majapidamise ratsionaliseerimiseks. Pärnu põllumeesteseltsi laekale, näiteks, 1875. aasta lõpul võlgnesid liikmed põllutööriistade eest 214 rubla 43 kop. Et tegemist ei olnud mitte juhuslike võlgjäämistega, vaid kaalutud süsteemiga, selgub põllumeesteseltside 25. mail 1876 nõupidamise protokoll punkt 6-dast (vaata lk. 41), kus otsustati seltsi raha kasutada liikmetele võla-peale antavate põllutööriistade muretsemiseks.

Sarnane süsteem oli tegelikult siis juba kujunenud.

Põllumajandusliku krediidi olude põhjalikuma parandamise küsimuse võttis C. R. Jakobson harutusele Viljandi põllumeesteseltsis 9. detsembril 1878.

Tol ajal meie maal Saksa ringkondadel juba töötasid linnades laenukassad — ühistegelistel põhimõtetel. Eesti ringkondadel, kõnelemata põllumeestest, ei olnud aga mingit mõju nendes asutistes.

Jakobson esines ettepanekuga Viljandi põllumeesteseltsi koosolekul asutada ka Viljandis vastastikune tagavara- ja laenukassa.

Jakobsoni kava järele¹⁾ kassa oleks annud laenusid ainult kohaomanikkudele obligatsioonide kindlustusel. Sel teel taheti igati kindlustada hoiusummade omanikkude huvisid. Põllumeestele oleks loodud pikaajalise krediidi võimalused. Mõeldud oli võimaldada laenusid nimelt ka pikema aja peale, maaparandustöödeks, ehitisteks jne. Tolleaegse aeglase elutempo juures võis selline pank olla mõeldav.

Sellekohase ettepaneku saatis C. R. Jakobson kirjalikult Pärnu seltsile kaalumiseks (haiguse tõttu ei saanud ta ise koosolekule minna). Pärnuski otsustati küsimus jaatavalt 27. jaanuaril 1879.

Samal ajal algasid aga Viljandis põllumeesteseltsi maja ehituseks ettevalmistused, peagi ka ehitustööd. See nõudis Jakobsonilt määratult aega ja energiat. Igatahes kujunes seisukord aga nii, et majaehitamine neelas kogu aja ja ka ainelise jõu ning laenukassa küsimus jäi lahtiseks.

Viljandi Eesti Põllumeeste seltsi maja ehitamine.

C. R. Jakobsoni põllumeeste organiseerimistöös ja tema agraarpoliitiliste algatuste hulgas omab Viljandi Eesti Põllu-

¹⁾ „Sakala“ 1878, nr. 48/49.

meeste seltsi maja ehitamine omaette koa. Ülevaade Jakobsoni agraarpoliitilisest tegevusest ei oleks täielik ega moodustaks ter- vikut selle maja ehitamisloota.

Sellisest tööst ja sellega seotud murekoormatest kõnelevad aga dokumendid ja ametlikud allikad vähe. Need annaksid ainult külmi fakte, Jakobsoni töö mõistmiseks peame aga jõudma nende rõõmude ja muredeni, mida ta kandis endaga sel ehitusajajärgul ning mis olid tol ajalgi teada vaid temale lähemal seisjatele. Selle- pärast on tulnud kõnesolev ehituslugu koostada peamiselt mäles- tiste, nii suuliste kui ka kirjasõnas hoidunute põhjal ning nende kontrollimiseks kasutada tollaegset ajakirjandust kui ka muid säilunud tõendusi.¹⁾ Kuid küllap leidub veel elavate hulgas neid, kes seda, siin kohal kirja pandud ehitamislugu tahaksid täiendada ja, võib olla, ka õiendada.

Maja ehitamisest oli Viljandi põllumeesteseltsis kõneldud juba mitmel korral, kuid kõnelustest kaugemale ei saadud. Tar- vidus seltsimaja järele oli aga suur. „Koidu“ ruumid, kus selts pidas oma koosolekuid, olid kitsad. Jakobsoni seltsi presidendiks olemise ajal muutusid koosolekud õige rahvarikasteks, nõnda, et paljudel tuli koosoleku ajal väljas seista. Selle üle irvitasid jälle hinnarahvas ning seltsi ja Jakobsoni vastased. See muidugi rii- vas Sakalamaa põllumehe enesetunnet ja uhkust. Teised põllu- meesteseltsid — Tartus ja Pärnus — korraldasid näitusi, Vil- jandi selts ei saanud seda kusagil teha: ei olnud ruumi!

Jakobson tõi majaehitamise küsimuse seltsi ette sel kujul, et see pidi saama otsustatud nii või teisiti. Arvamised läksid aga lahku. Ühed soovitasid majaehitamisega viivitada, kuni liikmete arv kasvab ja selts raha kogub, et siis ehitada oma rahaga. Oli aga selge, et enne 25. aastat selts nii suurt summat kokku ei saa.

Jakobson nõudis ehitamise algamist otsekohe — rahva a biga. 1. veebruaril 1878 otsustaski selts asuda maja ehta- misele. Kuna liikmeid oli vähe koos, tuli otsus kinnitada veel järgmisel koosolekul. Selle otsuse puhul kirjutab „Sakala“: „Ka- heksatõistkümnest koosolevast seltsiliikmest on aga jo ühtekokku 690 rubla selle maja ehitamiseks lubatud anda, nii et selle ette- võtmise elussejõudmine nii hästi kui kindel on. — See on üks

¹⁾ Muu ajalehtedest saadud materjali hulgas on kasutatud pikemalt J. Kõrvi kirju- tist „Valgus'es“ nr. 18. 1882. Sama ilmunud hiljem ka „Sakalas“.

väga auuväärt ettevõtmine ja soovime sellepärast, et ta meie Viliandi maa põllumeeste kasuks ja auuks õige pea täielikult korda saaks läinud olema. . .“

Lõplikult otsustati ehitamise küsimus 9. detsembril 1878. a. koosolekul. Selleks ajaks oli ka ehituseplats valmis vaadatud. Otsustati osta seltsile parun Ungern-Sternbergi plats Veski¹⁾ uulitsal 4 000 rubla eest. Ungern-Sternbergile anti selle summa peale blankoveksleid, kuna seltsil raha ei olnud.

Et ehitamiseks raha saada, otsustati lasta müügile maja osatähed obligatsioonide näol. Iga obligatsiooni hind oli 10 rubla, see kandis 5% aastas. Igal aastal kavatseti obligatsioonidest üks kümnendik tagasi osta, kogu võlg pidi kustuma 10 aastaga.

Sel puhul kirjutas jälle „Sakala“:²⁾ „. . . See oleks ka üks ütleмата vaimu-vaesuse tunnistus, meie Viliandimaa põllumeestele, kui asi mitte . . . (korda) ei saaks minema. . . Seda meie aga ei karda, vaid usume ennema, et meie lootused suuremal mõeldul täide lähevad kui ette arvata võime.“ — Seltsi kassas ei olnud aga rohkem kui 60 rubla.

Sel ajal oli aga juba eesti ühiskondlikus elus tekkimas lõhe ning Jakobsonil ja tema juhtival voolul vastaseid peale kiriklike ja suurpõllumeeste ringkondadegi. Maja ehitamine, kui suurem majanduslik ettevõte, paelus loomulikult kõikide tähelepanu. Nagu niisuguste algatuste puhul ikka tehakse, kasutasid põllumeesteseltsi ja Jakobsoni vastased parajat juhust Jakobsoni poolehoidjate hirmutamiseks pankrotijuttudega.

Ennustati: selts tingimata läheb nüüd pankrotti, levitati jutte, et ka platsist jäädakse ilma, jne.

Seltsi koosolekul 17. märtsil 1879 otsustati ehitustöid alustada järgmisel 1880. aasta suvel, ehitusmaterjal aga kohale vedada talvel. Valiti ka ehitusekomitee, kelle esimeheks sai Jakobson.

Nii ruttu asi siiski ei läinud. Ehitust saadi alustada alles 1881. aasta suvel. Vahepeal aga koguti jõudu, tehti ettevalmistusi, asuti ka raha kogumisele osatähtede müügi teel. Selts avaldas ja saatis laiali 1879./80. a. a. vahetusel üleskutse, kus pani Viljandimaa põllumeestele südame peale seltsi majaanemist toe-

¹⁾ Praegu C. R. Jakobsoni.

²⁾ 1879 nr. 9.

tada. Toonitati, et see ei ole mitte armuanni palumine, vaid laenamine, sest iga mees saab oma raha pealt intressid ja 10. aasta jooksul ka raha tagasi. Ühtlasi koputati jällegi Sakalamaa mehe au- ja enesetundele: „ . . . Viliandimaa põllumehed on nüüd selle maja ehitusega esimene kord seltsliku elu kasuks ja oma seisuse auu eest avalikult välja astunud. Selle maja ehitamise küljes seisab meie Viliandi maakonna veikse põllumeeste auu ja häbi.“

Jakobson ei jätnud, muidugi, ühelgi koosolekul meeldetuletamata lühemates ja pikemates kõnedes seltsi oma maja ehitust.

Esialul tuli ka raha. Kohe samal koosolekul, mil otsustati platsi ostmine, andis peremees J. Ainson Holstrest 400 rubla majaehituseks. Sajarublalisi summasid tuli mitmetelt. — Rauda tuli nüüd taguda kuni ta oli kuum. Edaspidigi, 1879. ja 80. aastate jooksul tuli väiksemaid summasid osatähtede müügist, nii näiteks 3. veebr. 1880. a. koosolekul 375 rubla, jne. Ühtlasi tõusis ka liikmete arv, võõraid käis rohkesti koosolekutel. Vaimustust jätkus.

1880./81. aastate vahetusel alustati juba ehitusematerjali vedu. Esimesed koormad raudkive toodi kohale. Peremees M. Tampuult Väन्द्रast kaubeldi kuni 30 tuhat telliskivi. Raha makstanende eest küll ei olnud: jäid võlgu. Kivid veeti kohale, veo eest raha ei nõutud, lepiti enamasti maja osatähtedega.

Asi ei jäänud enam ainuüksi Viljandi põllumeesteseltsi asjaks, vaid tõmbas kaasa laiemaidki põllumeeste ringkondi. Karksi mehed Pärnumaal panid raha kokku, ostsid tuhat telliskivi ja tõid kohale. Ise nad ei olnud seltsi liikmedki, — Viljandi põllumeesteseltsi majaehitamises hakati nägema rahvuslikku, põllumeeste ühist asja.

11. jaanuaril 1881 oli asi nii kaugel, et Jakobson võis koosolekul teatada: kevadel algab maja ehitamine!

Elav liikumine ehitusplatsil ning tekkinud elevus kutsus esile aga ka vastupidiseid kuuldusi. Tekkisid kuulujutud: Tampuult tellitud kivid ei kõlbavat kuhugi: nad sisaldavat lupja ja purunevat müüris. Jakobson ostnud Tampuult ainult na' naabri-mehe poolest. Maksis omajagu vaeva, teha selgeks inimestele, et Tampuu telliskivid tehtud jõepõhjast võetud kõige paremast savist.

Kui kuuldi palkide ostmisest, tekkis kihin-kahin uuesti. Selletati, et Jakobson on püsti hull. Seltsi kassa tühi, aga tahab

maja ehitada! Millega? Ning suust suhu libises hoiatus: ärge võtke seltsimaja osatähti, jääte omast ilma!

Hässitustöö mõjus. Raha ei tulnud enam pea sugugi. Raudkivide eest tuli maksta — raha aga oli otsas.

Jakobson maksis siis oma rahast.

Puurmannist oli lubi tellitud. See veeti kohale, raha aga ei olnud. Ähvardas nii minna, et lubja oleksid teised ära ostnud. Jakobson võttis siis vastutuse võla eest isiklikult endale. See mõjus. Lubi jäi paigale.

Seisukord muutus aga järjest raskemaks.

Jakobsonil olid ka Kurgjal ehitused pooleli. Nende peale oli ta laenu teinud. Sellest rahast oli ta osa juba seltsimaja ehitusse kinni pannud. Tekkisid raskused ehitustega Kurgjal ja isegi „Sakala“ väljaandmisel. Juba kõneldi otse avalikult seltsi ja Jakobsoni mõlemate pankrottijäämisest. Hässituste ja kuulujuttude mõjul lõi krediidiusaldus kõikuma, võlauskujad hakkasid oma raha nõudma. Üks suurem veksel tuli tasuda, samuti maksta lubja eest.

Jakobson võttis veel kõik oma jõu kokku ning tasus kohustusi paari tuhande rubla eest.

Nüüd olevat tulnud nõuannetega juba otse Jakobsoni enda juurde ning soovitatud kokku veetud ehitusmaterjalid ära müüa, maja ehitamise mõte jätta sinna paika ning päästa veel, mis võimalik.

Selle peale vastanud Jakobson: „Ka oma juuksekarva tahan ma pandiks panna, aga maja peab saama ehitatud!“

Kuid üks 500 rublaline veksel tuli jälle lunastada.

Nii jõudis aeg kätte, mil eesti seltside saadikud läksid Peterburisse keiser Aleksander III. juurde. Sinna sõitis ka Jakobson. Peterburist tulles sõitis ta Tallinna, kus ta „Linda“ seltsilt laenu palus. „Linda“ selts oli valmis aitama: Jakobson sai 2 500 rubla laenuks.

See päästis seisukorra. Materjalivõlad said makstud ning võidi mõelda ehituse alustamisele. „Linda“ seltsi abita oleks aga vaevalt võidud mõelda maja ehitamisele 1881. aasta suvel.

Nii võidi rahulikumas ja rõõmsamas meeleolus teha ettevalmistusi maja nurgakivi panemiseks.

Suurt seal midagi ettevalmistusi teha ei olnudki, sest rahva meelevalduse kartusel sillakohus oli keelanud ilmalikud kõned. Lubati esineda ainult aruandega ehitusmaterjalist.

Nurgakivi otsustati panna 26. juulil.

Rahvast oli kogunenud rohkesti. Peeti vaimulik talitus.

Nüüd astus peale vaimulikku talitust C. R. Jakobson, kui ehituskomitee esimees kõnetooli ja ütles umbes järgmist:¹⁾ „Aus-tatud koosolejad! Ka meie ehituse komitee liigetel oli Teile mõni südamlük sõna praegusel tähtjal silmapilgul ütelda, aga meie suud on kinni pandud, nii et meie teile paljalt seie kokku veetud kivi-dest ja muust materjalist võiksime aru anda. Aga mis meie süda-metes nüüd liigub, sellest saavad kord need kivid, kui nad kokku on liidetud, rääkima. Ja ehk meie küll palju rääkida ei või, siis saaksivad ommeti need kivid kisendama, kui meie mitte praegusel silmapilgul ka seda armu meelega ei tuletaks, mis meie riigiisa meie vastu ikka ülesse näidanud. . .“²⁾ — mille peale lauldi riigi hümmi.

Ehitus anti välja Pärnu ehitusmeister Bahman'ile, kes lepingu järele seinad poole-akendeni pidi omal arvel üleshitama.

Vaimustus ja usaldus asja vastu tõusis uuesti. Jälle osteti osatähti, kuid suveajal oli põllumehel vähe raha, ja seegi kopik, mis oli, seisis pangas, mida ei tahetud sealt ära tuua.

Üks Viljandimaa peretütar kinkis isegi kimbu klaveri noote...

Sellise suure ettevõtte juures oli aga „Linda“ seltsilt saadud laen peagi läbi. Kuna kusagilt juurde tulemas ei olnud, jäi ehituse juures töö seisma.

Vastasrind võttis jälle hoogu: oli ju mõlemate, nii seltsi kui Jakobsoni pankrott nüüd käega katsuda. Uue hooga tekkisid kuu-lujutud pankrotist. See kõik mõjus: osatähtede müügist ei tulnud enam midagi. Et aga maja sügiseks katusealla viia, oli vaja vähemalt 3000 rubla.

¹⁾ „Sakala“ nr. 32, 1881.

²⁾ M. Martna oma raamatus „C. R. Jakobson“ (lk. 5) annab Jakobsoni sõnad edasi pisut teisiti, lõpposa nimelt: „Mul oleks palju ütelda, aga ma jätan parem. Küll tuleb kord aeg, kus need kivid kisendavad.“ Kas on Jakobson „Sakala“ jaoks oma lau-seid muutnud, nõnda, et need lahku lähevad kõnetoolil öeldust, on raske kindlaks teha. Igatahes mitmelt olen suusõnalistes teadetes need laused saanud pea sel kujul ja vähemalt selles mõttes nagu on toonud M. Martna. Selles mõttes püsivad need igatahes rahva mälestuses.

Sellises kitsikus sõitis Jakobson Tartu Kirjameeste Seltsi koosolekule. Kuid tal oli ka teine ülesanne: ta tahtis laenata põllumeesteseltsi maja obligatsioonide vastu oma Kurgja talu peale tehtud obligatsiooni kindlustusel E. Aleksandri kooli pääkomiteelt põllumeesteseltsi maja lõpule viimiseks tarvilise summa. Kuid pääkomitee keeldus, kuigi Jakobson lubas kõrgema protsendi (6%) kui maksid pangad. Tartus õhtul väsinult voodisse heites olevat Jakobson öelnud:¹⁾ „Iialgi ei ole ma nii raske südamega ja nii haavatud meelega ühelt rahva asjade koosolekult tulnud kui täna. Hõiskama ja võitma ei saa aga meie vastased mitte. Natukenegi abi saame ometi kustki leidma.“

Lootused ei petnud ka seekord Jakobsoni. Järgmisel päeval kõneles ta Viljandi seltsi majaehitamisest Tartu põllumeesteseltsi koosolekul ja kutsus üles Tartumaa põllumehi toetama Viljandi ettevõtet. Tagajärgedest loeme „Sakalas“ nr. 37. 1881: „Kui Viliandi Eesti Põllumeeste Seltsi president Augusti lõpetamisel selle maja ehitusest ja tema tähtjusest Tartu Eesti Põllumeeste Seltsis kõnet oli pidanud, andis üks Tallinnamaa auus liige, kaupmees Tõnnisson Jõhvi kihelkonnast, 600 rubla selle maja ehituseks. . .“

Sealsamas avaldati päris tõsist laitud Viljandimaa põllumeestele, et need olevat liiga loiud oma seltsi majaehitamise vastu. Suuremad toetused tulevat just väljaspoolt Viljandimaad. . . Kirjutis lõpeb sooviga, et Viljandimaa mehed majaehitusest elavamalt osa võtaksid, „et tema valmisaamine ka meie Viliandi maakonna põllumeeste osavust ja auu tunnistaks.“

Suuremad raskused olid aga alles ees. 600 rublaga ei saadud ometi ehitust viia katuse alla.

Oktoobris oli raha jälle otsas. Seinad olid alles pooleli. Töö ehitusplatsil tuli katkestada. Kõigele lisaks tuli veel uus hoop: Ungern-Sternberg asus platsi eest võlgu olevat 2500 rubla sisse nõudma. 500 rubla tuli kohe tasuda, 2 000 hiljem.

Ometi: ka seekord pääseti kitsikusest. Sama kaupmees Tõnnisson Jõhvist, kes juba varem laenas 600 rubla, andis ise 1000 rubla C. R. Jakobsoni koha obligatsiooni kindlustusel ning muretses veel teistelt 1 100 rubla seltsimaja osatähtede ostmiseks. — Ehi-

¹⁾ J. Kõrvi järele, „Valgus“ 1882, nr. 18.

tus võis jälle alata. Lisaks sellele saadi ühelt Kõpu mehelt 500 rubla ning ühelt Holstre mehelt 300 rubla.

Ehitusmeister võttis töölisi juurde ning jõuluks olid seinad üleval, sarikad peal, müürid kaetud.

Sügisepoole tõusis jälle ka Viljandimaal elevus; mehed ja isegi naised tulid ehitusmaterjale vedama, töid isegi kingituseks oma käest. Jõulu eel 19. detsembril (nr. 50) kirjutas „Sakala“:

„Et seltsiliikmed ja ka mõned muud auusad mehed, kes mitte seltsiliikmed seiemaale ei ole, maja suured haampalgid 40. versta kauguselt¹⁾ ilma hinnata ära tõivad, selle läbi on selts mitu sada rubla võitnud. Uuemal ajal on ka mitme valla peremehed, olgu liikmed ehk mitte, laudu kokku pannud ja Seltsile kingituseks toonud, nagu näituseks Loodi valla peremehed, kes 50 pooletoise tollilist ilusat lauda korruga seie tõivad.“

Igatahes: 1881. aasta lõpuks oli seisukord päästetud.

Järgmisel aastal C. R. Jakobson ei jätkanud enam seltsimaja ehitamist. Teda, suurt ehitajat, ei olnud enam.

Tema surma puhul avaldasid seltsi eestseisus ja ehituskomitee üleskutse, kus öeldi:²⁾ „... Et seltsi pääpresident C. R. Jakobson siit ilmast lahkunud on, loodab ehituse komitee, et Selts ja ümberkaudsed suguvennad siin maja ehituse tööd, mille peale see isamaa armastaja mees juba kaks aastat oma jõudu ja vara on pandiks pannud, nüüd seda suurema vaimustusega ühisel nõuul ja jõuul edasi ajavad, kadunud, kalli ja armastatud presitendi palavat püüdmist pea täide saates.

See maja ja tema muud poolele jäenud tööde täidesaatmine olgu temale auusambaks, et meie ühtlasi tänuga võiksime tema mahajäenud vaestele lastele ja abi-kaasale ära tasuda, mis ta Seltsi ja rahva heaks on ohverdanud. Nüüd peab rahvas oma armastust Seltsile kadunud presitendi vasta tunnistama ja üles näitama, et Eesti rahvas väärt on, et see mees kõik oma jõudu ja ka elu ja tervist tema heaks on tarvitanud.“

Üleskutses antud lubadus täideti täiel määral. Kuigi ennustati, et maja müüakse nüüd villakraasimise vabrikule, ei heidutunud see enam kedagi. Maja ehitus viidi kiiresti lõpule. See oli

¹⁾ Laetalad ostis Jakobson Kabala metsast.

²⁾ „Sakala“, nr. 11, 1882. 13. märtsist.

kõigi põllumeeste ühiseks asjaks; au- ja tänuvõlg Jakobsonile tuli tasuda. Raha hangiti igati kiirelt, isegi pidude ja näitemüükidega. Korraldati neid seks isegi kaugel Viljandist: Karksis, Laatres, Veeliks.

8. oktoobril 1882 võidi maja õnnistada, selleks päevaks oli mitmetuhandeline rahvahulk kogunenud Viljandisse. Rongikäigus läks selts oma uude kodusse.

Avamisaktusel olid ilmalikud kõned keelatud nagu nurgakivi panemiselgi. Lubati kõnelda ainult kündmisest ja äestamisest. Seda õigust muidugi ei tarvitatud. Õhtul esines C. R. Jakobsoni õde kontserdiga. Kanti ette ka C. R. Jakobsoni näidend „Artur ja Anna“.

Järgmisel päeval pidas Viljandi Eesti Põllumeeste Selts esimese koosoleku oma uues kodus.

Viljandi eesti põllumeesteseltsi maja sai suurem, kui ühelgi teisel eesti või saksa seltsil tol ajal Eesti- ja Liivimaal, väljaarvatud Riia linn. Maja esimene külg, ehitatud kolmes järgus, oli 27 sülda pikk. Saal 85 jalga pikk, 50 jalga lai, 25 jalga kõrge. Kõrvalruumid lahedad, hästi asetatud.¹⁾

Hoone on läbi telliskividest. Ehitamiseks kulus umbes 250 000 telliskivi. Ehitus läks maksma umbes 24 000 rubla, ühes platsiga ja mitmesuguste maksudega üle 30 000 rubla.

Selle maja ehitamiseks oli vaja palju ühistunnet. Jakobson võttis selle ehituse ette otsekui põllumeeste ühistunde katsumiseks ja kasvatamiseks. Saatus tahtis, et sellest sai raske jõuproov Sakalamaa põllumeestele. Et nad oma auvõla täitsid, annab tunnistust sellest, et kümme aastat kestnud põllumeeste liikumine oli sisemiselt tugev liikumine.

Selle maja ehitamist, eriti selle viimast järku peale Jakobsoni surma tuleb hinnata ka kui suurt saavutust eesti põllumeeste liikumises.

II osa.

Põllumees teelahkmel.

„Meie põllumehed (on) praegu nagu ühe tee-lahkme peale jõudnud: ei tea, kas käidud teed otse edasi minna, ehk tõi-

¹⁾ Praegune Viljandi haridusseltsi tütarlaste keskkooli maja. Hiljem on tehtud juurdeehitusi. Tulekahjus hävis osa ehitisest 1932. a.

sele poole suurema tee poole pöörata.“ Et seiemaalne tee väga aukline ja raske on, kus mõnigi koorem jo ümber kukkus, mõnigi vanger täitsa ära lagunes ja ka mõnigi mees koorma all omale surma sai, seda hakkavad meie põllumehed ika enam ja enam ära tundma. Aga uue kivi-tee peal päritakse jälle tee-راها, vankrid peavad hästi rauutatud olema, ja palja jalu ei või seal ka käia, vaid saapad peavad jalas olema. . .“ Vana roopaauguline tee (on) vana lina-harimise tee, uus kivitee aga see, kus karjapidamine kõige põllutöö aluspõhjaks saanud ja kus või-tegemine Soome viisi järele põllumehele tema suuremad rahasaagid annab.“

Nii iseloomustas C. R. Jakobson Pärnu põllumeesteseltsi koosolekul 22. veebruaril 1876 põllumajanduse edendamise sihte.¹⁾

Põllumajanduses oli uute sihtide ja tootmisvõimaluste otsimise aeg. Põllumehed kurtsid langevate viljasaakide pärast. Rahalised väljaminekud aga järjest kasvasid. Kõrged rendid, koh-tade ostuvõlgade tasumine, põllutööliste palkade tõusmine — see kõik suurendas kitsikust.

Puudusid igasugune põllumajanduslik nõuandekorraldus ja nõuandjad.

Eesti põllumees pidi ise otsima teid, kuidas korraldada ja arendada majapidamist. Siin ootasid põllumeesteseltse suured ülesanded. Uhiselt asuti põllumeesteseltsides teede ja võimaluste otsimisele.

Pärnu põllumeesteseltsi koosolekul Toris 20. mail 1872, näiteks, harutati küsimust,²⁾ kui suured on talu tulud ja kulud. Selgus, et peamine rahalise sissetulekuallikas on lina, kuid linakasvatamine kurnas põlde, pealegi ei löönud rahalised sissetulekud sellest kuidagi ette. — Samal põllumeesteseltsi koosolekul leiti küll, et talupidamisest jääb peremehele „iseenese, ja kui tal naene ja lapsed on, nende kasvatamise ja kolitamisse jauks 119 Rbl. 50.— kül vähhe!“ — aga ei leitud nõu, kuidas asja parandada. Seisukord oli küll selge, aga sihid tuleviku jaoks puudusid.

Uusi sihte hakkas selgitama ja arendama C. R. Jakobson. Sellejuures võttis ta eeskuju Soomest, Rootsist ja Taanist, kusjuures olid silmas peetud aga ka kodumaised kogemused. Juba „Teadus ja Seadus põllul“ kirjutamisel oli Jakobson tutvunenud

¹⁾ Protokoll'i järele. 22. II. 1876.

²⁾ Protokoll'i järele.

Lääne-Euroopa maades ilmunud põllumajandusliku kirjandusega. Selle päritoluga kirjanduse mõju kestab ja avaldub ka kõikides tema kõnedes ja põllutöö-kirjades. Palju vähem on märgatav oma maa suurmaapidamiste eeskuju. Põhilistes põllumajanduslikkudes küsimustes läks Jakobson oma rada ega arvestanud mõisade algatuste eeskujuga, koguni arvustas neid, väljudes väikepõllumehe seisukohalt. Rohkesti mõjutas teda ka reis Soome põllumajanduslikule näitusele 1876. aastal. Vennasrahva saavutused põllu- ja karjajanduse alal näisid julgustavat Jakobsoni.

Juba 1873. aastal, 15. oktoobril, mil ta Pärnus kõneles¹⁾ „piimast ja tema tarvitamisest,“ juhtis ta ühtlasi tähelepanu sellele, kui suur tähtsus on piimatalituses Soome põllumajanduses: Soomest olevat eelmisel aastal veetud võid väljamaale umbes 2 milj. rubla või 7 milj. Soome marga eest. Samas demonstreeris ta ka ühte soome võimasinat.

Talupidamise sihtide selgitamisele üksikasjalisemalt asus ta Pärnu seltsis 10. oktoobril 1876. Seal kõneles¹⁾ ta sellest, „mis põhja peale meie veiksed põllumehed oma põllutöö peavad seadma ja kuidas karjad meie põllumeeste rikkus on võitegemise teel.“

See oli juba täiel määral põllumajanduse programmi-kõne, kus olid selgesti välja öeldud järgmised põhimõtted: 1) meie maal on põllutöö rahva elu põhi, sest vabriku- ja käsitööl ei ole meie juures suurt tähtsust; 2) põllumajanduses on karjapidamine esmajärgu tähtsusega, ja 3) kuna loomaliha meie maal liiga odav, ja lihaloomade pidamine vähetasuv, on „piimalehmade pidamine ja kasvatamine see kõige kuldsem põhi.“

Viimane punkt tingis aga uue küsimuse: „Kuidas piima kõige mõnusamal kombel rähaks teha?“

Oli ju seisukord selline, et piima ja võimügist ei olnud põllumehel pea mingeid rahalisi sissetulekuid. Sellel seisukohal asus ka Pärnu põllumeesteselts, kui ta Toris 1872. aastal arutas talu tasuvuse küsimust. Rahaliste sissetulekute hulgas ei olnud piima müügist ette nähtud mingeid sissetulekuid.

Lüpsikarjapidamise esikohale seadmisel talumajapidamises oli sellepärast see just kõige tähtsam küsimus: kuidas piimast

¹⁾ Protokoll'i järele.

raha saada. Selle küsimuse lahendamisest olenes kogu uue süsteemi kõlblikkus.

Siin soovitas Jakobson võtta eeskjuju Soomest, Taanist ja Rootsist ning asuda taludes piimatalituste sisseadmisele Swartzi meetodi järele:¹⁾ „Seal on hea piima-karjade pidamine viimasel aeal õige silma nähtavalt veikse põllumeeste rikkuse hallikaks saanud, ja nimelt sest aeast saani, kus piima kard-toobertes jätuse vee sees hakkati hoidma, kuni koor ennast täitsa ära lahutanud, ja selle koorest peenikest võid ja piimast lahja juustu hakkati tegema ehk teda paremat seltsi seapõrsastele ära söödeta.“

Oma talus Kurgjal seadis ta sisse sellise piimatalituse. Samuti on teada, et ka J. Tamman, Pärnumaal, seadis Soome eeskujul sisse piimatalituse ja kutsus isegi Soomest piimakoja juhataja, naismeieri. Ka Tartumaal leidusid tol ajal mõned Soome eeskujul sisustatud piimatalitused (Kastres).

Jakobson toonitas, et ta „ . . . praegu tähtjamat asja põllutöös ei tea, mis ta meie rahva edasi-saamiseks meile sooviks, kui seda Soome piimatalituse-viisi tundmist ja mõistmist igal pool.“ Selle õppimiseks pidas ta ainsaks võimaluseks piimatalituse-koolide asutamist. Kaugema tuleviku kohta nägi ta aga ette ühispiimatalituste asutamist ja nende abil või ekspordi arendamist: „Tõsiselt (on) tarvis, et või-tegemise seltsid, nagu Rootsi ja Soomemaal, meie maale asuksivad, nii et seda head seltsi võid õige suurel määdul saaks valmistatud, sest ükski siis saab see kaup meile rikkust tooma, kui teda jo nii palju meie maal on, et tema ostmisest ja müümisest kaupmehi ka siin võida elada, nagu nimetatud Põhja poolse maades.“

Sellega ei olnud aga küsimus veel lõplikult lahendatud: mis pidi saama linakasvatusest? See oli vaja lahendada, sest oli ju lina põllumehele kindlaks tuluallikaks olnud, piimatalituse asi aga alles uudne.

Sellele andis Jakobson vastuse Pärnu seltsi koosolekul 2. veebruaril 1876 kõnes²⁾ „Karjast ja tema saagist“.

Seal seletas ta, kuidas põllumees seisab teelahkmel; tal on tarvis valida uue ja vana sihi, karja ja lina vahel.

¹⁾ Sel ajal ei tuntud veel separaatorit. Insener Lefeldti 1874. a. leiutatud koorelahutajat täiendas Dr. Laval alles 1878. aastal niivõrr, et see sai tarvituskõlblikuks. Swarzi meetodi järele piimatalitus seisis selles, et piim jahutati ja kooriti (senise hapidamise asemel). Oli lihtne ja odav. Oli väga levinud Taanis, Rootsis ja Soomes.

²⁾ Protokollil järele.

„Kas lina või kari“ — see on ikka olnud kõneaineks eesti põllumeeste koosolekutel ja -päevadel — veel iseseisvuse ajalgi. Kõigil põllumajandust juhtivatel tegelastel ja nõuandjatel on tulnud seisukoht võtta selles küsimuses. Esimesena tuli selle kohta seisukoht võtta aga Jakobsonil. Ta valis siis selle seisukoha, mis püsinud viimase ajani: karjapidamise kõrvale jäägu parajates piirides ka linakasvatus. See seisukoht kõlab järgmiselt (Jakobsoni enda kirjutatud protokollis järele): „Kõnepidaja ütles siis, et ta lina-harimist mitte täitsa ära ei taha hävitada, vaid teda aga paraja piiride sisse panna, nii et ainult kaheksas ehk kümnes jagu põldu linade all seisab, ja mite kolmas, neljas ehk viies jagu, nagu nüüd enamiste näha.“ Linakasvatuse ja karjapidamise vahekorra-küsimuse lahendas ta järgmiselt: „Kui lina-harimine kõrvaline asi põllutöös on ja karjapidamine pää-asi, aga siisgi mõlemaid suure osavusega teaduse põhja peal toimetakse, siis on põllutöö seal kõige kaunima järje sees ja tõsine rikkuse hallikas oma peremehele.“¹⁾

Karjakasvatuse esikohale tõstmisel C. R. Jakobson ei laenanud eeskuju mitte ainult Soomest. Rootsist ja Taanist, vaid selle põhjenduseks tõi konkreetseid andmeid ka kodumaa põllumajandusest: „Nüüd rehkendas kõneleja ette (Pärnu põllum.-seltsi koosolekul 22. veebr. 1876) kuidas kümme meie maa head lehma, kellest igauks paljalt 1000 toopi aastas piima annavad, piima ja vasikatega 400 rubla aastas sisse toovad, kui piima osaval kombel Soome viisi järele võiks tehakse. . . Maasikamäe Hans Kastre vallas, kes oma piimatallituse Soome viisi järele ära seadnud, (on) oma 14 lehmast mullu aasta sisse teinud 413 rubla. Võid üksi olla seal 235 rubla eest ära müüdnud ja 24 rubla eest maja tarvituste peale ära kulutatud. Et seesuguse piimatallituse kasu igale mehele silma paista, olla Kastres ja ümberkaudu jo 16 talupoega omad piimatallitused Soome viisi järele ära seadnud.“

Pärnu põllumeesteseltsi 11. oktoobri 1875 ja 2. veebruari 1876 koosolekutel on C. R. Jakobson kindlal ja selgel kujul välja öelnud eesti põllumajanduse edendamise sihid. Nende järele on käinud meie põllumajanduse areng. Tehnika ja teaduse areng on annud küll uusi laiemaid võimalusi ja abinõusid nende taotlemi-

¹⁾ Protokollis allakriipsutatud.

sel, kuid Jakobsoni poolt kätte juhatatud sihid seisavad tänapäevalgi.

Külvikorrad.

Üleminek vilja- ja linakasvatuse majapidamistelt karjapidamisele tõi esile ka küsimuse, kuidas suurendada söödahulkasid karja jaoks, et tulus karjapidamine oleks üldse võimalik. Senise kolme- ja neljapäevase süsteemi juures oli raske karjapidamist seada paremale järjele, päälegi kus põllusaagid aastast aastasse langesid

Juba 1872. a. 27. augustil kõneles Jakobson Tartu põllumeesteseltsis külvikordadest, kusjuures tal lähtekohaks oli peamiselt seisukoht, kuidas külvikorra valikuga hoida ära viljasaadikude langemist. Karjapidamise edendamise päevakorrale tõstmine tõi selle küsimuse esile palju akuutsemalt. Tuli selgitada ka karjapidamise esikohale tõstmise tegelikud võimalused, muidu oleks jäänud terve programm õhku rippuma.

1873. aasta 16. detsembril kõneles¹⁾ ta Pärnu põllumeesteseltsis „Elajate söötmisest“, kus ta selgitas „ülespidamise toidu“ ja „turgutamise toidu“ mõisteid, kõneles söötade „rammutavast väest“ (s. o. nende väärtuse võrdlemisest heinaväärtuse järele) ning tegelikust söötmisest. Kõnele järgnenud läbirääkimistel esitati kohe küsimus „missugusel kombel põllumees nii palju põhku võiks saada, et ta oma elajaid auusaste võiks pidada.“ Siin soovitas C. R. Jakobson võtta tarvitusele haljaskesa, ning seda kodumaiste kogemuste põhjal, tuues sellekohase näite: „Seltsi liige Mart Tampuu Väन्द्रast, kes kahe aasta eest tagasi Tartu põllutöö näitusel oma härja eest ühe 25. rublase auhinna oli saanud, külvas aastal 1873 kevade neli vakkamaad kesa kureerneid kaerdegaga segamini täis, kelle seemne ta seltsi eestseisuse läbi Rijast laskis tuua. Kesa kordamise ajal oli tema põld lahti ja ta oli 35 tugevad koormat heinu saanud, mis kui koorem odavalt 8 rubla arvata 280 rubla välja teeb. Seeme oli maksnud: kure-erned 16½ rubla ja kaerad 1 rub. 75 kop. kokko 18,25 kop. puhaskasu: 261 rub. 75 kop.“

„Kure-erne“ külvamist põhuhulga ja selle väärtuse tõstmiseks õhutas C. R. Jakobson järjekindlalt. Igal aastal tellis ka Pärnu põllumeesteselts liikmetele neid seemneid.

¹⁾ Protokollil järel.

Külvikordade muutmisest kõneles C. R. Jakobson mitmel Pärnu kui ka Viljandi põllumeesteseltside koosolekutel. Ta soovitas viljavaheldussüsteemi tarvituselevõtmist, tuues sellejuures põhjendusi, nagu neid tunneme tänapäevgi. Sellejuures ei esinenud tema soovitatud külvikordades must-kesa.

Toome siinkohal mõned külvikorrad, mida soovitas C. R. Jakobson:

I. Väikemajapidamistele, üleminekuks kolmepõllussüsteemilt viljavaheldussüsteemile:

1. Segadik, haljalt niita (laudasõnnik).
2. Rukis.
3. Kartul ja juurvili (laudasõnnik).
4. Oder ja kaer. Tõuvilja alla ristik.
5. Ristik (kipsiväetis).
6. $\frac{1}{2}$ rukis, $\frac{1}{2}$ lina.

II. Neljapõlluline külvikord väiksematele taludele:

1. Kartul ja juurvili (laudasõnnik).
2. Oder.
3. Ristik (kipsiväetis).
4. Rukis või nisu.

III. Viiepõlluline külvikord taludele, kus kasvatatakse ka lina:

1. Kartul ja juurvili (laudasõnnik).
2. Oder.
3. Ristik.
4. $\frac{1}{2}$ ristik karjatamiseks, $\frac{1}{2}$ lina.
5. Rukis.

IV. Kurgja talus oli järgmine külvikord:

1. Segadik, haljalt niita (laudasõnnik).
2. Rukis.
3. Ristik (kipsiväetis).
4. Ristik karjatamiseks.
5. Lina.
6. Segadik, haljalt niita (laudasõnnik).
7. Rukis.
8. Segavili (hernekaer).
9. Kartul ja juurvili (laudasõnnik).
10. Oder.

Seda külvikorda soovitas ta suurematele taludele.

Pearaskus karjasöötmise kindlustamisel langes esialul seega põllule, peamiselt haljaskesa kasutamisele.

„Heinamaade parandamisest“ kõneles C. R. Jakobson Pärnu põllumeesteseltsis 30. mail 1876, kus ta soovitas heinasaakide tõstmiseks heinamaid parandada äestamise, kompostiga („segimullaga“) väetamise ja täienduskülvi teel.

Külvikordadesse viljavaheldussüsteemi viimisega lootis C. R. Jakobson loomuliku arengu teel hoida ära põllusaakide langemist ja luua pinda karjapidamise arenemisele. Igatahes ei pooldanud ta kunstlikku vahelesegamist talumajapidamise sihtide määramisel. Kui 1881. aastal Riia põllutöökongressil põllusaakide langemise põhjuste otsimisel kõne alla tuli lina külvipinna piiramise küsimus, olid eesti põllumeesteseltside saadikud selle vastu, nagu selgub seal vastu võetud otsusest: „Veikse põllumeeste saadikute ettepanemise peale oli komisjoni istumistes otsuseks tehtud, et praegu linaharimist veel mitte võimalik ei ole sissepiirata, sest kui talupojal mitte luba ei saaks olema, oma põldu liia linaharimise teel välja kurnata, siis ei oleks temal ka võimalik oma päris-koha suurt hinda kätte saada ja ta peaks pankrotti jääma.“

Nagu teame, oli Jakobson põhimõtteliselt küll lina külvipinna piiramise poolt, kuid tema kava järele pidi see sündima loomulikus põllumajanduse arenemiskäigus. Kunstlikud kitsendused ning vahelesegamine asjade loomulikkude arenemiskäiku, nagu sellest kõneldi kongressil, oleks olnud põllumehe peremehe-õiguste kitsendamine, mida Jakobson igatahes ei võinud pooldada.

Veiste tõuküsimus.

Karjapidamise esikohale seadmisel talumajapidamises tuli lahendada ka mitmed muud, sellega ühenduses olevad küsimused. Tuli võtta seisukoht, missugust tõugu karja peab arendama eesti põllumees.

Eesti- ja Liivimaal 1860.—70. aastatel tõuküsimuses alles puudusid kindlad sihid. Suurpõllumehed olid katsetanud kohaliku maakarja puhtalt arendamisega, nende käes oli see aga ebaõnnestunud. Välismailt oli importeeritud mitmesuguseid tõugusid nõnda et 1871. aastal Riias põllutöönäitusel esinesid 31 mitmesugust tõugu või nende ristlemisest saadud järglasi.¹⁾

¹⁾ P. Stegmann: „Studien über das rothe baltische Anglervieh“. Lk. 11. H. Laakmanni kirjastus, Tartu, 1908.

Tõuküsimus oli suurpõllumeestel otsekui asjaarmastajate katsetamise asjaks. 1871. aasta näitus tõi küll selgust suurpõllumeeste ringkondades asjasse: hakati sihikindlamalt arendama angleri tõugu.

Eesti põllumeesteseltsides, vähemalt Pärnus, näisid valitsevat kindlamad seisukohad tõuküsimuses. 1873. a. 15. oktoobri koosolekul J. Eglon luges ette „Land- u. Forstwirtschaftliche Zeitung'ist“ ristpaaritust käsitleva kirjutise, mil puhul ka karja tõuküsimus meie maal arutusele tuli. Koosoleku protokollist selgub, et ristpaaritus ka taludes oli moodu läinud, kuid selts ei kiitnud seda sugugi heaks. Ühtlasi asuti väga arvustaval seisukohal mõisades valitseva karjaarenduse suuna suhtes:¹⁾ „Kõneleja rääkis ka viimasest Villandi põllutöö ja loomade näitusest,²⁾ kuhu üks Vändra pärispõllumees Hans Kivimurd ühe 2¹/₂ aastase sõnni ja ühe 8 aastase lehma näitusele oli viinud. Hans Kivimurd on peale 20 aastad oma karja hea hoidmise ja harimise teel katsunud parandada ja temal on ka korda läinud, et tema lehmad ümberkaudu kuulsad on, sest nad annavad suvel läbikaudu peale 10 toopi piima päevas. Nagu üeldud, Hans Kivimurd viis 2 veist Villandi näitusele, kulutas teepeal peale 20 rubla ära, aga äratavast kiitusest ega auhinnast ei olnud seal juttugi, sest temal ei olnud seal muud kui oma Eesti seltsi loomi näidata. Ta müüs oma lehma peale näituse 40 rubla ja oma sõnni . . . 56 rubla eest ära. — Teine Vändra mees . . . oli Kärü mõisast³⁾ vasika ostnud, teda hästi ülesse söötnud ja sai Villandi näitusel oma sõnni eest — auhinna. — Põllumeeste Selts auustab Hans Kivimurru püüdmist meie karielajate parandamises seeläbi, et tema auuks oma istmete pealt püsti tõusis.“

C. R. Jakobsonilgi, arendades karjamajanduse edendamise programmi, tuli võtta seisukoht tõuküsimuses.

Oma 11. oktoobri 1875. a. programmi-kõnes ütles ta:⁴⁾ „Nüüd tuleb jälle küsimus, missugune veiste selts meie piimalehmadeks kõige mõnusam olla? Kõnepidaja (s. o. C. R. J.) näitas, kuidas see küll kõige lühem tee selle asja kättesaamises olla, kui võõramaa kuulsaid piimalehmi, nimelt Angleri veikseid meie

¹⁾ Protokoll'i järele.

²⁾ See näitus oli suurpõllumeeste korraldatud.

³⁾ Kärü mõisas peeti anglerikarja.

⁴⁾ Protokoll'i järele.

maale tuuakse, aga seesuguseid kalleid loomi võida üksi rikkad põllumehed omale muretseda. Ka meie oma Eesti seltsi lehmade seas olla häid piima-lehmi küllalt ja meie ülem püüdmine peaks sellepärast seepeale välja minema, seda seltsi mõnusa kasvata-mise teel ika enam ja enam täiendada ja parandada.“

Ka oma teises programmikõnes 22. veebruaril 1876 juhtis ta tähelepanu¹⁾ sellele, et kuna „nüüd suuri lihaloomi meie maal mite ei maksa ja ei või kasvatada ja mõnusal kombel pidada, üks jagu meie oma Eesti lehmi aga väga head piimalehmad on, selle-pärast andis kõneleja nõu (s. o. C. R. J.) neid häid Eesti lehmi puhtalt sugutada ja mõnusa turgutamise läbi ika paremaks teha.“

Seega soovitas C. R. Jakobson arendada maakarja valiku ja puhtpaarituse teel, s. o. samade võtetega, milledega mitmetes maades ja ka meil hiljem on maakarja are-tustööd tehtud.

Ta ei eitanud täiesti ka ristlemist, kuid hoiatas siiski selle eest, tähendades, et: „Kergem kui puhta sugutamise teel võida meie lehmade seltsi ka vahetussugutamise läbi parandada, sell' kombel, et näituseks Angleri pullidega meie lehmi paaritakse. See vahetussugutamine nõuda aga mõistliku käsile-võtmist ja teaduse tundmist, kui ta hästi edasi peada minema.“ (11.X.1875.)

Kultuurtõugudest tunnustas C. R. Jakobson ainult angleri tõugu. Ta arvas, et „kus aga omad Eesti lehmad mite head piimalehmad ei ole, seal peada mitmedgi peremehed koos ühe hea Angleri pulli pidama, sest et seesugusest vahetuspaaritamisest meie maal jo palju kasu nähtud.“ (2. II. 1876). Samad seisukohad tõuküsimumes avaldusid ka tema poolt peetud kõnes 15. detsembril 1874 „Tartu elajate-näitusest.“ Ta hindas näituse tähtsust üldse väga kõrgelt, kuid, arvustades seda näitust, leidis, et see olnud väga puudulik:²⁾ „Meie oma maa veistest olla seal ainult 1 lehm ja 2 pulli olnud, kõik muud olnud võõrasmaa seltsi loomad, ühelgi aga ei olla juure kirjutatud olnud, kas ta võõralt maalt sisse toodud ehk siin kasvatatud. . . Sellepärast aga veel üks lehm hea lehm ei olla, et ta võõrasmaa suurt seltsi.“ Enne pidavat teadma, kui palju ta tarvitab tootmistoitu „ja kui palju ta enam kasu toob, kui meie oma maa veiste seltsid.“ Niisuguste puudulikkude näituste

¹⁾ Protokoll'i järele.

²⁾ Protokoll 15. XII. 74.

väärtuses kahtles C. R. Jakobson kõvasti. Need õhutavat põllumehi ainult kasvatama suuri välismaise päritoluga loomi, küsimata sellest, kas tal selliste pidamiseks võimalusi. Põllumehed jõudku selgusele, kui palju sööte tarvitab päevas niisugune loom, kui palju piima annab, kas nendel parem söödatusvuvus kui meie maatõugu lehmadel. Ühtlasi „kõneleja (C. R. J.) arvas, et näitused, kes talupoegade karjakasvatamist ülendada püüda, palju kasu saadaksivad, kui nad meie maa elajatele üksi auhindasid annaksivad, ehk seesuguste heaste korda läinud elajatele, kes meie oma maa loomadest ja võõrasmaa keskmist tõugu elajatest vahetussugutamise teel on sündinud.“

Nii olid C. R. Jakobsoni seisukohad tõuarendusküsimustes: 1) aretada eesti maakarja puhtpaarituse teel, 2) kus selleks hääd materjali pole, tarvitada ristlemist, kasutades angleritõugu pullisid, 3) asutada pullijaamu, ning 4) näitustel karja välja-panekud olgu varustatud andmetega loomade päritolu, toodangu ja söödakulutuse kohta, kusjuures auhinnatud võivad saada ainult eesti maatõugu või angleri- ning angleri segaverelised veised. Igatahes soovitas ta piirduda võimalikult ühe tõu arendamisega. Peale reisi Soome näitusele aastal 1876 soovitas ta ses suhtes eeskuju võtta ka Soomest, kus arendatavat välismaistest tõugudest ainult ühte (ayrshiresid).

Nagu selgub toodud andmetest, olid 1870—80. aastatel eesti põllumeesteseltsidel kindlad seisukohad veiste tõuküsimuses. Need seisukohad olid aga märksa lahkuminevad suurpõllumeeste omadest. Et tol ajal ka tõuarenduse küsimustega tõsiselt tege-M. J. J.mist tehti ja valikut ning heade suguloomade väärtust kõrgelt hinnati, selgub nendest õige kaugeleulatavatest seisukohtadest, mis eesti põllumeesteseltside saadikud avaldasid Rjia põllutöö-kongressil 1881:¹⁾ „Eesti põllumeeste seltside saadikud soovisid, et iga elajate pidaja maal üksi seesugust pulli tohib pidada, mis seltsi poolt sugutamiseks kõlbliseks on tunnistatud. Sooviti külade peale parema sugu pullide pidamist heaks. . . Komisjonis räägiti ka palju Väandra tõugu veistest, mis viimasel ajal kaunis kuulsaks on saanud. Väandra veised on üks ise tõug, see on üks Eesti tõug elajaid, kes selle läbi, et umbes 30 aasta eest tagasi

¹⁾ „Sakala“ 1881, 16.

nimelt Hollandi²⁾ verd sekka sai, ümberkaudse Eesti tõuudest natukene kõrvale lähäb. Väandra talupoegade laia piiride ja hea karjasmaade juures võiks see tõug veisseid veel mõnusamaks sigindada ja õige tähtjaks ja kuulsaks saada, kui kõik pullid põllumeesteseltside valitsuse ehk ülevaatamise all seisaksivad ja üksi häid pullisi sugutamiseks tohitakse tarvitada ehk üleüldse pullideks jätta. Seesama tee saaks ka mujal pullide sigindusele suureks kasuks olema.“

Nii esinesid saadikud kongressil tõuarenduse küsimuses õige radikaalsete ja kaugele ulatavate seisukohtadega, milleni ei ole jõutud meiepäevilgi. Ühtlasi selgub aga ka, et sel kongressil on harutusel olnud maakarja arendamise küsimus, kusjuures on tunnustamist leidnud Väandras leiduv maakarja algmaterjal.

Loomalaadad.

1874. aasta oli põllumeestele halb aasta: linahinnad olid madalad, piima müümiseks maal võimalusi ei olnud, lisaks sellele langesid ka lihloomade hinnad. Loomalihast saadi vaevalt 4—5 kopikat naelast, tikkus ennem veel alla sellegi langema.

Oli karta, et põllumehed hakkavad heinu ja põhku linna vedama, sest nende hind oli rahuldav. See oleks tähendanud aga veelgi suuremat põldude kurnamist.

Et seisukorda kuidagi lahendada ja hindu parandada, tegi C. R. Jakobson Pärnu põllumeesteseltsis 15. dets. 1874 ettepaneku ellu kutsuda Baltimaade loomalaadad, et nende kaudu korraldada lihloomade väljavedu välismaile ja Peterburisse. Laadad oleks tulnud pidada igal sügisel enne laevasõiduhooga lõppu. Eestimaa loomalaata arvas C. R. Jakobson võidavat korraldada Pärnu lähedal, Läti osas — Riia lähedal. Sinna oleks siis nuumloomi kokku toodud ka kaugemalt. Kuna laadad oleksid tõmbanud kokku nii välismaade kui ka Peterburi loomakauplejaid, võis loota paremaid hindu.

¹⁾ Peab arvama, et siin vist mõnesuguse eksitusega tegemist on. Väandra olude tundjad igatahes eitavad Väandra karjade segamist nendel aegadel h. friisidega, küll aga angleritega. H. Virkuse teadmist mööda, kes üks paremaid Väandra karjade tuntuid, ei olevat Väandras ega ümbruse mõisades friisikarja peetud ega segamisi friisidega olnud. Küll aga angleritega, sest Käru mõisas on peetud angleri karja. Teistes ümbruse mõisades aga olnud segakarjad ja enamasti halvemad kui taludes. Küll olid Väandra veised laialt tuntud ja Tartu- ning Viljandim. käinud mõisavalitsejad neid ostmas mõisadesse eluloomadeks. (H. Virkuse kiri 30. IV. 1931).

Pärnu põllumeesteselts kiitis selle ettepaneku heaks ja saatis selle arutamiseks ka teistele eesti põllumeesteseltsidele, kes samuti asja pooldasid. Kokkulepet ei saadud aga suurpõllumeestega, kes asjast ei olnud huvitatud ning koguni seisid sellele vastu. Selletõttu tuli ka loomalaatade korraldamine jätta kõrvale.

Hobuste tõuküsimus.

Hobusekasvatases ja tõuküsimuses valitses, nagu veisekasvataseski, 1870. aastatel sihikindlusetus. Eesti hobune oli ristpaarituste tõttu kadumas; ükski teine tõug ei olnud aga asemele astunud. Mitmel pool oli ardenni-hobune levinud, kuid meie talude pidamisoludes ja, peaasi, pikkade teede tõttu, mis tuli sõita hobustega, mitte väga suurt poolehoidu leidnud, sest ardenn ei olnud väle teekäimise hobune. Pärnu põllumeesteseltsi ühel koosolekul jutustati¹⁾ (11. okt. 1875) äpardusest, mis juhtunud seltsiliikmel Jürvetsonil oma ardenniga. Jürvetson sõitnud oma ardenniga Pärnu seltsi koosolekule, „et ka tõistele näidata, mis tema hobune võib.“ Kodus söönud hobune kõhu kaeru täis, linnas saanud ainult heinu. „Kuju tagasi sõites, kus hulk seltsiliikmeid oma hobustega sedasama teed sõitnud, pidanud Ardenni headus ja uhkus välja paistma, aga hobune ei olevat seda teed (25 versta) mite enam veikse hobustega ühes ära jõudnud sõita, vaid väsinud tee viimase veerandi peal ära, jäänud tee peal seisma ja hakkanud puu oksa närima. Ei ole ühtegi seal enam aidanud, et hobuse peremees omale püssi käte soovinud, kellega looma esimeses vihas maha lasta. — Ardennide kuulsus on meie Pärnu maakonnas jo ammugi kustunud, ja ei kasvata neid siin enam keegi omale tarbehobuseks.“ Sellest protokollil väljajõttest selgub, et hobuse tõuküsimuse otsustamisel mängis vast suuremat osa, kui pidamise võimalused, põllumehe hingeelu ja ka pikad teed. Nõuti kiiret hobust, kellest teised teel mööda ei saa.

Jakobson tuli hobuste tõuküsimusega juba õige pea peale põllumeesteseltside asutamist nende koosolekutele: 1. novembril 1870 kõneles ta Tartu seltsi koosolekul eesti hobusest. Selle kohta tähendab „E. Põllomees“ (nr. 10, 1870): „Selle kõnne järele, mis mõnnel ehk kül natuke võeras kuulda olli, ei olla suurema ja võera seltsi hobbustega kokkoparimine meie hobbustekasvatamisele mitte kassuks.“

¹⁾ Protokollil järele.

Samasisulise kõnega esines C. R. Jakobson ka Pärnus seltsi koosolekul 15. oktoobril 1873, kus ta tähendas,¹⁾ et „uueaegsele aial ei ole enam palju puhtaid Eesti hobuseid leida, vaid mõistmatad paarimised võeramaa suurema hobustega on meie kuulsate hobuse-
tõuugu ja mitmes kohas täitsa ära rikkunud.“

Esimesteks kõnedeks eesti hobusest oli ta saanud tõuget nähtavasti vanemates allikates trükitud andmetest eesti hobuse kohta. Igatahes ei käsitletud ta palju tolleaegset eesti hobuse seisukorda, vaid peamiselt selle kuulsat minevikku.²⁾

Vahepeal, olles ka ise põllumees, tutvunes C. R. Jakobson hobusekasvatuse seisukorraga, ning 1876. aastal 25. jaanuaril kõneles ta Pärnu seltsis eesti hobusest juba palju veendunumalt, juba kogutud tähelepanekute ning andmete põhjal. Oma kõnes³⁾ „Eesti hobustest, nende mõistlikust kasvatamisest ja mõistmata rikkumisest“, asus ta kindlale seisukohale: „Ilma kaksipidi mõtlemata olla see kasvatatav selts meie oma Eesti hobuste selts, kes ja vanast aegast saani kuulus.“ Hobusekasvatajate suurem hool ja uhkus pidi olema „seda Eesti hobuste seltsi jälle mõnusa kasvatamise ja puhta sugutamise teel oma vana headuse sisse tõsta.“ Täitsa lubamatuks pidas ta eesti hobuse segamist ardenidega, nagu seda tahtis läbi viia A. v. Middendorf ka Tori kasvanduses.

Neid väiteid ei põhjendanud ta enam ainult ajalooliste andmetega vaid veovõistluste ja auhindamiste tulemustega ning tähelepanekutega puhaste ja ristpaaritud hobuste kohta. Kõige selle põhjal soovitas ta eesti hobuseid aretada ainult puhtpaaritud hobuste teel, et see aga võimalik oleks, muretseda igasse kihelkonda vähemalt paar sugutäkki, keda pidi tõrist odavasti saama. Kõne lõpetas ta sõnadega: „Põllumehed ja hobuste kasvatajad, tehkem, et meie kuulus hobuste selts jälle oma vana auu sisse saaks!“

Seltsi liikmete seisukohtadest loome protokollist: „Peale selle kõne tuli läbirääkimine hobuste kasvatamise üle, kus kõik seltsi liikmed ühes meeles tunnistasivad, et meie Eesti hobused iga pidi tõrist ehk Prantsuse hobustest üle käia. Need, kes seismaale tõrist hobuseid olivad kasvatanud, kahetsesivad seda väga, sest see kasvatamine olla neile suureks kahjuks olnud.“

¹⁾ Protokollis järele.

²⁾ Pärnu põllum. seltsi koosoleku protokollis põhjal.

³⁾ Protokollis järele.

Sellel koosolekul võeti vastu selged seisukohad hobusekasvatuses.

Need olid ühtlasi ka kõikide teiste eesti põllumeesteseltside seisukohad, nagu näha nende ettepanekutest Riia põllutöökongressil 1881, kus seltside nimel Jakobson nendes küsimustes esines pikema ettekandega ja üksikasjalise hobusekasvatuse edendamise kavaga. Ta ütles muu hulgas: „Tori hobuste koolil oli esiotsa see otstarbeks, meie Eesti hobuste tõugu alal hoida ja edasi harida. Seda otstarbet võis üksi sel kombel täita, et selle tõugu kõige paremad hobused, keda maal ülesse jõueti leida, ülesosteti, ja siis seda kogu, kuhu üksi kõige paremad loomad kõlblikud olivad, aeg-ajalt suurendati, sel kombel, et näitustel ja laatadel kõige paremad hobused, nimelt märad, välja otsiti ja hobuste koolile ära osteti. Seda ei ole Tori hobuste kooli juures mitte tehtud. Kooli asutamisel aastal 1855 osteti vähema kui kuu sees, Detsembri kuus, kohe 27 mära rutuga kokku, ning Märtsi kuus 1856 olivad juba 50 Eesti mära koos ja käes. Kui meie meele tuletame, et talupoeg mitte naljalt oma head mära ära ei taha müüa, ja ühtlasi ka sellepeale mõtleme, et Tori hobuste kooli märad läbikaudu 65 rubla 50 kopiku eest tükk ülesosteti, siis on selge ja arusaadav, et Tori hobuste kool oma tööd väga keskmise materjaliga tege- ma hakkas ja edasi on teinud.“ — Tori täkkusid ei olevat ka talupojad seepärast tarvitanud, et „Tori hobuste kool oli oma esimestel eluaastatel... nagu meie Liivimaa mõisnikute maapäeva saladus. Kool asutati 1855, Saksa lehtedes on sellest kuulda alles 8 aastat hiljem.“ Ühtlasi leidis C. R. Jakobson ka selles, et 1862. aastal A. v. Middendorfi algatusel ja rüütlite maapäeva otsusel Torisse sisse toodi 2 ardenni takku ja 10 mära, suure väär- sammu. Samas tegi ettepaneku asuda eesti hobuste hea sugu- materjali kogumisele.

Kuna Tori kasvanduse komisjon olevat väga harva koos käinud, tegi C. R. Jakobson ettepaneku Tori hobuste-kooli valitsemi- seks ja juhatamiseks moodustada komisjon, kuhu peale rüütlikogu oleksid valinud igauks ühe liikme järgmised asutised: Liivimaa Kroonumaade valitsus, Liivimaa Ökonoomia Sozietet, suurpõllumeeste Pärnu-Viljandi põllumeeste selts ja Pärnu eesti, Viljandi eesti ja Tartu eesti põllumeesteseltsid. — Kongress seda soovi- avaldust vastu ei võtnud, kuna asus seisukohale, et selle küsimuse lahendamine ei kuulu tema ülesannetesse.

Sellest ettekandest selgub, kuivõrt C. R. Jakobson oskas hinnata sugumaterjali valiku tähtsust tõuarendamistöös. Kuid ka tema politikamehe instinkt tuleb siin ilmsiks: arvustades suurpõllumeeste tööd ja tegevust selle riikliste toetustega töötava kasvanduse juhtimisel, jõudis ta lõpptulemusele: kuna senini asju aetud halvasti, komisjon üldse vähe koos käinud, tuleks moodustada uues koosseisus komisjon kasvanduse juhtimiseks, nõnda et ka eesti põllumeesteseltside esindajad sellest osa võtaksid.

C. R. Jakobsoni seisukohti hobusekasvatuse edendamisel võime lühidalt kokku võtta: 1) arendada ainult eesti hobust, 2) arendamisel kasutada ainult puhtpaaritust, 3) hobusekasvatuse edendamiseks asutada täkujaamu, 4) hobusekasvanduses on tarvilik põhjalikum sugumaterjali valik.

Seakasvatus.

1876. aasta oli Pärnu põllumeesteseltsis tõuküsimuse lahendamise aasta. Sel aastal seati üles sihid veiste ja hobuste tõuküsimuses; samal koosolekul, mil Jakobson kõneles „Eesti hobustest“, kõneles seal G. Winkler ka seakasvatusest (25. jaan.). Peale kõne lõppu läbirääkimistel C. R. Jakobson võttis päevakorrale ka sigade tõuküsimuse:¹⁾ „Präsident (C. R. Jakobson) rääkis ka sest, kuidas meie oma maa siga, kes ika hurta meele tuletada, mitte nii tulus ei olla pidada, kui Inglismaa sigade tõugusi, kes halvema toiduga leppida ja ruttemini rammusaks minna, ka palju ruttemini kasuda, nii et üks aastane siga meie juures ika nuumatud oma 15 kuni 16 leisikat kaaluda.“ Seda olevat tõendanud sellekohased kogemused. „Kes aga Inglismaa siga tahab kasvatada, sellel peab kõige pealt mõnus laut olema, sest ühe soppase omni ehk nurga sees ei võida see loom mitte sigineda.“

Koosolek, arutades seda küsimust, leidis üksmeelselt, et „väga mõnus olla Inglismaa Jorkshire siga meie seaga paarida. Jo tõises põlves tulla Jorkshire kuldist ja meie emmisest üks uus tõug, kes meie kliima kohta üks väga mõnus siga olla.“ — Nii olid siis seisukohad seakasvatuse edendamise küsimustes tol ajal pea samad kui praegugi: 1) kohane tõug meile on yorkshire, 2) yorkshire ja maasea ristlemine annab esimestes põlvedes häid tulemusi; 3) on tarvilikud korralikud sealaudad.

¹⁾ Protokollil järele.

Põllusaakide tõstmise küsimus.

Põllutöö alal pani C. R. Jakobson pearõhku maaharimise põhjalikumaks muutmisele. 1874. a. 24. jaanuaril Pärnu põllumeesteseltsis juhtis¹⁾ ta tähelepanu sellele, et muutunud majandusliku olukorra tõttu ei ole põllus enam taimetoitainete tasakaalu: orjuse ajal põllumehelt nõuti tööd, raha kulus temal vähe. Põllusaagist ta palju müüa ei tohtinud ja põld sai pea kõik tagasi, mis oli annud. Nüüd tahtvat aga põllumehed elada nagu muudki haritud inimesed, peale selle peavad maksma veel suured summad igal aastal maade ostuvõlga, mis ainult selletõttu võimalik, et põllumees suurema osa põllusaagist talust välja veab ja ära müüb. „See vägi, mida sadanded aastad meie mulla sisse kokko koguti, peab nüüd need nõuutud summad ja saagid kõik välja andma. Meie põllud annavad ka välja mis nad võivad, ja meie põllumehed kurnavad mis nad jõuavad. Aga jo on mitmes kohas kaebdust kuulda, et põllu saagid aastadega väheneda. Mis saab alles kahekümne ehk kolmekümne aasta pärast olema? Auustatud kuulajad! see põllumees kes oma põldu järele mõtlema ta kurnab, käib teed mis vaesusele viib...“ — See oli küsimus, mis huvitas tol ajal mitte ainult eesti põllumeest, vaid pea tervet maailma. C. R. Jakobson tõi küsimuse selgel kujul ka eesti põllumehe ette. Juba sama aasta maikuus²⁾ leiamegi ta seda küsimust lahendamaks: ta kõneleb „Justus Liebigi elust ja tööst“ kus ta koosolejaid tutvustas: „Liebig (on) nimelt see mees olnud, kes need looduse seadused üles on leidnud, kelle põhjal peal põllumees tuhanded aastad sedasama põldu võib harida, ilma et põld teda nälja sisse jättaks.“

Väetusküsimus oli seejärgi, muidugi, tähtsam küsimus, mis nõudis lahendamist. Selles asjas juhtis C. R. Jakobson tähelepanu (6. nov. 1874) sõnnikuhoiule, õpetades ühtlasi sõnnikut konservima kipsiga ja väävelhappega. „Sõnniku-aukusi ja virtsalompisi lautade sees ja ees“ nimetas ta „põllumehe kullaaukudeks“ ning näitas, „kuidas suur jagu sõnniku väest hooletuse läbi kautsi minna ning seletas ära, mil kombel põllumees ennast selle kahju eest võida hoida.“

¹⁾ Protokollil järele.

²⁾ Pärnu E. P. Seltsi koosoleku protokoll, 4. mail.

Maaharimise edendamisel töötas Pärnu põllumeesteselts C. R. Jakobsoni juhatusel väga hoolsasti. Põhjalikumat maaharimist peeti veel mõjuvaks teguriks viljasaakide langemise ärahoidmiseks. Nagu tähendatud (lk. 66), tellis selts igal aastal liikmetele välismaa raudatru, kuni kodumaa sepadki hakkasid neid järele tegema. Kuid mindi veel põhjalikumakski: 1874 a. 4. mail, C. R. Jakobson, kõneledes kündmisest, demonstreeris ka seltsi liikmetele Hohenheimi aluspõhja-atra ja ühte purustajat äket. Samas tehti nendega ka proovitööd. See ei jäänud ka tagajärgedeta: mitmed seltsi liikmed lubasid lasta teha endile samasugused aluspõhja-adrad ning järgmisel aastal teatasid seltsi koosolekul juba mõned liikmed töötulemustest selle adraga. Mart Tampu näiteks jutustas, „et ta jo mullu aasta aluspõhja adraga mittu sa vist põldu prooviks poolest olla üles lasknud künda, aga igal kohal olnud selle sahaga küntud maa peal parem vili, kui muial.“

Uute põllutööriistade kasulikkuses tuli põllumehi veenda. Kuid on ju teada, kuivõrt tagasihoidlikud on põllumehed sageli just uute põllutööriistade tarvitusele võtmisel. Et seltsiliikmetele uute riistade kasulikkust selgeks teha, korraldas C. R. Jakobson 1874. a. 10. augustil Väandras seltsi koosoleku puhul võistlus-tööd uute ja vanade riistadega. Selle kohta leiame protokolliraamatus: „Nüüd võeti väljas üht võidu-tööd uue ja vana põlluriistadega käsile. Tükk maad sai kaheks jauks jautatud: ühel pool oli präsident oma sulaste, hobuste ja põlluriistadega, nimelt kahe pöörussaha, ühe purustaja ja ühe raud äkkega, teisil pool paar seltsiliiget vana moodu sahkade ja puuäkkedega. Maad künneti ja äästati kaks korda. Kui uued riistad oma töö täitsa saivad teinud, olivad vanad riistad oma tööga just pooleli saanud, rääkimata sest, et töö uue riistadega palju paremine oli tehtud. Uue riistade tulu paistis iga pealtvaataja silma. Präsident lubas edespidi ühes iseäralises kõnes näidata, kuidas nähtud uue riistade kulu nende töö kohta mite suur ei ole. Viimati prooviti ka üks kolme sahaga seemendamise ader ära, mis präsident kaasa oli toonud ja keda Viliandi Eesti põllumeeste selts koku seadnud. See ader leiti ka kivise maa sees väga hea olevat.“

Järgmisel aastal C. R. Jakobson pidaski Pärnus kõne selle üle, kas uute riistadega töötamine nende kalli hinna juures on kül-

lalt tulus. Ta leidis, et uute riistadega, võrreldes vanadega, on võimalik tööaega niivõrt kokku hoida, et need juba ühe aasta jooksul end tasuvad, kõnelemata veel parema harimise tõttu saadud kõrgematest viljasaakidest.

Külvikordadest kõneles ta mitmel korral Pärnu ja Viljandi põllumeesteseltsides, kus ta tähendas, et „seismaale veel ükski Eestikeele raamat seemne järjest teaduse põhja peal ei rääkida,“ kuna aga külvikordi „ilma teaduse põhjata mite võimalik ei olla mõnusaste ära seada.“ „Teaduse põhjale“ tuges soovitas siis C. R. Jakobson viljavaheldussüsteemi, „kus iga kõrsvilja vahele kartohvlid ja ristikkeinu (ka kure-erneid) haritakse.“

Kui veel võtta arvesse neid põhimõtteid, mis ta esitas oma kõnedes „Odra maa harimisest“ (1875), „umbrohtudest ja kuidas neid põldude pealt ära võib kautada“ (1876) ja „Rukkimaa harimisest“, siis võib öelda, et ta oli käsitletud kõiki tähtsamaid põllunduse alasse puutuvaid küsimusi. Viimatinimetatud kõnedes on toodud palju neid nõudeid ja põhimõtteid, mida toonitatakse tänapäevalgi, ning juhitud tähelepanu vigadele ja puudustele, mis tulevad praegugi ette igal poolt. Nimetame ainult niiskuse alalhoiu küsimust kevadisel maaharimisel, kesa harimist nii, et seal käärimisprotsessid ei oleks takistatud, seemnevilja sortimist jne. jne. Kõigile neile nähetele juhtis tähelepanu C. R. Jakobson Pärnu ja Viljandi põllumeesteseltsides — kuid need küsimused seisavad tänapäevalgi põllumajanduse edendamise programmis akuutsete küsimustena.

Sordi-valiku küsimusedki võttis C. R. Jakobson põllumeesteseltsides selgitamisele. 1880. a. mais Pärnu seltsi koosolekul lähema aja töökava arutades otsustati võtta muuhulgas selgitamisele ka kartuli-sordi küsimus:¹⁾ „et kartohvel nii tähtjas vili meie maal on, oleks tarvis, uuemaid seltsisi kartohvlid mis muial kasulikud leitud olevat, seltsi kulu peal tellida ja ära proovida, missugused neist meie maal kõige paremad on ja kõige enam kasu annavad.“ Järgmisel koosolekul otsustati „prooviks 25 rubla eest seltsile välja maalt kartohvlid muretseda,“ ühtlasi paluti „iga ühte seltsi liiget, kel paremat jago kartohvlid piaks olema neid seltsile prooviks tuua.“ — Tehti juba algust sordivõrdluskatsetega.

¹⁾ Protokoll järele.

Talumajapidamise kõrvalharud.

Tänapäev on üles seatud põhimõte, et talumajapidamine seisab siis kindlamal alusel, kui on arendatud mitmed käitisharud. C. R. Jakobson ütles välja need põhimõtted juba aastal 1875: „Ta näitas esite sissejuhatuseks,“ loeme Pärnu põllumeeste seltsi protokollist (25. jaanuarist), „kuidas ka veikestest asjadest põllumehele suur kasu võib tõusta, kui ta neid mõistusega käsile võttab.“ — Niisugustest „väikestest asjadest“ soovitas ta kanakasvatust, näidates „nimelt krefkõör ja Kotshingtshiina kanadest, kuidas nad põllumehele enam kasu toovad, kui meie oma maa kanad,“ hane- kasvatust (1875), mesilaste pidamist (1873, 1874, 1879, 1880) aiandust (1875): „Iga päriskoha omanikule olla häbiks, kui temal viljapuu aida ei olla istutatud, sest seesugune aid ei tua mite üksi rohket kasu, vaid olla iluks kohale ja rõõmuks peremehele“ (Pärnu põllumeesteseltsi protokoll 23. II. 1875). Ta näitas isegi teed kokkuhoiu võimalustele võrdlemisi väikestes asjades, mis aga siiski rahvalt suuri summe nõuavad; nii kõneles ta Pärnus 1874. a. märtsis „Tubakast“, kus (protokollis järele) „kõige kuulajatele sai selle läbi selgeks, et meie maal kül võib tubakast kasvatada, kui teda nõnda saab haritud ja tema juures kõik see töö tehtud, mis see taim oma loomise järele tarvitab.“ Sama aasta juunis soovitas ta humalakasvatust talus, kus jällegi (nagu protokollitud) „Kõne- pidaja seletusest aru saades, võtsid mitmed seda nõuu: Umala harimist ka meie maal hoole sisse asutada.“

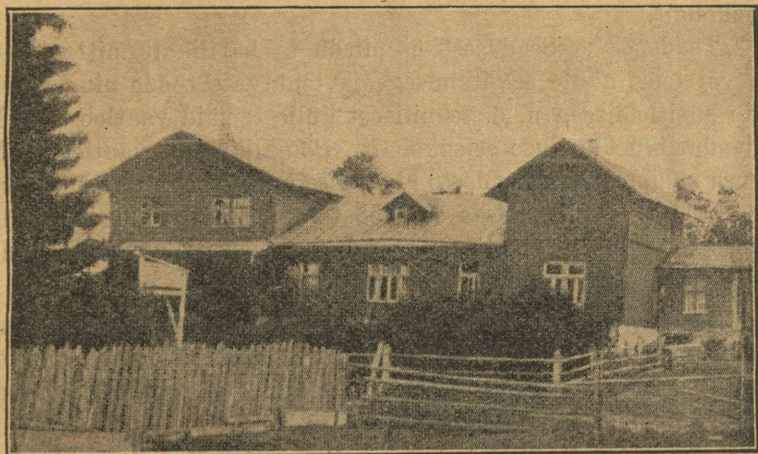
Talumajade plaanide võistlus.

1880. a. 25. mail Pärnu põllumeesteseltsi koosolekul tegi C. R. Jakobson ettepaneku võtta seltsi töökavasse talumajade plaanide võistluse korraldamine, põhjendades seda järgmiselt (protokollis järele): „Oleks meie veikse põllumeestele hädaste mõnusalt ära mõeldud maja-ehituse plaanisid tarvis ette anda, sest et nüüd lõpmatu palju päriskoha omanikusi omale majasi ehitavad, aga sagedaste tundmise puuduse pärast nii halva plaani järele, et pärast tarvituste nõud mitu korda ümber sunnivad ehitama“.

Järgmisel koosolekul otsustati see küsimus lõplikult jaatavalt ning paluti ministereimilt ka auhindasid parematele plaanidele, nimelt 20 rubla auhinnaks ja kiitusekirju ministereimilt, missugu-

seks otstarbeks ministeerium ka andis ühe suure hõbe- ja ühe vaskauraha.

Kuna tol ajal veel Pärnu põllumeesteselts oli eesti põllumeesteseltside „eeskohaks“, otsustati C. R. Jakobsoni ettepanekul (25. jaan. 1881.) talumaja-plaanide võistlus korraldada eesti põllumeesteseltside vahelisena, kusjuures plaanide auhindamise komisjon otsustati moodustada 3-st Pärnu, ühest Tartu- ja ühest Viljandi eesti põllumeesteseltside esindajatest, ning ühest juurde kutsutud arhitektist. Võistlusele saadeti üldse 60 plaani. Komisjon, mille koosseisu kuulusid Pärnu seltsist J. Toots, M. Tampuu ja M. Suigusaar, Tartust A. Holtz ja D. Buck ning Viljandist M. Kisa, astus kokku 2. augustil 1881 Pärnus.

C. R. Jakobsoni uus elumaja Kurgjal.
Ehitus oli C. R. Jakobsoni surma puhul pooleli.

Võistlusele saadetud 60. plaanist valiti välja 14. Edasi loeme komisjoni protokollist: „Kui need veel kõik kõrvu seatud ja läbivaadatud saivad, tehti otsuseks, et esimene auuhind ministeeriumi suur hõbe auu raha, nelja plaani tegijale osaks saab, kus kaks elumaja plaani ilma rehetoata, üks rehetoaga ja üks hobuste talli ning vankrehoonega plaanid olivad; nimelt veiksena maja plaani eest ilma rehetoata. — Rehetoa plaani juures soovis aru-tegev kommitee mõningad muudatused käsile võtta. Tõiseks auuhinnaks määras kommitee ministeeriumi vask auu raha, ühe veik-

se maja plaani eest, ilma rehetoota. — Kui ümbrused lahti võeti, kus plaanide sisseandjate nimed sees olivad, sai avalikuks, et Väन्द्रast Kurgja koha-omanik, Seltsi esimees C. R. Jakobson esimese auuhinna ja Pärnust maja ehitaja meister J. Bachmann tõise auuhinna võitjad olivad.“

Nii oli C. R. Jakobson teerajajaks ka põllumajandusliku ehitustehnika edendamisel. Tema algatusel korraldati esimene ülemaaline talumajade plaanide võistlus, tema esitas võistlusele ka (korra järele anonüümselt) parimad plaanid.

Põllumajanduse tasuvuse selgitamine.

C. R. Jakobsonil oli viisiks põllumajanduslikkude küsimuste selgitamisel, eriti kui need olid uudsed, neid vaadelda ka tasuvuse seisukohalt.

„Teaduses ja Seaduses“ ei piirdu ta harilikult mitte ainult ühe või teise nähte selgitamisega ja tehtavate tööde ning toimetuste käsitlemisega n. ö. tehnilisest küljest, vaid vaatleb neid ka majandusliku tasuvuse seisukohalt. Põhjalikumalt vaatleb ta tasuvuse küsimust ikka uudsete algatuste juures. Nii näiteks leiame seal (lk. 83) Vaida mõisas a. 1853 tehtud maaparandustööde tasuvuse arvestuse, samuti hulk andmeid maaparanduse tasuvuse kohta Inglismaal, Saksamaal ja mujal.

Oma kõnedes oli tal tasuvuse arvestus sageli lähtepunktiks. Karjakasvatuse esikohale tõstmisel, uute põllutööriistade soovitamisel, isegi ühistellimiste korraldamisel jne. — ikka tõstis ta tasuvuse küsimuse tähtsale kohale.

Võib öelda: C. R. Jakobson andis eesti põllumehe majanduslikkule mõtlemisviisile kindlamad alused.

C. R. Jakobson asus aga selgitama talu tasuvust ka arvepidamise teel, koostades vastavad vormulaarid talu arvepidamiseks.

1880. aastal ilmus C. R. Jakobsoni „Sakala kalender põllumeestele“, kus käsiraamatu osas on ka kuupäevade kaupamärkuste jaoks valged leheküljed ja talu arvepidamise vormulaarid.

Leiduvad järgmised arvete-lehed:

1. „Raha tuleku tähendused“ ja (vastas leheküljel) „Rahamineku tähendused“. Jaguneb lahtritesse: a) Kuu, päev, b) mis eest, d) Rbl. kop. (summad).

2. „Tähendused, millas loomad poeginud ja jooksnud“ (üle 2-he lehekülje). Lahtrid: a) looma nimi või nr., b) millal poegis, d) millal paaritatud, e) missuguse pulliga, tākuga jne., f) millal lüpsmise lõpetas (võõrutati imemine), g) Tähendused.

3. „Teenijate palga maksmised.“ Lahtrid: a) kuu, päev, b) teenija nimi, d) kui palju palka saada, e) kätte saanud, f) tähendused.

4. „Lehmade proovi lüpsmine“: a) lehma nimi, nr., b) kuud jaanuarist detsembrini, d) millal poegis, e) millal jäi kinni.

5. „Küli“: a) kuu, päev, b) missugune põld, d) põllu suurus, e) vili, f) kui palju külitud, g) tähendused (üle 2-he lehekülje).

6. „Lõikus“: a) kuu, päev, b) kui palju vilja väljaannud, d) mitu seemet, e) tähendused.

7. „Heina ja ristikheina saagid“: a) kuu, päev, b) missugune heinamaa või põld, d) mitu saadu heinu, e) mitu saadu ädalat, f) kui palju ristikheinu või vikki, g) tähendused (üle 2-he lhk.).

8. „Rehepeksmised“: a) kuu, päev, b) mis vilja, d) kui palju puhast seemet, e) kui palju aluseid, f) õlgi, g) tähendused.

9. „Sõnniku vedu“: a) kuu, päev, b) missugune põld, d) missugune sõnnik, e) mitu koormat, f) tähendused.

10. „Veskil käimised“: a) kuu, päev, b) missugust vilja, d) kui palju, e) milleks jahvatatud, f) tähendused.

Jakobson ise ei nimeta seda mitte arvepidamiseks (mida see on tõeliselt ainult osaliselt), vaid „põllumehe päevaraamatuks“. „Päevaraamatu“ tarvidust põhjendab ta järgmiselt: „Et aga põllumehe amet, kui teda mõistusega toimetatakse, see kõige kirjum amet on, sellepärast läheb temale ka kõige hädalikumalt seesugusi ülestähendusi tarvis... Sellest ajast saani aga, kui meie põllumehed päriskoha omanikkudeks on saanud... nad peavad terava mõistusega kaaluma ja katsuma, ehitama ja rehkendama... Kes seda teha tahab ilma, et ta midagi ülesse tähendaks ja oma päevaraamatusse paneks, sellega on lugu ikka, nagu mõne sõgesiku mängijaga, kes küll ehk ka kätte sai, keda ta püüdis, aga enne mitu viltu teed ära käis ja pääga enne mitugi korda vasta seinale löi.“¹⁾ Ühtlasi nõuab ta ka inventuuri tegemist veel peale „päevaraamatu“ ülestähenduste, mis näitab, et siiski on tegemist algelise taluarvepidamisega.

¹⁾ „Sakala kalender põllumeestele“, lk. 209, 1880.

„Sakala kalendrist“ leiame ka algatuse karjakontroll-arvepidamiseks: 4. tabel on seal „lehmade proovi lüpsmine.“ Vanemaid trükkis ilmunud materjale karjakontrolli alal eesti keeles ja eesti põllumeeste jaoks ei ole leida.

Nii on Jakobson oma kõnedega, „põllumehe päevaraamatuga“ ja selles leiduva proovilüpside tabeliga olnud teerajajaks ka talu tasuvuse ning karja kontrollimise küsimuste selgitamisel. Tema seadis uusi sihte põllumajanduses, aga tema tahtis, et põllumehed nendel uutel radadel ei käiks pimesi, „ei jookseks peaga vastu seinä“, vaid ise koguksid talust tähelepanekuid ja nende varal otsustaksid ühe või teise asja tululikkuse üle.

Põllumajanduslik kirjandus.

Kuni 1870. aastateni põllumajanduslikku kirjandust kui niisugust Eestis peaaegu ei olnud.

O. V. Masingi „Marahva Näddalaleht“, mis ilmus 1821.—23. ja 1825, oli küll osalt põllumajandusliku sisuga, kuid kui põllutööajakirja seda siiski võtta ei saa. 1864. aastal ilmus Kuresaares C. Freundlich'i „Põllomees ehk hea nõu põllo-ussi ärrakautamisest, külvamisest, seemne rehhe-teggust ja mõnda muud armsa ma-rahvale,“¹⁾ mis suures osas küll põllumajandusliku sisuga, kuid, kirjutatud autori oma kogemuste ja läbikatsumata tähelepanekute põhjal, satub sageli väärtedele. Raamat, nagu pealkirjastki näha, käsitleb erikirjutistes üksikuid küsimusi-nähteid põllutööalalt, kuid ka muudelt aladelt (näiteks õpetused noormeestele, kuidas valida omale naist). Igatahes ei saa seda lugeda süstemaatiliseks, veel vähem teadusele rajatud põllutöö-õpperaamatuks.

1869. aasta tõi siin pöörde. Sel aastal hakkas ilmuma²⁾ J. V. Jannseni toimetusel „Eesti Põllomees“. See oli juba põllutööajakiri selle sõna otseses mõttes. Samal aastal ilmus Peterburis ka C. R. Jakobsoni „Teadus ja Seadus põllul. Neile põllumeestele, kes oma asja mõistuse najal tahavad toimetada,“ esimene jagu.

„Teadus ja seadus põllul“ on esimene eestikeelne põhjalikum põllutöö-õpperaamat. See on koostatud Šweitsi õpetlase D. Fr. v.

¹⁾ „Kuresare linnas, trükkitud Ch. Assafrey kullu ja kirjadega“ 48 lk.

²⁾ Esimesed numbrid ilmusid ja saadeti laiali juba 1868. a. lõpul.

Tšudi sellesisulise raamatu järele, nagu C. R. Jakobson tähendab raamatu eessõnas,¹⁾ kuid „Teaduses ja Seaduses“ on rohkesti käsitletud ka kodumaiseid tähelepanekuid ja andmeid. Sisult jaguneb raamat viide ossa: I. „Põllu tööst ja põllu mehest“ (21 lehekülge), mille kirjutanud autor iseseisvalt, mõjustamata prof. Tšudi raamatust. II. „Õhust, veest, soojast ja valgusest“ (23 lehekülge). III. „Põld ja põllu harimine.“ (67 lehekülge). IV. „Sõnnikust“ (23 lehekülge), V. „Taimede elust ja olemisest“ (30 lehekülge). Pilte ja jooniseid sisu selgituseks — arvult 27. Need on puusse lõiganud C. R. Jakobsoni vend E. Jakobson. — Seega oli eesti keeles põhjalikum põllutöö-õpperaamat olemas.

Üksikute küsimuste kohta põllumajanduse alal, millest osa pidi käsitlust leidma „Teaduse ja Seaduse“ II. jaos, kirjutas C. R. Jakobson odavaid rahvaraamatukesi, n. n. põllutöökirju. Nende sisuks olid enamasti kõned, mis ta pidas Pärnu- ja Viljandi põllumeesteseltsides. Nendest on ilmunud:

1874: „Kuidas põllumees rikkaks saab.“

1876: „Anid“; „Edasi“; „Karjad ja nende saagid“; „Kes tahab see mõistab“; „Üks kõne“; „Mõni sõna kevadisest rõõmust“;

1877: „Eesti hobused“.

1880: „Sakala kalender põllumeestele“. — Viimane, üle kahesaja leheküljelise raamatuna mitmekesise sisuga on isegi juba põllumehele käsiraamatuks.

Alates 1878. aastast, mil hakkas ilmuma „Sakala“, ilmus selle kaasandena ka põllumajandusliku sisuga lisaleht. Seal avaldati trükis tähtsamad põllumeesteseltsides peetud kõned, teateid põllumeesteseltside tegevusest jne. Põllumajanduslik lisalehtki ilmus „Sakala“ uudses vaimus. Ta ei piirdunud ainult puht-tehniliste ja põllumajanduslike küsimustega, nagu Jannseni „Eesti Põllumees“, vaid haaras elu sügavamalt. Ühtlasi oli „Sakala“ ühes oma lisalehega kõikide eesti põllumeesteseltside poolt tunnustatud ka (peakoosoleku otsustega) seltside häälekandjaks.

Uudsele, „teaduse peal põhjenevale“ (nagu ütles C. R. J.) eesti põllumajanduslikule kirjandusele pani C. R. Jakobson oma „Teaduse ja Seadusega“ ja põllutöökirjadega aluse. Need on kirjutatud nii kaugelenägelikult, et on väärt lugeda veel tänapäevalgi.

¹⁾ „Teadus ja Seadus“, lk. VII.

C. R. Jakobsoni tööviisidest ja -ulatusest.

C. R. Jakobson oli eeskätt politikamees, rahva ja põllumeeste juht. Tema tegevus haaras rahva, eeskätt põllumeeste eluavaldusi kõigil aladel. Sellekohaselt kujunes ka tema tööviis: käsitleda üksikuid küsimusi, nähteid ja eluavaldusi põllumeeste (rahva) elus, mitte eraldi omaette, vaid kui tervikusse, kogu süsteemi kuuluvaid osi. C. R. Jakobson ei näinud mitte põllumajandust kui niisugust põllumeesteseltside töö objektina, vaid tema juhtimisel seltside töö oli sihitud eesti põllumehe vaimlise, õigusliku ja majandusliku seisukorra arendamisele; tema otsis ja näitas teid, „kuidas meie põllumees oma tööd ja seisust võib ülendada,“ mitte aga ainult seda, kuidas meie põllumajandust edendada. Põllumees oli esikohal, põllutöö, kui põllumehe elukutseline tegevus kuulus selle juurde.

C. R. Jakobson oli pedagoog, oli hea kasvataja. Need omadused avalduvad ka tema põllumajanduslikus tegevuses. Oma tööd sel põllul tegi ta suure järjekindlusega. Uuenduste soovitamisel ei tulnud ta mitte huupi ettepanekutega välja, vaid üks uuendus kasvas välja teisest. Ilmselt avaldub tema järjekindlusel alal järgmistes ridades, mida ta kirjutas „Sakala“ ilmumise ajal põllumajandusliku lisalehe esimeses numbris („Sakala“ nr. 2, 1878): „Nagu igas asjas, nii ei tohi meie ka omas põllutöös mitte enne katuksele tahta tõusta, kui redel jo valmis seatud ei ole.“ Sellest seisukohast pidas ta ka tõeliselt kinni oma töös. Tema esimesed kõned Pärnu põllumeesteseltsis olid võrdlemisi väheütlevad, rohkem tehnilisi kui organisatsioonilisi küsimusi käsitlevad, nii öelda maad-kuulavad, kuigi iga kõne lõpul ei puudunud ikka praktilised järeldused, kuidas kõneldut rakendada tegelikus elus. Näiteks: 1873. aastal kõneles ta „Hobustest“, nende päritolust, põlvenemisest, ka eesti hobuse veresegamisest, kuid oma hobusekasvatuse programmiga tuli ta alles hiljem, — 1876. aasta alul, kuid tol korral peetud kõne põhjenes mitmeti juba eelmisele. Sama näeme ka karjakasvatuse programmi arendamisel: 1873. aastal kõneles ta „Veisest ja tema sugulasest“, s. o. veise päritolust ja põlvenemisest üldse, puudutas ka pidamise küsimusi, kõneles ka „Elajate söötmisest“, s. o. söötmise füsioloogiast, tootmis- ja elatussööödast jne., samuti kõneles ka piima-

talitusest, selle tehnilisest küljest, või väljaveost jne., kuid oma karjapidamise ja piimanduse arendamise pärisprogrammiga tuli alles 1875. aastal, toonitades sellejuures ikka, et kõik sünniks „üksi teaduse põhja peal“, ning pidades silmas ka mõjutavaid kõrvaltegureid (külvikorda jne.).

Tema põllumajanduslikud programmikõned ei olnud pea kunagi puhtpõllumajanduslikud, agronoomilised, vaid need haarasid kõiki nähteid, ikka ka poliitilisi või agraarpoliitilisi, mis selle küsimusega olid ühenduses. Sellejuures need kõned ei olnud mitte sisult laialivalguvad, sihti silmist kaotavad, vaid ikka kontsentreeritud ühe keskpunkti ümber.

Analüüsime mõned tähtsamad programmikõned. Näiteks 22. veebruaril 1876 Pärnu põllumeesteseltsis peetud kõne „Karjast ja tema saagist“ (enne seda, 1875. aastal oli peetud kaks kõnet küsimuse kohta, kuidas sisse seada võivalmistamist): 1) ta lahendas eeskätt karjapidamise ja linakasvatuse vahekorra; 2) lahendas küsimuse, kas kasvatada liha- või piimaloomi; 3) andis vastuse tõuvaliku küsimuses; 4) näitas, et eestlased on juba vanasti olnud kuulsad karjakasvatajad ja võivalmistajad (enesetunde tõstmiseks, julgustamiseks kuulus minevik!); 5) tõestas andmete varal kodumaistest kogemustest piimakarja hea tasuvuse kõnesoleval ajal; 6) tõestas, et võil turgu on küllalt (turuküsimus!); 7) näitas, et piimanduse edendamiseks on ühtlasi tarvilik kõrgem hariduslik tasapind — sellejuures süüdistus kihelkonnakoolidele ja koolielu juhtidele, kes aja kõrgusel ei seisvat ja kellest ei olevat midagi head loota (pastorid, kiriklased!); 8) tõestas põllumajanduslikkude kutsekoolide ja nõuandjate tarvilikkuse piimanduse edendamiseks (näiteid Soomest); 9) lõpuks: pealetung maapäevale, et see ei olevat midagi teinud põllumehe kutsehariduse tõstmiseks.

Piimanduse ning karjamajanduse edendamise programmis on seega käsitletud niihästi 1) organisatsioonilised, 2) tehnilised, 3) ajaloolised, 4) hariduslikud kui ka 5) poliitilised küsimused. Sama näeme ka hobusekasvatuse programmi juures. Ka sealgi lahendatakse eeskätt 1) eesti hobuse päritolu ja tõestatakse tema kuulsus ajaloos, 2) näidatakse, kus eesti hobuseid veel leidub, 3) näidatakse selle arendamisviisi, 4) tõestatakse selle väärtus kõnes-

oleval ajal, 5) Tori kasvanduse arvustus ning pealetung selle kasvanduse juhtidele, kes küllalt ei tegutse!

Elu nähete käsitlemisel ei leppinud C. R. Jakobson ainult selle konstateerimisega, heaks kiitmisega või laitmise, vaid ta tungis ikka nähte põhjusteni ning tõi need päevavalgele. Kui ta 1876. aastal Pärnu põllumeesteseltsi saadikuna käis Soomes põllumajanduslikul näitusel, reisis ta hobusel Vädrast Tallinna. Teel kogus ta tähelepanekuid ühede kui teiste asjade kohta. Sellejuures leidis ta, et Tallinnamaa kõrtsides valitsenud palju parem kord, kuna seal ei olnud luba kaubelda enam peale kella 10 õhtul, Liivimaa kõrtsides sellevastu prassitud öö läbi, nii et teekäijal olnud võimatu sinna öömajale jääda. Sellest ei läinud aga C. R. Jakobson mitte nii kergelt üle, vaid oma kõnes tähendas: „Nüüd ma küsin: mis aitavad meie suured kulud koolide eest ja nende ehitused, kui meie seas majad on, kus noored inimesed roojuse ja kiimaluse peale avalikult välja õpetatakse? Mis aitavad need palukesed, mis ühed ja tõised mõisnikud meie koolide eest ohverdavad, kui tõises kohas kulbiga tagasi võetakse, mis luskaga on antud? Ja mis meie sellest peame mõtlema kui meie armsad kirikherrad Aleksandri kooli vastu kõigest hingest seisavad, aga nende ligidal ja kiriku teenistuse ajal need suured koolid ilma keeluta oma tööd teevad, keda kiriku kõrtsideks nimetatakse,“ („Sakala“ lisaleht, 13. mail 1878, nr. 12).

Põllumehe ja põllumajanduse heakäekäik ja arendamisvõimadused sageli ja paraku enamasti — olenevad agraarpoliitilisest korraldusest ning maksvatest seadustest. Need mõjutavad põllumajanduse edu mõnigi kord rohkem kui kõik põllumeeste püüdmised ja head algatused. C. R. Jakobsoni süsteem oli: õpetada põllumehi, et „ise on mees“, panna neid uskuma endi jõusse ja lootma endi väele. Kuid teiselt näitas ta ka alati nendele välistele ebaõiglastele õiguslikkudele olukordadele, mis põllumeeste heakäekäiku takistasid ja põllumajanduse edu halvasid. Sel teel võitis ta eeskätt omale palju vaenlasi, kuid ta võitis ka põllumeeste usalduse. See andis temale moraalselt suure mõjuvõimu. Jakobsoni mõjuvõimu ei halvanud sugugi, küll aga veel tõstis see, et tema ka põllumeeste vastu oli alati otsekohene ja ütles avalikult, mis tal öelda oli. Püüdu, võita põllumeeste poolehoidu nendele meeldida-püüdmisega, Jakobsoni juures ei leia. Tema ütles

ikka välja, mis tal öelda oli ja tegi, mis ta õigeks pidas. Sellejuures tuges ta põllumehe iseteadvusele ja enese ning autundele. Sellase käitlemisviisiga võitis ta aga seda enam põllumeeste juhi-õigusi ning kindlustas enda juhtivat seisukohta.

Puht-põllumajanduslike küsimuste käsitlemisel avalduvad niihästi C. R. Jakobsoni kui pedagoogi meetodid, kui ka tegeliku põllumehe mõtlemisviis. Ei olnud tol ajal kodumaal veel katsejaamu ega andmeid nende töötulemustest, ei ka kuigi palju kontrollitud kodumaiseid kogemusi. Ühe või teise küsimuse käsitlemisel sellepärast C. R. Jakobson sidus seda ikka demonstratsioonidega, proovitöödega, võistlustega. Nagu kirjeldatud eespool, töötas Pärnu põllumeesteselts õige hoolikalt ja võrdlemisi suure eduga uute põllutööriistade levitamisel. Edu oli aga kahtlemata osalt ka sellest tingitud, et riistu osati õieti tutvustada. Kui C. R. Jakobson kõneles kündmisest, olid toodud koosolekule ka adrad. Neid vaadati seal igast küljest. Vähe sellest, samas korraldati ka proovikünd. Kuid veel enam: järgmisel aastal korraldas C. R. Jakobson Vändras võistlustöö uute ja vanade riistadega. Töötulemusi analüüsis järgmistel koosolekutel. Samuti, kui ta kõneles piima käsitlemisest, oli koosolekule toodud ka Soomest tellitud võimasin, millega sealsamas võid tehti. Hiljem kutsus C. R. J. seltsi oma tallu tutvuma Soome viisi (Swarzi meetodi) järele sisseseatud piimatalitusega. Et seda tutvustada laiematele hulkadele, laskis ta oma piimatalituse sisseseade viia esimesele Pärnu Eesti Põllumeesteseltsi näitusele 1877. aastal. Piimatalitust demonstreerima ja selle käsitamist õpetama kutsuti Soomest asjatundja „Soomne neiu“ (kellele reisikuludeks maksis põllumeesteselts 53 rubla 80 kop. — küllalt suur kulu tolle aja kohta!). — Samuti prooviti seltsi koosolekul linaharimise masinaid, jne. jne.

1874. aastast peale oli C. R. Jakobson ise taluperemees ja tegelik põllumees. Paljuid uuendusi, mis ta teistele soovitas, kontrollis ta enne oma talus. Õnnestunud töötagajärgedest võis ta siis veenvalt teistele kõnelda. — Niisugune põllumeeste õpetamisviis võitis usalduse, tõmbas kaasa teisi järele tegema. See ühtlasi äratas huvi ja kinnitas usku põllumeesteseltsi ning selle kasulikkusse. C. R. Jakobsoni päevil kasvas seltside liikmete arv iga aastaga.

Viljandis oli liikmeid siis, kui ta valiti presidendiks 40, kui ta suri — 400.¹⁾ Need olid aga aastad, mil tema vastu tehti kõige ägedamat hässitustööd. Seltsi koosolekutele sõideti 60—70 versta tagant — hobustel, nii liikmed kui külalised. Külalisi oli vahest isegi Põhja-Eestist, Järva- ja Harjumaalt.

C. R. Jakobsoni tegevuse ulatusest põllumeesteseltsides saame täielikuma ettekujutuse, kui võtame arvesse, et ta üksi Pärnu põllumeesteseltsis 1872—1882. aastani pidas üle 70 kõne, peale selle kõned Viljandis ja Tartus. Seltsi koosolekuid peeti tol ajal 6—12 korda aastas. Alates 1872. aastast kuni Pärnu E. Põllumeeste Seltsi esimehe kohalt lahkumiseni 24. jaanuaril 1882 puudus aga C. R. Jakobson Pärnus ainult 8. koosolekul, seda peamiselt 1878. ja 1879. aastatel mil hakkas ilmuma „Sakala“. Alates 1876. aastast oli ta aga ka Viljandi seltsi esimees ning seal peeti sama sagedasti koosolekuid kui Pärnuski. Väändrast Kurgjalt Pärnu on üle 50. versta, Viljandisse sama palju. Need maad tuli sõita ikka hobusega.

C. R. Jakobsoni teekäimistest saame täielisema pildi tema kaasaegse Andres Kuldkepi jutustusest: „Ta (s. o. C. R. J.) elas sel ajal Viljandis ja toimetas „Sakalat“. Kodutalus „Kurgjal“ olid tal aga käsil mitmesugused ehitused, selletõttu käis ta Viljandist õige sagedasti kodus. . . Posthobustega sõitis ta 35 versta maanteed mööda kuni Vanaõueni. Siit edasi läbi halva metsavahe tee ei tahtnud post enam sõita ja sellepärast käis Jakobson palja maaga seda teed üle Saeveski Kurgjale harilikult jala. Vanaõuest Saeveskile on 7 versta ja Saeveskilt Kurgjale jälle 5 versta, nõnda siis kokku 12 versta. Osa sellest teest oli Jakobsoni enda rajatud ja kannab sellepärast praegugi veel „Jakobsoni tee“ nime. . . Viljandist tulles jõudis Jakobson harilikult õhtuks Saeveskile. Kunagi ei jäänud ta siia ööseks, vaid peale väikest jalapuhkamist asus kodu poole teele.

On kottpimedad sügisööd. Jakobson jätkab oma Viljandi-Kurgja vahelisi reise ikka endiselt. Mõlemilpool teerada kasvav tugev ja tihe laanemets teeb sügise öö veel pimedamaks ja õudsemaks. Jakobsoni Saeveskilt Kurgjale minek läks koguni raskeks. Tuli Jakobson niisugusel pimedal ööl Saeveskile, siis andis vana „Pasha“ minule käsu minna kuni Kurgjani Jakobsonile val-

¹⁾ „Sakala“ 1882, 20.

gustama teed. Kiskusin siis lõmmu peergudeks ja sidusin peerukimbu selga. Nii asusime kottpimedal sügisööl põlisest laanest läbiviivale metsateele, mina sammusin peerutulega ees ja Jakobson minu järel.¹⁾

M. Martna²⁾ arvab, et Jakobsonil kulus aastas vähemalt kaks kuud teekäimistele Kurgjast välja- ja sinna tagasi pääsmiseks.

Sellejuures olid tal aga ka Kurgjal suured tööd ja toimetused käsil, mis pidid talu uueks looma. Jõeale oli veski ehitatud ühes tammiga, uue elumaja ehitus oli käsil, mis pidi andma ka ruumi edaspidi avatavale piimatalituse- ja põllutöökoolile. Tal jätkus aega aga ka vähemateks asjadeks taluelu korraldamisel, jätkus aega armsa kodu loomiseks. Tema kui põllumehe hingeelu ja toimetusi iseloomustab väga tabavalt Jakobsoni biograaf J. Johanson-Pärna:³⁾ „Peale isamaaliste tööde leidis Jakobson veel aega ka siin kodus oma lillepeenarte ja kodulindude eest hoolitseda. Tal olivad Kurgjal terved hulgad mitmesuguseid seltsisid anisid, partisid, kanasid, kalkunisid, tuvisid, ja Jumal teab, mis veel kõik, ka kurg ja metskitski ei puudunud. Siin oleksime pidanud meie kord Jakobsoni nägema, kus ta rõõmsasti südamlikult naerdes üle õue sammub, tervest lindude riigist pealaest jalatallani ümber piiratud, kes temaga nii ära harjunud olivad, et tema pea ja õlgade peale lendasivad ja ennast kinni lasksivad võtta; ehk jälle teda oma lillepeenarte juures neid istutamas, umbrohist puhastamas ehk kastmas; või veel omas teaduslikult sisse seatud mesipuu aias tundide kaupa istumas ja nende eluviisi vaatlemas...“

Nii mitmekesine ja laiaulatuslik oli C. R. Jakobsoni tegevus. See ulatas Kurgjalt mesipuude, kodulindude ja pooleli olevate ehitustööde juurest läbi põliste metsade ning mööda põhjatuid teid põllumeesteseltsidesse Pärnu, Viljandi, Tartu, ulatas „Sakala“ toimetusse ning isegi pealinna keisri juurde — rahva eest kostma.

Kuid just see, et tema tegevus oli nii laiaulatuslik, võimaldas luua temal uue kindlal programmil põhjeneva rahvusliku liikumise, mis oli suur, sisemiste vastoludeta ühtlane tervik.

¹⁾ „Maahing“ 1928, lk. 57 — Jaan Hansen: „Rahva juht käib peerutule valgel“.

²⁾ M. Martna: Carl Robert Jakobson. G. Pihlaka kirj. Tallinnas, 1903.

³⁾ J. Johanson-Pärna: Kuulus Eesti rahva hariduse tõeataja Carl Robert Jakobson, Tallinnas, Fr. H. Maticseni kirjastus 1893.

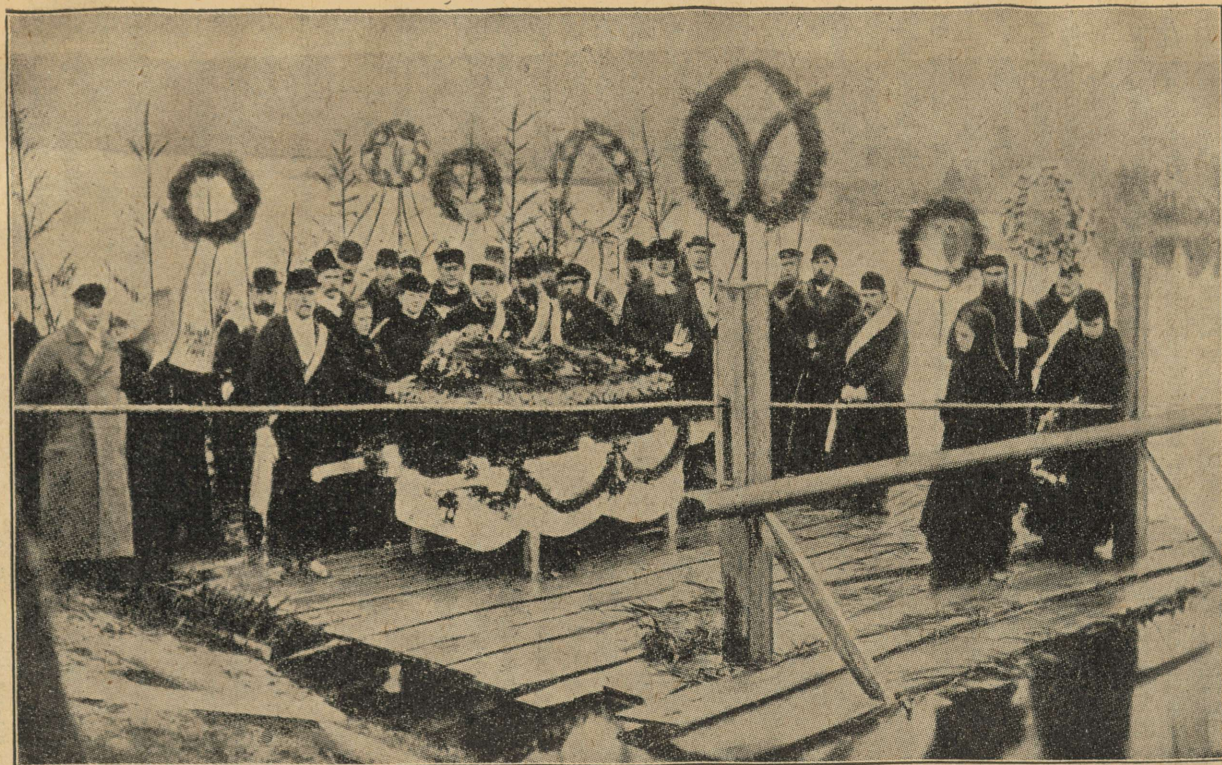
M. Martna oma raamatus¹⁾ tähendab: „Pärast on Jakobsoni töö kohta ka seda üteldud, et temal mingit programmi ei ole olnud. Sellepärast olla niihästi sõpradel kui ka vastastel võimata olnud tema töösihist aru saada. . .“ — On arusaadav, et Jakobsoni programmi selgitamine lähematel aegadel peale tema surma ei olnud mitte kerge, sest tõi ju radikaalne Jakobsoni liikumine eesti ühiskondlikku ellu nii palju lainetust ja lõhesid, nõnda et peale tema surmagi lained käisid kõrgelt. Pealegi oli Jakobsoni programm nii kaugele haarav, et sel ajal ei osatud ega juletud sellega kaasas lõpuni mõelda. Kuid nüüd, mil viiskümmend aastat möödunud tema surmast, on need lained vaibunud ning eesti ühiskondliku elu sootuks uutelt arenemisastmeilt on võimalik eritleda Jakobsoni programmi üksikosi ning neid koondades, selgub, et nad iseeneses moodustavad otseselt ettekuulutatud, ette mõeldud terviku. Nagu oleks see programm enne paberile pandud ja siis seda teostama asunud. Ometi teame: see programm on kujunenud kõige tulisemas rahvuslikus võitluses, seda ei ole mitte Jakobson paljalt omast pääst välja mõelnud, vaid, töötades käsikäes laialiste rahvahulkadega ning asudes otse rahvusliku elujõu lätete juures — maal, maadhariva rahva seas, võrsus see programm rahva ürgsetest elupüüetest.

Rahvas pidi vabanema eestkostmise alt ja asuma oma jalga dele, vaimliselt ja majanduslikult.

Mis seda takistas, see tuli eest lõhkuda.

Lõhkumine ei olnud mitte Jakobsoni siht ega ka soov, ta otsis ausaid koostöö võimalusi isegi oma suurimate vastastega — mõisnikkudega. Kuid Jakobsoni sirgjoonelise rahvusliku politika juures ei olnud võimalik lahkuminekute vältimine ka nendega, kes otsisid kompromissi eesti rahva eestkostmise all hoidjatega. „Meie kardetavad vaenlased on praegu Saksa õpetajad. . .“ kirjutab C. R. Jakobson prof. Kölerile, „Sellepärast seisab meie... ülesanne selles, lugupidamist vaimulikkude vastu igapidi alt ära õõnistada. . .“ — Mõisnikkude vastu võitlust juhtida oli kerge: Siin olid vahekorrad selged, kuid rahvusliku arengu takistamises peasiüdlastena nägi C. R. J. pastoreid, kes oma mõjuvõimu panid maksma kiriku kaudu. Võitluses pastorliku rahva eestkostmise ja kiriku mõjuvõimu vastu ei olnud sihid hulkadele aga enam nii

¹⁾ Lk. 57.

C. R. Jakobsoni matuserong viiakse üle Vändra jõe Kurgia talu surnuaiale. Puusärgi päätsis C. R. Jakobsoni abikaas.

selged: liiga sügavale oli juurduanud see mõjuvõim Eesti ellu. Siin ei saanud jääda tulemata tülid, J. V. Jannseni Jakobson hülgab ise, Hurdaga on tüli „kiriku müüride lõhkumise“ pärast paratamatu. Hurda järele lahkub Jakobsonist, kui „sakslaste õgijast“ ka Kreutzvald.

1878. aastal, mil need tülid puhkesid, oli aga Jakobsoni seljaga juba kindel organisatsioon: põllumeesteseltsid. Jakobsoni liikumisel sellest ajast on oma selge ilme, samuti on selgunud jõud, kes seda kannavad. Põllumeesteseltside kaudu käib selgitustöö ka Kirjameeste seltsi ja Aleksandri kooli asjus: needki on nagu saanud põllumeesteseltside ja neid kaudu põllumeeste ühiseks asjaks. Vähe oli neid põllumeesteseltside koosolekuid, kus ei kõneldud E. Aleksandri kooli asjadest või E. Kirjameeste seltsist.

Järgmine lahkumine Jakobsonil J. Hurdaga — E. Aleksandri kooli pääkomitees — oli ühelt poolt küll samuti rahvuslike pühimõtete pärast, kuid sellejuures kandis see ka sootuks teissugust iseloomu: see oli ühtlasi juba võitlus maaorientatsiooni pärast. Kooli kuratooriumi küsimuse arutamisel kirjutas C. R. Jakobson „Sakalas“:1) „... peame siin meeletulema, et see kool . . . meie talupoja seisuse kasuks peab olema, et suur osa raha meie talupojad kokku on pannud ja talupojad teda asutanud ja tänapäevani kõige enam aidanud on. . .“ Kui siis talupoegadele ei tahetud kuratooriumis kindlustada väärilist esindust, tulid jällegi lahkarvamised, peaaegu tülid.

Liikumisest, mille juhiks ja hingeiks oli C. R. Jakobson, kujunes rahvuslik liikumine, millele peatugevuse andsid need maa- ja põllumeeste hulgad, keda oli organiseerinud C. R. Jakobson. See oli juba sisult poliitiline organisatsioon ja poliitiline liikumine peaaegu selle sõna tänapäeva tähenduses, kuigi puudusid, peale programmi, tavalised poliitilisele erakonnale tänapäeva mõistete kohased vormilised tunnused. Sisuliselt aga erakond oli organiseeritud: see oli Jakobsoni-erakond.

Lahutamatu osana sellest üldrahvuslikust poliitilisest liikumisest arenes ka tugev, uudne põllumeeste liikumine kuni pea üksikasjadeni kujunenud agraarprogrammi kohaselt. C. R. Jakobsoni, kui selle liikumise ellukutsujat ja juhti võime täie

1) „Sakala“ 1878, nr. 45, 8. nov.

õigusega lugeda eesti põllumeeste juhiks ja eesti põllumeeste politika rajajaks, ühtlasi aga ka eesti ühiskondliku agronoomia rajajaks. Tema, kuigi hariduselt keeleteadlane, on ometi olnud esimeseks agronoomiliseks nõuandjaks eesti põllumehele.

Eesti põllumehele kui ka kogu eesti rahvale andis Jakobsoni-liikumine mõtte — saada rahvuslikult rippumatuks ja iseisvaks nii vaimliselt kui ka majanduslikult.

See on C. R. Jakobsoni suur rahvuslik pärandus.

Sellest on eesti põllumees kui ka kogu eesti rahvas leidnud tuge Jakobsoni-ajale järgnenud rasketel reaktsiooni ja surveaegadel.

* * *

Veebruaris 1882. sõitis C. R. Jakobson Pärnu, põllumeesteltsi asjus. Teel koju külmetas ta tublisti, kuid sõitis kohe jälle Viljandi „Sakala“ toimetusse.

Jakobsoni teel olles läks ilm sulale ning läbimärjalt jõudis ta Viljandi. Vahetamata riideid, hakkas ta toimetuses ootajaid kohe jutule võtma. Järgmisel päeval tundis ta end juba üsna haigena, sõitis aga siiski Kurgjale, et saunas tublisti vihelda. See oli tema armastatuim ravimisviis. Saunast väljunud tundis ta end küll üsna haigena, sõitis aga siiski metsa, vaatama ehitusel oleva elumaja palke. Teel hakkas hobune lõhkuma ja paiskas Jakobsoni reest välja jääle, kusjuures ta sai rängalt põrutada. Raske palavik sundis nüüd tugeva mehe voodisse. 19. (7.) märtsil 1882 sulges ta jäädavalt silmad.

Tema langes otse võitluses maa õnnistuse pärast.

gustama teed. Kiskusin siis lõmmu peergudeks ja sidusin peerukimbu selga. Nii asusime kottpimedal sügisööl põlisest laanest läbiviivale metsateele, mina sammusin peerutulega ees ja Jakobson minu järel.¹⁾

M. Martna²⁾ arvab, et Jakobsonil kulus aastas vähemalt kaks kuud teekäimistele Kurgjast välja- ja sinna tagasi pääsmiseks.

Sellejuures olid tal aga ka Kurgjal suured tööd ja toimetused käsil, mis pidid talu uueks looma. Jõeale oli veski ehitatud ühes tammiga, uue elumaja ehitus oli käsil, mis pidi andma ka ruumi edaspidi avatavale piimatalituse- ja põllutöökoolile. Tal jätkus aega aga ka vähemateks asjadeks taluelu korraldamisel, jätkus aega armsa kodu loomiseks. Tema kui põllumehe hingeelu ja toimetusi iseloomustab väga tabavalt Jakobsoni biograaf J. Johanson-Pärna:³⁾ „Peale isamaaliste tööde leidis Jakobson veel aega ka siin kodus oma lillepeenarte ja kodulindude eest hoolitseda. Tal olivad Kurgjal terved hulgad mitmesuguseid seltsisid anisid, partisid, kanasid, kalkunisid, tuvisid, ja Jumal teab, mis veel kõik, ka kurg ja metskitski ei puudunud. Siin oleksime pidanud meie kord Jakobsoni nägema, kus ta rõõmsasti südamlikult naerdes üle õue sammub, tervest lindude riigist pealaest jalatallani ümber piiratud, kes temaga nii ära harjunud olivad, et tema pea ja õlgade peale lendasivad ja ennast kinni lasksivad võtta; ehk jälle teda oma lillepeenarte juures neid istutamas, umbrohist puhastamas ehk kastmas; või veel omas teaduslikult sisse seatud mesipuu aiast tundide kaupa istumas ja nende eluviisi vaatlemas...“

Nii mitmekesine ja laiaulatuslik oli C. R. Jakobsoni tegevus. See ulatas Kurgjalt mesipuude, kodulindude ja pooleli olevate ehitustööde juurest läbi põliste metsade ning mööda põhjatuid teid põllumeesteseltsidesse Pärnu, Viljandi, Tartu, ulatas „Sakala“ toimetusse ning isegi pealinna keisri juurde — rahva eest koostaja.

Kuid just see, et tema tegevus oli nii laiaulatuslik, võimaldas luua temal uue kindlal programmil põhjeneva rahvusliku liikumise, mis oli suur, sisemiste vastoludeta ühtlane tervik.

1) „Maahing“ 1928, lk. 57 — Jaan Hansen: „Rahva juht käib peerutule valgel“.

2) M. Martna: Carl Robert Jakobson. G. Pihlaka kirj. Tallinnas, 1903.

3) J. Johanson-Pärna: Kuulus Eesti rahva hariduse töötaja Carl Robert Jakobson, Tallinnas, Fr. H. Matieseni kirjastus 1893.

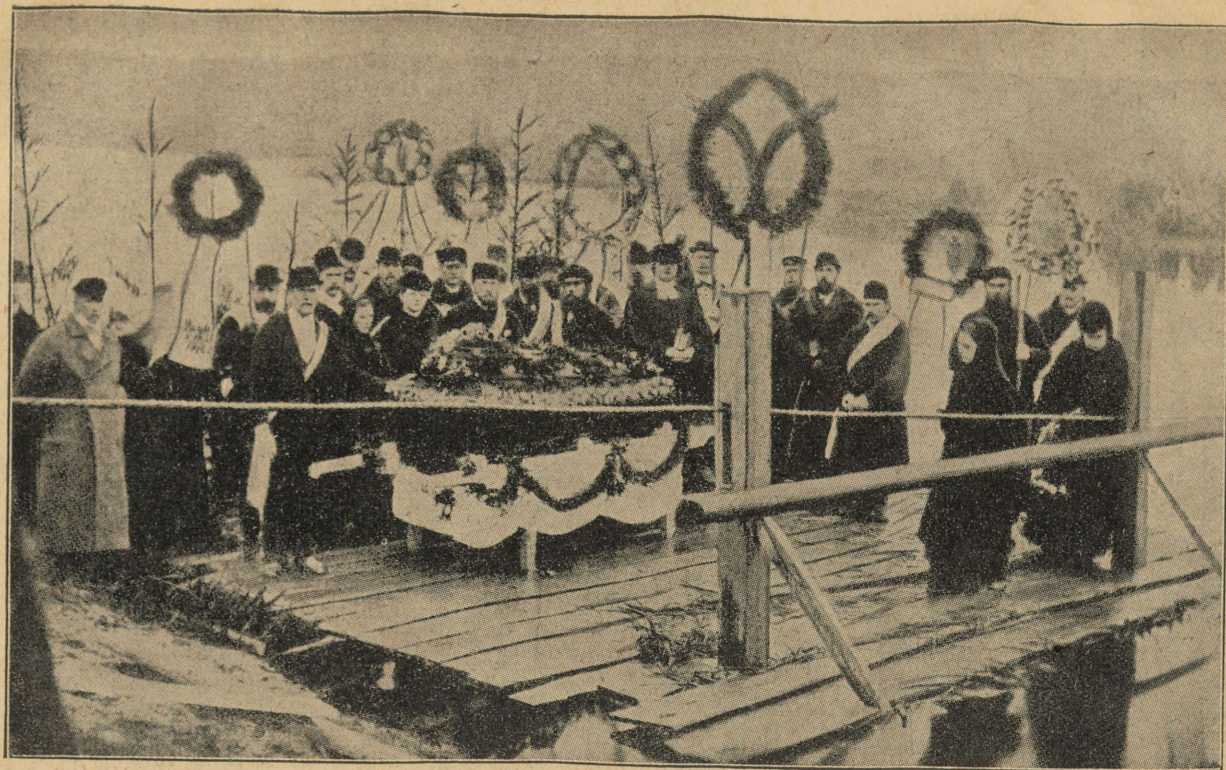
M. Martna oma raamatus¹⁾ tähendab: „Pärast on Jakobsoni töö kohta ka seda üteldud, et temal mingit programmi ei ole olnud. Sellepärast olla niihästi sõpradel kui ka vastastel võimata olnud tema töösihist aru saada. . .“ — On arusaadav, et Jakobsoni programmi selgitamine lähematel aegadel peale tema surma ei olnud mitte kerge, sest tõi ju radikaalne Jakobsoni liikumine eesti ühiskondlikku ellu nii palju lainetust ja lõhesid, nõnda et peale tema surmaga lained käisid kõrgelt. Pealegi oli Jakobsoni programm nii kaugele haarav, et sel ajal ei osatud ega juletud sellega kaasas lõpuni mõelda. Kuid nüüd, mil viiskümmend aastat möödunud tema surmast, on need lained vaibunud ning eesti ühiskondliku elu sootuks uutelt arenemisastmeilt on võimalik eritleda Jakobsoni programmi üksikosi ning neid koondades, selgub, et nad iseeneses moodustavad otsekui ettekavatsetud, ette mõeldud terviku. Nagu oleks see programm enne paberile pandud ja siis seda teostama asunud. Ometi teame: see programm on kujunenud kõige tulisemas rahvuslikus võitluses, seda ei ole mitte Jakobson paljalt omast pääst välja mõelnud, vaid, töötades käsikäes laialiste rahvahulkadega ning asudes otse rahvusliku elujõu lätete juures — maal, maadhariva rahva seas, võrsus see programm rahva ürgsetest elupüüetest.

Rahvas pidi vabanema eestkostmise alt ja asuma oma jalga-dele, vaimliselt ja majanduslikult.

Mis seda takistas, see tuli eest lõhkuda.

Lõhkumine ei olnud mitte Jakobsoni siht ega ka soov, ta otsis ausaid koostöö võimalusi isegi oma suurimate vastastega — mõisnikkudega. Kuid Jakobsoni sirgjoonelise rahvusliku poliitika juures ei olnud võimalik lahkuminekute vältimine ka nendega, kes otsisid kompromissi eesti rahva eestkostmise all hoidjatega. „Meie kardetavad vaenlased on praegu Saksa õpetajad. . .“ kirjutab C. R. Jakobson prof. Kölerile, „Sellepärast seisab meie... ülesanne selles, lugupidamist vaimulikkude vastu igapidi alt ära õhnistada. . .“ — Mõisnikkude vastu võitlust juhtida oli kerge: Siin olid vahekorrad selged, kuid rahvusliku arengu takistamiseks peasüüdlastena nägi C. R. J. pastoreid, kes oma mõjuvõimu panid maksma kiriku kaudu. Võitluses pastorliku rahva eestkostmise ja kiriku mõjuvõimu vastu ei olnud sihid hulkadele aga enam nii

¹⁾ Lk. 57.

C. R. Jakobsoni matuserong viiakse üle Vändra jõe Kurgia talu surnuaiale. Puusärgi päätsis C. R. Jakobsoni abikaas.

selged: liiga sügavale oli juurdunud see mõjuvõim Eesti ellu. Siin ei saanud jääda tulemata tülid, J. V. Jannseni Jakobson hülgab ise, Hurdaga on tüli „kiriku müüride lõhkumise“ pärast paratamatu. Hurda järele lahkub Jakobsonist, kui „sakslaste õgijast“ ka Kreutzvald.

1878. aastal, mil need tülid puhkesid, oli aga Jakobsoni seljaga juba kindel organisatsioon: põllumeesteseltsid. Jakobsoni liikumisel sellest ajast on oma selge ilme, samuti on selgunud jõud, kes seda kannavad. Põllumeesteseltside kaudu käib selgitustöö ka Kirjameeste seltsi ja Aleksandri kooli asjus: needki on nagu saanud põllumeesteseltside ja neid kaudu põllumeeste ühiseks asjaks. Vähe oli neid põllumeesteseltside koosolekuid, kus ei kõneldud E. Aleksandri kooli asjadest või E. Kirjameeste seltsist.

Järgmine lahkumine Jakobsonil J. Hurdaga — E. Aleksandri kooli pääkomitees — oli ühelt poolt küll samuti rahvuslike pühimõtete pärast, kuid sellejuures kandis see ka sootuks teissugust iseloomu: see oli ühtlasi juba võitlus maaorientatsiooni pärast. Kooli kuratooriumi küsimuse arutamisel kirjutas C. R. Jakobson „Sakalas“:¹⁾ „... peame siin meelega tulema, et see kool . . . meie talupoja seisuse kasuks peab olema, et suur osa raha meie talupojad kokku on pannud ja talupojad teda asutanud ja tänapäevani kõige enam aidanud on. . .“ Kui siis talupoegadele ei tahetud kuratooriumis kindlustada väärilist esindust, tulid jällegi lahkarmised, peaaegu tülid.

Liikumisest, mille juhiks ja hingeiks oli C. R. Jakobson, kujunes rahvuslik liikumine, millele peatugevuse andsid need maa- rahva- ja põllumeeste hulgad, keda oli organiseerinud C. R. Jakobson. See oli juba sisult poliitiline organisatsioon ja poliitiline liikumine peaaegu selle sõna tänapäeva tähenduses, kuigi puudusid, peale programmi, tavalised poliitilisele erakonnale tänapäeva mõistete kohased vormilised tunnused. Sisuliselt aga erakond oli organiseeritud: see oli Jakobsoni-erakond.

Lahutamatu osana sellest üldrahvuslikust poliitilisest liikumisest arenes ka tugev, uudne põllumeeste liikumine kuni pea üksikasjadeni kujunenud agraarprogrammi kohaselt. C. R. Jakobsoni, kui selle liikumise ellukutsujat ja juhti võime täie

¹⁾ „Sakala“ 1878, nr. 45, 8. nov.

õigusega lugeda eesti põllumeeste juhiks ja eesti põllumeeste politika rajajaks, ühtlasi aga ka eesti ühiskondliku agronoomia rajajaks. Tema, kuigi hariduselt keeleteadlane, on ometi olnud esimeseks agronoomiliseks nõuandjaks eesti põllumehele.

Eesti põllumehele kui ka kogu eesti rahvale andis Jakobsoni-liikumine mõtte — saada rahvuslikult rippumatuks ja iseisvaks nii vaimliselt kui ka majanduslikult.

See on C. R. Jakobsoni suur rahvuslik pärandus.

Sellest on eesti põllumees kui ka kogu eesti rahvas leidnud tuge Jakobsoni-ajale järgnenud rasketel reaktsiooni ja surveaegadel.

* * *

Veebruaris 1882. sõitis C. R. Jakobson Pärnu, põllumeesteseltsi asjus. Teel koju külmetas ta tublisti, kuid sõitis kohe jälle Viljandi „Sakala“ toimetusse.

Jakobsoni teel olles läks ilm sulale ning läbimärjalt jõudis ta Viljandi. Vahetamata riideid, hakkas ta toimetuses ootajaid kohe jutule võtma. Järgmisel päeval tundis ta end juba üsna haigena, sõitis aga siiski Kurgjale, et saunas tublisti vihelda. See oli tema armastatuim ravimisviis. Saunast väljunud tundis ta end küll üsna haigena, sõitis aga siiski metsa, vaatama ehitusel oleva elumaja palke. Teel hakkas hobune lõhkuma ja paiskas Jakobsoni reest välja jääle, kusjuures ta sai rängalt põrutada. Raske palavik sundis nüüd tugeva mehe voodisse. 19. (7.) märtsil 1882 sulges ta jäädavalt silmad.

Tema langes otse võitluses maa õnnistuse pärast.

Hind Kr. 1.20